

DE ASCENSIONE MENTIS IN DEUM PER SCALAS RERUM CREATARUM

Roberti S. R. E. Cardinalis Bellarmini

Proœmium

De vita et scriptis Roberti Bellarmini

Robertus Bellarminus inter celeberrimos non solum suæ ætatis sed omnium sæculorum theologos numeratur, quippe qui in eruditione a paucis, in controversiis tractandis a nullo sit superatus.

Natus est Politiani (Montepulciano) anno salutis MDXLII patre Vicentio, matre Cynthia e gente Cervinorum, ex qua eodem prope tempore Marcellus Cervinus munere cardinalatus et paulo post dignitate papali sub nomine Marcelli II ornatus fuit. Postquam maxima cum laude studium grammatices, linguæ latinæ et græcæ, matheseos immo etiam astronomiæ superaverat, dissuadentibus et reluctantibus propinquis, anno ætatis suæ decimo octavo in ordinem sacræ sodalitatatis Iesu ingressus est.

Triennio, quod appellabatur philosophico absoluto, magister artium creatus Florentiam missus est, ubi rethoricam doceret et concionandi initium faceret. In academia Pataviana unum tantum annum commoratus est ad theologiam audiendam et concionatoris munus exercendum, sed adeo præ cæteris æstimabatur excellere in litteris sacris, ut a superioribus dignus haberetur, qui in nobilissima universitate, quæ Lovanii florebat, divi Thomæ theologiam publice profiteretur et latinas conciones haberet. In eadem urbe septem fere annos commoratus et sacerdotali dignitate vestitus est. Sed quum in morbos gravissimos incidisset, quibus curandis cœli solum mutatio superesse videretur, accessit fuit in Italiam.

Valetudine satis prospera recuperata per undecim annos Romæ docuit et multa eruditionis eximiae specimina publici iuris fecit, inter quæ eius *disputationes de controversiis christianæ adversus huius temporis hæreticos* primum locum obtinet. Quod opus, quamvis per aliquot tempus in indice expurgatorio haberetur (periculosum videbatur sententias hæreticorum in regionibus catholicis di-

vulgari, et quæ Bellarminus de temporali summi pontificis potestate disseruerat minus apta existimabuntur), nomen auctoris inter strenuissimos ecclesiæ defensores evexit.

Accedunt alia magnæ eruditionis opera, partim Lovanii partim Romæ conscripta, inter quæ *grammatica hebraica, liber de scriptoribus ecclesiasticis, explanatio in psalmos, de potestate summi pontificis in rebus temporalibus contra Barclaium. Conciones*, quas Lovanii habuit, de consensu auctoris in lucem proferendas curavit S. Ryckius. Bellarminus ipse, cum episcopali munere fungere, catechismum quoque conscripsit sub titulo *Christianæ doctrinæ explicatio*, qui in fere omnium catholicorum populorum linguas translatus est.

Variis gravissimisque officiis perfunctus tandem præcepto summi pontificis Clementis VIII coactus est cardinalatus insignia suscipere a. MDXCIX. Recusaverat Bellarminus istam dignitatem, ne sodalitatibus suæ instituta relaxarentur, at summus pontifex nec precibus nec lacrymis moveri poterat, quin Marcelli II nepotem, *cuius sapientiæ in ecclesia Dei non invenerat parem*, in altissimo gradu collocaret. Ab hoc anno usque ad diem suum extremum -obiit 17 septembris MDCXXI- Bellarminus, qui etiam archiepiscopatu Capuano præfectus erat, inter negotia curiæ et sollicitudines pastorales et pericula controversiarum theologiarum vitam gessit vere monachalem ita, ut qui testes erant continentiæ, humilitatis et charitatis prælati non dubitarent gloriam doctoris pietati sacerdotis postponere. Plura etiam hoc tempore composuit opera ascetica, quæ præ cæteris eiusdem generis scriptis in hoc maxime laudanda sunt, quod, seclusis animi effervescentis fluctuationibus, nonnisi in certis clareque distinctis divinæ revelationis doctrinis nituntur. Sunt autem hæc: *De ascensione mentis in Deum per scalas rerum creatarum, lib. sing.*; *De gemitu columbæ*; *De bono lacrymarum lib. III*; *De æterna felicitate sanctorum, lib. V*;

De septem verbis a Christo in cruce prolatis, lib. II; De arte bene moriendi, lib. II. Quos libellos si quis attente perlegerit et vitam Bellarmini virtutibus præclaram cum iis comparaverit, facile intelliget, eum a sanctissimo Patre Urbano VIII iuste meritoque nuncupatum fuisse servum Dei admodum pium, et apostolicam sedem nonnisi ob temporum iniquitatem impeditam fuisse, quominus processum canonizationis de eo institutum ad finem perduxerit.

Quod autem hanc editionem libelli *De ascensione mentis in Deum* attinet, curavimus, ut textus incorruptus redderetur, singulis capitulis inscriptiones præfigerentur, citata accurate notarentur, et loca difficiliora annotationibus explicarentur.

Scribebam Bonnae, fer. IV ciner. MDCCCL¹

Dedicatio

Petro Aldobrandino R. E. Cardinali amplissimo, Robertus Cardinalis Bellarminus salutem dicit:

Superiore mense septembri libellum de ascensione mentis in Deum per scalas rerum creatarum, ut potui, Domino adiuvante, confeci. Eum enim mensem ad vacandum Deo, semotis aliis curis, cum bona sanctissimi patris ac domini nostri venia, mihi ipse delegeram. Et quamvis eum libellum in meum proprie usum conscripseram, tamen consilio et cohortatione amicorum admonitus, ut eum publicari pateret, in tuo potissimum nomine apparere volui. Si qua enim utilitas ex hac mea lucubratione peti potest, ea præcipue ad homines occupatos publicis negotiis, quales imprimis sunt ecclesiæ principes, redundabit. Tu vero ex principibus ecclesiæ negotiorum mole gravatis unus in primis es: quippe cardinalis, archiepiscopus, sanctæ romanæ ecclesiæ camerarius, ex præpositis universalis inquisitionis officio, et multarum gravissimarumque protectionum sollicitudine distentus. Accesit et illa causa huius operis nuncupandi tibi, ut extaret ex me ad memoriam posterorum aliquod ingentium tuorum in me beneficiorum et meæ in te qualiscunque observantiæ monumentum. Neque quod exiguum sit munus, ideo minus gratum benignitati tuæ futurum esse confido; libri enim non ex multitudine foliorum, sed ex fructibus atque utilitate pensantur.

De hoc vero libello quid alii iudicabunt, ignoro; mihi certe, præter cætera mea opuscula, non parum utilem fuisse comperi. Itaque reliquos libros meos nisi necessitate cogente non lego: hunc sponte terque quaterque iam legi, et deinceps frequenter in eius lectione versari mihi propositum

¹ Dr. F. X. Dieringer. Bibliotheca mystica et ascetica. Public. IV. Franciscus denuo scripsit atque composuit anno MMXI

est; nisi forte chariorem illum mihi faciat non meritum eius, sed amor, quod illum ut alterum Beniaminum in extrema senectute genuerim.

Accipe igitur, cardinalis optime, munusculum a me, quod non solum debitæ observantiæ testimonium præbeat: sed etiam cuiusdam quasi monitoris fungatur officio, ut si quando turbæ negotiorum te nimium premant et a consueto studio, certis horis Deo per orationem vacandi, impedire conentur, is modeste suggerat, ut eiusmodi turbis ad modicum tempus exclusis ad interiora et solida gaudia mentem revoces et vel meditando vel legendo vaces et videas, quoniam Dominus ipse est Deus, id est solum verum et summum et sempiternum bonum, cuius adeptio felicissimum, cuius amissio miserrimum hominem facit.

Introductio

De necessitate quærendi Deum per scalas rerum creatarum. Inscriptio huius operis.

Scriptura divina frequenter nos admonet, ut sollicite quæramus Deum²; quamvis enim Deus non longe sit ab unoquoque nostrum, cum in ipso vivamus, moveamur et simus, ut Apostolus loquitur³: nos tamen longe sumus a Deo et nisi assidue disponamus ascensiones in corde, et scalas nobis erigamus in cælum, et magno labore Deum quæramus, cum filio prodigo in regione longinqua procul a patria et Patre pascimus porcos⁴.

Ac ut breviter explicemus quomodo inter se ista cohæreant, ut Deus non longe sit a nobis, et nos tamen longissime absimus ab illo, dicimus: Deum non longe a nobis abesse, quoniam ille nos assidue videt, cuius oculis omnia sunt præsentia; idem quoque de nobis assidue cogitat, qui *illi cura est de nobis*⁵, et ipse idem nos assidue tangit, quia *portat omnia verbo virtutis suæ*⁶. Nos autem longissime absumus a Deo, quia Deum non videmus, nec videre possumus, cum *lucem habitat inaccessibilem*⁷, sed *nec sufficientes sumus cogitare aliquid de Deo ex nobis, tanquam ex nobis*⁸; multo minus illum affectu pio tangere illique inhærere valemus, nisi nos suscipiat et ad se trahat dextera eius. Ideo enim David cum dixisset: *Adhæsit anima mea post te*, continuo adiunxit: *me suscepit dextera tua*⁹. Nec solum longe absumus a Deo, quia neque illum videre possumus, neque facile de illo cogitamus, neque illi per affectum

² Deut. IV,29; 1 Paralip. XVI,11; Psalm. LXVIII,33 CIV,4; Isa. LV,6, etc

³ Act. XVII, 27,28

⁴ Luc. XV, 11 sqq.

⁵ Petr. V,7

⁶ Hebr. I,3

⁷ 1 Tim. VI,16

⁸ 2 Cor. III,5

⁹ Psalm. LXII,9

inhæremus; sed etiam quia occupati temporalibus bonis, quæ nos undique circumstant et obruunt, facillime Deum obliviscimur, et corde arido vix nomen Dei in Psalmis et sacris precibus per linguam sonamus. Haec igitur causa est, cur Spiritus Sanctus in sacris litteris, ut modo dicebamus, tam sæpe nos hortetur, ut quæramus Deum: *Quærite Deum, et vivet anima vestra* ¹⁰; et: *Quærite faciem eius semper* ¹¹; et: *Bonus Dominus sperantibus in eum, animæ quærenti illum* ¹²; et: *Quærite Dominum, dum inveniri potest* ¹³; et: *In simplicitate cordis quærite illum* ¹⁴; et: *Cum quæsieris Dominum, invenies eum, si tamen toto corde quæsieris* ¹⁵

Porro sollicitudo hæc Deum quærendi, quamvis omnibus fidelibus communis esse debeat, tamen magis proprie ad prælatos ecclesiarum pertinet; quod sancti Patres Augustinus, Gregorius et Bernardus, præter cæteros, testantur. Ii siquidem disertis verbis scribunt, non posse prælatum sibi et aliis prodesse, nisi in meditationem rerum divinarum et propriæ mentis refectionem diligenter incumbat. S. Augustinus in libris de civitate Dei: *Otium sanctum, inquit, quærit charitas veritatis; negotium iustum suscipit necessitas charitatis; sed nec sic omnimodo veritatis delectatio deserenda est, ne subtrahatur ista suavitas et opprimat illa necessitas* ¹⁶. Et idem S. Augustinus in confessionibus de se ipso loquens et de frequenti sua meditatione Dei ex creaturis: *Sæpe, inquit, istud facio. Hoc me delectat, et ab omnibus actionibus necessitatis, quantum relaxari possum, ad istam voluptatem refugio* ¹⁷. S. Gregorius in libro de cura pastorali ait: *Sit rector singulis compassione proximus, præ cunctis contemplatione suspensus: ut et per pietatis viscera in se infirmitatem cæterorum transferat, et per speculationis talitudinem semetipsum quoque invisibilia appetendo transcendat* ¹⁸; et addit eodem in loco S. Gregorius exemplum Moysis et Christi. Moyses enim frequenter tabernaculum intrabat et exibat: intrabat videlicet, ut arcana Dei consideraret, exibat, ut proximorum infirmitates portaret; et Christus ipse per dies concionando et miracula patrando proximorum saluti vacabat, sed noctes insomnes orando et contemplando ducebat. *Erat enim, inquit S. Lucas, pernoctans in oratione Dei* ¹⁹. Denique alia multa his similia in capite ultimo eiusdem libri legi possunt.

Porro S. Bernardus, ut Eugenium papam, suum quondam discipulum, serio admoneret, ut non totum se actioni daret, sed quotidie certo tempore se colligeret ac santo otio et cœlesti pabulo frueretur, scripsit libros quinque de consideratione: in quibus non solum exhortatur illum ad assiduam meditationem rerum cœlestium, sed etiam rationem et modum meditandi, et meditando ascendendi, et ascendendo transformandi se in Deum per intellectum et affectum perspicue tradit. Neque admittit excusationem, quam ille obtendere poterat, et quam multi hoc tempore obtundunt: nimias videlicet occupationes, quæ pontificale officium comitantur, non relinquere tantum otii, ut meditationi rerum divinarum prælatus vacare possit; certe enim nemo tenetur externis negotiis ita totum se tradere, ut non relinquat sibi tempus corpus reficiendi cibo et potu et captandæ per somnum quietis. Et si corpus hanc refectionem et quietem iuste petit, quanto magis spiritus cibum et somnum suum iure optimo petet? Neque enim sine hac refectione recte fungi officio suo in tanta mole maximorum negotiorum ullo modo potest. Porro cibus animæ oratio est, et somnus contemplatio, per quam disponuntur ascensiones in corde, *ut videatur Deus Deorum in Sion* ²⁰, quomodo in valle lacrymarum videri potest.

Scala vero ascensionis in Deum nulla videtur nobis mortalibus patere posse, quam per opera Dei; qui enim singulari Dei dono per aliam viam in paradysum admissi audierunt arcana Dei, quæ non licet homini loqui, ii non ascendisse, sed rapti fuisse dicendi sunt, quod de se B. Paulus aperte confitetur, cum ait: *Raptus sum in paradysum, et audivi arcana verba, quæ non licet homini loqui* ²¹. Posse hominem per opera Dei, id est, per creaturas ascendere ad notitiam et amorem Creatoris, docet liber Sapientiæ ²² et Apostolus ad Romanos ²³, et ratio ipsa satis confirmat, cum ex effectis causa efficiens, et ex imagine exemplar cognosci possit, et dubium esse nequeat, res omnes creatas esse opera Dei; et hominem atque angelum non solum opera, sed etiam imagines Dei esse, Scriptura Sancta nos doceat.

Ego igitur his rationibus excitatus, in aliquantula requie a publicis negotiis mihi concessa, et sancti Bonaventuræ exemplo admonitus, qui in simili recessu scripsit *Itinerarum mentis in Deum*, tentavi scalam ex creaturarum consideratione conficere, per quam utcumque ad Deum possit ascendi; eam vero quindecim gradibus distinxi ad similitudinem quindecim graduum quibus ascendebatur ad templum Salomonis, et quindecim Psalmorum, qui graduales dicuntur.

¹⁰ Psalm. LXVIII,33

¹¹ Psalm. CIV,4

¹² Thren. III,25

¹³ Isa. LV,6

¹⁴ Sap. I,1

¹⁵ Deut. IV,29

¹⁶ Aug. de civ. Dei XIX c. 19

¹⁷ Aug. confess. X c. 40. No. 65

¹⁸ Greg. M. de cur. past. II c. 5

¹⁹ Luc. VI,12

²⁰ Psal. LXXXIII,8

²¹ Cor. XII,4

²² Sap. XIII,1 sqq

²³ Rom. I,19-20

GRADUS PRIMUS

Ex consideratione hominis

Caput I

Causæ communes huius considerationis

Si quis vere cupiat scalas in Deum erigere, a sui ipsius consideratione incipere debet. Unusquisque enim nostrum et creatura et imago Dei est, et nihil nobis vicinius est, quam nos ipsi. Itaque non sine causa Moyses ait: *Attende tibi*¹; in quæ duo verba insignem sermonem scripsit magnus Basilius. Qui enim se totum circumspexerit, et quæ intra se latent consideraverit, inveniet quasi compendium mundi totius, unde ad effectorem rerum omnium non difficulter ascendet.

Sed ego in præsentī nihil aliud investigare decrevi, nisi quatuor communes causas: quis sit auctor meus; ex qua materia me fecerit; quam formam mihi dederit; et ad quem finem me produxerit. Nam si quæram auctorem meum, inveniam solum Deum; si quæram materiam unde me fecerit, inveniam omnino nihil: unde colligam, quicquid in me est, a Deo factum esse et totum Dei esse; si quæram formam, inveniam, me esse imaginem Dei; si finem quæram, inveniam, ipsum eundem Deum esse summum et totum bonum meum. Itaque intelligam, tantam esse mihi coniunctionem et necessitudinem cum Deo, ut ipse solus mihi sit conditor, ipse auctor, ipse pater, ipse exemplar, ipse beatitudo, ipse omnia. Et si hoc intellexero, quomodo fieri poterit, ut non ardentissime illum quæram? illum cogitem? illum suspirem? illum videre et complecti desiderem? vel, ut non exhorream tam densas tenebras cordis mei, quod tam longo tempore nihil minus cogitavit aut desideravit aut quæsivit, quam Deum, qui solus mihi est omnia?

Caput II

Deus auctor noster

Sed paulo diligentius singula consideremus. Rogo te, anima mea, quis tibi dedit, ut esses, cum ante non multum tempus nihil esses? Certe non te parentes carnis tuæ genuerunt; quia *quod natum est ex carne, caro est*², tu autem spiritus es: neque te cælum, aut terra, aut sol, vel sidera produxerunt; illa enim corporea sunt, tu incorporea est: neque vero angeli, aut archangeli, aut creatura alia spiritalis tibi, ut esses, auctores esse potuerunt; quia tu non ex materia aliqua, sed plane ex nihilo creata es: non potest autem, nisi Deus omnipotens,

ex nihilo aliquid facere. Ille ergo solus sine socio, sine administro, manibus propriis, quæ sunt eius intelligentia et voluntas, te quando voluit procreavit. Sed fortasse corpus tuum non ipse Deus, sed res creatæ produxerunt, ita ut anima Deum, corpus vero parentes auctores agnoscere debeat? Non ita est; sed Deus ipse, quamvis parentes homines ad carnem gignendam, ut infimos administratos ad domum fabricandam, adhibeat: tamen ipse architectus, ipse auctor, ipse verus pater non solum animæ, sed etiam corporis, atque adeo totius hominis esse et dici voluit. Nam si genitores carnis tuæ veri auctores et quasi architecti corporis tui essent, scirent utique, quot sint in corpore humano musculi, quot venæ, quot nervi, quot ossa maiora, quot minora, quot humores, quot sinus, et alia id genus multa, quæ omnino ignorant, nisi forte ex anatomica arte didicerint. Præterea cum corpus ægrotat, vel membrum arescit, aut præciditur, certe possent illa ipsa arte, qua primum condiderunt, iterum instaurare, si veri auctores essent: quomodo qui horologia componunt, aut domos ædificant, norunt etiam temperare vel instaurare. At parentes nihil horum valent aut sciunt. Adde quod coniunctio animæ cum corpore, quæ præcipua pars est effectio humanæ naturæ, a nullo fieri potuit, nisi ab artifice potentiæ infinitæ; qua enim arte coniungi potuit spiritus cum carne tam arcto vinculo, ut una substantia efficerentur, nisi divina? corpus enim cum spiritu nullam similitudinem vel proportionem habet. Ergo ille fecit *qui facit mirabilia magna solus*³.

Vere igitur Spiritus Domini per Moysen loquitur in Deuteronomio: *Nonne ipse est Pater tuus, qui possedit et fecit et creavit te?*⁴ et per S. Iob: *Pelle et carnibus vestisti me*⁵, et per Prophetam regium: *Manus tuæ fecerunt me, et plasmaverunt me*⁶, et per sapientissimam feminam puerorum Machabeorum matrem: *Nescio quomodo in utero meo apparuistis: neque enim spiritum et animam donavi vobis et vitam: et singulorum membra non ego ipsa compegi: sed enim mundi Creator, qui formavit hominis nativitatem, quique omnium invenit originem*⁷. Hinc videlicet Sapientia Dei, Christus Dominus dicebat: *Patrem nolite vocare vobis super terram; unus est enim Pater vester, qui est in cælis*⁸. Cuius admonitione S. Augustinus de filio suo Adeodato, quem ex fornicatione genuerat, dicebat Deo: *Tu bene feceras eum; nam ego in illo puero præter delictum nihil habebam*⁹. Quanta, putas, fiducia, et quanto affectu dicebat David: *Tuus sum ego, salvum me fac*¹⁰? O si cogitares

³ Psalm. CXXXV,4

⁴ Deut. XXXII,6

⁵ Iob. X,11

⁶ Psalm. CXVIII,73

⁷ Mach. VII,22-23

⁸ Matth. XXIII,9

⁹ Aug. Conf. IX c. 6 No. 14

¹⁰ Psalm. CXVIII,94

¹ Hæc verbo tenus in libris Mosaicis non habentur, leguntur tamen in Tob. IV,13; 1 Tim. IV,16. Editor.

² Ioann. III,6

anima, quid sit, quod omnipotens et sempiternus Deus, qui bonorum tuorum non eget, et si tu pereas nihil ipse perdit, tamen oculos tuos non avertit a te, et sic amat, sic protegit, sic dirigit, sic fovet, ac si tu esses magnus thesaurus eius: certe fiduciam totam in illo poneres, timeres ut Dominum, amares ut patrem, neque ullum esset tam ingens temporale bonum, et malum, quod te posset ab eius charitate divellere.

Caput III

Deus hominem ex nihilo creavit

Veniamus ad materiam, ex qua homo formatus est. Illa quidem vilissima est, sed quo est vilior, eo nobis materiam aptiorem tribuit formandi in nobis virtutem humilitatis, qua virtute nulla est in hac vita magis utilis et magis rara, ac per hoc magis pretiosa et maiori desiderio appetenda.

Et sane de materia animæ dubitare non potest, quin sit ipsum nihil, quo nihil vilius et inanius fingi vel cogitari potest. Corporis materia prima quid est, nisi sanguis menstruus, res adeo foeda, ut refigiant eum oculi cernere et manus contingere, et horreat etiam animus cogitare. Materia ex qua primus homo formatus fuit, quid aliud, nisi terra rubra et sterilis, sive pulvis et lutum fuit: *Formavit*, inquit Scriptura, *Deus hominem de limo terræ*¹¹, et iterum dixit homini Deus: *Pulvis es et in pulverem reverteris*¹². Quare patriarcha Abraham, memor vilitatis suæ, dicebat ad Deum: *Quia semel cæpi, loquar ad Dominum meum, cum sim pulvis et cinis*¹³. Sed neque hic est finis vilitatis materiæ humanæ: ipse enim limus, sive pulvis, non ex alia materia, sed ex nihilo prodidit. In principio enim creavit Deus cælum et terram; et certe non ex alio cælo et terra, sed ex nihilo fecit: ergo ad nihilum redigitur id, unde prodiit animal hoc superbum, quod dicitur homo, sive animam, sive corpus considerare velis. Nihil igitur est in homine, unde gloriari possit, quasi illud non acceperit a Deo. Opera quidem hominum, quæcumque illa sint, sive ex ingenio, sive ex labore prodeant, semper aliquid habent ex se, de quo, si sensum haberent, contra factorem suum gloriari possent, siquidem vas aureum, arca lignea, domus eburnea, vel marmorea, si loqui possent, dicerent utique opifici suo: tibi debeo formam, sed non materiam, et pretiosius est quod ex me habeo, quam quod a te accepi. Homo vero, qui nihil ex se habet, et ex se nihil omnino est, in nullo gloriari potest. Et verissime dicit Apostolus: *Qui existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit*¹⁴, et *Quid habes, quod non accepisti? si autem accepisti, quid*

*gloriaris, quasi non acceperis?*¹⁵. Cui consonat Cyprianus, cum ait: *In nullo gloriandum quando nostrum nihil est*¹⁶. At, inquires, multa præclara opera faciunt homines, ob quæ merito laudantur, ut virtus laudata crescat. Ita est, multa præclara opera faciunt homines, ob quæ laudari et gloriari possunt, sed in Domino, non in se, sicut scriptum est: *Qui gloriatur, in Domino gloriatur*¹⁷, et: *In Domino laudabitur anima mea*¹⁸. Quæro enim, cum egregium opus homo facit, ex qua materia facit? qua virtute facit? quo dirigente et adiuvante facit? Certe ex materia facit, quam Deus illi dedit, non quam ipse sibi peperit; et dirigente et adiuvante Deo facit, sine cuius directione et adiutorio nihil boni facit homo, quod non faciat Deus, ut faciat homo, ut habetur in Concilio II Arausicano¹⁹. Itaque dignatur Deus ministerium hominis adhibere in rebus bonis faciendis, quæ per se facere posset, ut hinc magis debitorem Deo se fateatur homo, non ut superbiendo in se, sed in Domino gloriatur²⁰.

Ergo anima mea, si sapis, recumbe semper in novissimo loco; noli furari gloriam Dei, nec in modico, nec in maximo; descende ad nihilum tuum, quod solum est tuum: et totus mundus in superbiam erigere te non poterit. Sed quoniam hæc pretiosa virtus humilitatis veræ de mundo iam pæne recesserat et nec in libris philosophorum, nec in moribus gentium inveniebatur, Magister humilitatis de cælo venit, et *cum in forma Dei esset æqualis Patri, exinanivit semetipsum formam servi accipiens, et humiliavit semetipsum factus obædiens usque ad mortem*²¹, et humano generi dixit: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris*²². Quare, anima mea, si forte erubescis imitari humilitatem hominum, non erubescas imitari humilitatem Dei, qui nec fallere nec falli potest, et *qui superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*²³.

Caput IV

Homo ad imaginem Dei creatus est

Sequitur nunc, ut formam consideremus, quæ est tertia causarum. Et quidem quanto materia ex qua factus est homo vilior est, tanto forma, quæ homini data est, pretiosior et excellentior invenitur. Omitto formam corporis exteriorum, i. e. figuram corporis humani, quæ suam habet emi-

¹¹ Gen. II,7

¹² Gen. III,19

¹³ Gen. XVIII,27

¹⁴ Gal. VI,3

¹⁵ 1 Cor. IV,7

¹⁶ Cypr. Libr. 3 ad Quirinum, c. 4

¹⁷ 2 Cor. X,17

¹⁸ Psalm. XXXIII

¹⁹ Conc. Arausic. II (a 529) can. 20

²⁰ Sap. X, 12-20

²¹ Philipp. II,6-8

²² Matth. XI,29

²³ Iac. IV,6

nentiam super omnium animantium figuras; hæc enim forma non substantialis, sed accidentalis est. Forma igitur hominis substantialis, quæ facit illum esse hominem, et ab animantibus cæteris distinguit, anima est immortalis ratione et libero arbitrio prædita, imago Dei, ad exemplar summæ Divinitatis expressa. Sic enim legimus dixisse Deum, cum hominem formare vellet: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, et præsit piscibus maris, et volatilibus cæli, et bestiis, univæque terræ, omnique reptili, quod movetur in terra*²⁴.

Homo igitur imago Dei est, non ratione corporis, sed ratione spiritus; Deus enim spiritus est, non corpus; *et ibi est imago Dei*, inquit S. Basilius, *ubi est id, quod imperat animantibus cæteris*²⁵. Imperat autem homo bestiis non per corporis membra, quæ valentiora sunt in multis bestiis, quam in homine, sed per mentem ratione et libero arbitrio præditam. Pæest enim homo animantibus cæteris non per id, quod habet commune cum illis, sed per id, quo distinguitur ab illis et per quod similis factus est Deo.

Erige nunc, anima mea, mentem ad exemplar tuum, et cogita, omne bonum imaginis in similitudine ad exemplar suum positum esse. Nam si forte deforme sit exemplar, quale diaboli fingi solet, tum etiam bonum imaginis est exemplar suum deforme apte repræsentare. Itaque deformitas in exemplari deformitas erit, deformitas in imagine pulchritudo erit. Sed si exemplar quoque sit formosum, pretiosissima erit imago, si pulchritudinem exemplaris pulchritudine sua, quam maxime fieri poterit, imitetur: et si imago sensum haberet, nihil magis optaret, quam perpetuo exemplar suum aspicere, et ad illius imitationem se componere, et illi quam simillima fieri.

Exemplar tuum, o anima, Deus est, pulchritudo infinita, *lux in qua tenebræ non sunt ullæ*²⁶, cuius pulchritudine sol et luna mirantur. Ac ut facilius pulchritudinem tanti exemplaris imitari, illiusque similitudinem concupiscere, et modis omnibus procurare valeas, in qua re tota perfectio tua, tota utilitas tua, totus honor, totum gaudium, tota quies, totum denique bonum positum est, cogita pulchritudinem Dei exemplaris tui in sapientia et sanctitate consistere. Quomodo enim pulchritudo corporis ex proportionem membrorum et coloris suavitate consurgit, sic in substantia spirituali, coloris suavitas lux sapientiæ est, membrorum proportio iustitia est: sed per iustitiam non virtus aliqua particularis sed illa universalis intelligitur, quæ virtutes omnes continet. Ille igitur spiritus pulcherrimus est, cuius mens luce sapientiæ fulget, et cuius voluntas perfectæ iusti-

tia plenitudine pollet. Deus autem, tuum inquam exemplar, o anima, ipsa sapientia, ipsa iustitia est, ac per hoc ipsa pulchritudo est. Et quoniam utrumque bonum nomine sanctitatis in Scripturis significatur, ideo apud Isaiam Angeli Deo acclamant: *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus exercituum*²⁷. Et ipse Deus ad imagines suas clamat: *Sancti estote, quia ego sanctus sum Dominus Deus vester*²⁸. Et in Evangelio Dominus: *Estote perfecti, sicut Pater vester cælestis perfectus est*²⁹.

Ergo si cupis, anima, ut vera imago Dei, exemplari tuo quam simillima fieri, oportet te sapientiam et iustitiam præ omnibus rebus amare. Sapientia vera est, iudicare de rebus omnibus secundum altissimam causam. Altissima causa est voluntas divina, sive lex quæ voluntatem Dei hominibus manifestat. Itaque si sapientiam amas, oportet te in rebus omnibus non audire quid lex carnis dicit, quid sensus iudicent esse bonum, quid mundus probet, quid cognati suadeant, ac multo minus quid adulescentes proponant, sed obsurdescas his omnibus, et solum attendas ad voluntatem Domini Dei tui, atque illud utile, gloriosum, appetibile, bonum denique omni ex parte tibi esse iudices, quod est conforme voluntati ac legi Dei. Hæc est sapientia Sanctorum, de qua scripsit Sapiens: *Super salutem et speciem dilexi illam, et proposui pro luce habere illam, quoniam inextinguibile est lumen illius. Venerunt autem mihi omnia bona pariter cum illa*³⁰.

Porro iustitia, quæ altera pars est pulchritudinis spiritualis, omnes quidem virtutes complectitur, quæ voluntatem ornant et perficiunt; sed præcipue charitatem, quæ mater et radix est omnium virtutum, et de qua sanctus Augustinus in libro *De natura et gratia* extremo ita loquitur: *Inchoata charitas, inchoata iustitia est: provecta charitas, provecta iustitia est; perfecta charitas, perfecta iustitia est*³¹; nam *qui diligit, legem implevit*, quia *dilectio malum non operatur*³², et ideo *plenitudo legis est dilectio*, ut docuit Apostolus; et contra *qui servat verbum eius*, id est, mandata eius, *vere in hoc charitas Dei perfecta est*³³, ut loquitur sanctus Ioannes. Qui ergo volunt exemplari divino similes fieri, obædienter debent dicenti: *Estote imitatores Dei, sicut filii charissimi, et ambulate in dilectione*³⁴. Filius enim imago est Patris, et imaginis totum bonum, ut supra diximus, est suo exemplari esse simillimum.

²⁷ Isa. VI

²⁸ Lev. II

²⁹ Matth. V

³⁰ Sap. VII

³¹ De Natura et Gratia, c. 70

³² Rom. XIII

³³ 2 Ioann. II

³⁴ Eph. V

²⁴ Gen. I, 26

²⁵ Basil. Homil. in Hexam. 10

²⁶ I Ioann. I

O si hæc plane intelligeres, anima, et exemplari tuo per veræ sapientiæ veræque iustitiæ pulchritudinem similis effecta, placeres oculis summi Regis; quanta pace fruereris? quo gaudio exultares? quam facile omnia mundi oblectamenta contemneres? contra vero, si cogitares, quam vehementer indignetur Deus, cum videt imaginem suam destitutam luce sapientiæ et decore iustitiæ inquinari, fœdari, obscurari, et hominem in tanto honore positum, ut similis esset Deo, *comparari nunc iumentibus insipientibus, et similem illis factum esse*³⁵, certe horreres et contremisceres, nec posses ullo modo quiescere, donec fluminibus lacrymarum ex amarissima contritione manantibus maculas omnes abstegeres, et ad similitudinem pulcherrimi exemplaris tui redires. Sed quia interim dum peregrinaris a Domino, *et per fidem ambulas, et non per speciem*³⁶, indiges continuo ipsius Domini adiutorio, tum ut in similitudine iam acquisita permanes, tum ut quotidie similior, id est, formosior lucidiorque reddaris, ingemisce ex toto corde ad Deum, eique dicito: O Domine sancte et misericordissime, cui placuit, hanc animam meam, imaginem tuam facere, perfice, quæso te, imagunculam tuam, adauge sapientiam, adauge iustitiam, absconde eam in abscondito tabernaculi tui, ut neque luto carnalis concupiscentiæ, neque fumo sæcularis honoris, neque pulvere terrenarum cogitationum fœdari valeat. Atque hactenus de forma.

Caput V

Finis ad quem creatus est homo, Deus est

Restat ultima causa, quæ finis dicitur. Porro finis, ad quem creatus est homo, non alius est, quam ipse Deus. Sed quia duplex est finis, alter intrinsecus, alter extrinsecus, utrumque seorsum breviter consideremus. Finis intrinsecus uniuscuiusque rei est status perfectus, ad quem res illa pervenire potest. Finis intrinsecus palatii, est ipsum complementum et perfectio ipsa palatii: tunc enim finitum esse dicitur, cum nihil ei deest eorum quæ palatii structura requirit. Finis intrinsecus arboris, est status perfectum quem eius natura requirit: tunc enim finem suum attigisse dici potest arbor, cum ramos extendit, et folia produxit, et floribus ornata est, ac paulo post pomis, iisque maturis onerata cernitur. Homo igitur, qui ad finem celsissimum creatus est, tunc finem suum consecutus dici poterit, cum mens eius Deum videbit sicuti est: quam visionem scientia rerum omnium consequetur, et voluntas ipso summo bono ardentissime amato et desiderato fruatur, et corpus immortalitate et impassibilitate, aliisque dotibus gloriosis præditum, perpetua pace

et lætitia potietur. Et quoniam essentia huius finalis beatitudinis est visio Dei, per quam imagines Dei, nos inquam ipsi, ad perfectum statum perfectamque similitudinem cum exemplari nostro divino pervenimus; ideo scribit B. Ioannes: *Nunc filii Dei sumus, et nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est*³⁷.

O si posses, anima, cogitare quid hoc sit, *Similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est*; quam cito nebulæ omnes terrenarum cupiditatum dissiparentur! Deus beatissimus est, et ideo beatissimus, quia semper videt seipsum sicuti est, seque ipso summo bono clarissime viso, et ardentissime amato, sine ulla cessatione ab ipsa æternitate fruitur. Huius inæstimabilis boni, te quoque cum Angelis sanctis participem esse voluit: ad hunc finem sublimissimum et celsissimum te creavit. Hoc significat illud: *Intra in gaudium Domini tui*³⁸, id est, sis particeps gaudii, quo Deus ipse gaudet. Et illud: *Ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum; ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo*³⁹, id est, particeps vos faciam regni mei, et regiæ mensæ meæ, ut fruamini illo honore, illa potestate, et illa voluptate, qua fruor ego, et qua fruitur Pater meus Deus. Et quis cogitare potest, quantus sit honor, quanta potestas, quanta voluptas, quanta felicitas Regis omnium regum et Domini omnium dominorum, Domini Dei nostri? Certe qui ad hanc tantam finis nostri altitudinem cogitatione speque conscenderet, erubesceret omnino de terræ possessione litigare, vel ob quamcumque iacturam temporalium rerum affligi, vel de lucris temporalibus gaudere: erubesceret inquam inhiare voluptatibus quibus inhiant pecora, qui factus est comes Angelorum et particeps amicitiae Dei et inæstimabilium bonorum eius; quoniam amicorum omnia sunt communia.

Caput VI

Finis extrinsecus hominis

Iam vero finis extrinsecus uniuscuiusque rei est ille, cuius gratia res facta est. Finis palatii, habitator eius; finis arboris, possessor eius; finis hominis, solus Dominus Deus eius. Ipse enim hominem fecit, se suo fecit, pro se fecit, ipse conservat, ipse pascit, ipse stipendium solvit. Itaque merito iubet, ac dicit: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies*⁴⁰. Sed attende, anima, diligenter. Res cæteræ, quæ propter hominem factæ sunt, ipsi homini utiles sunt, non sibi; homini laborant iumenta, non sibi; hominis cellam

³⁵ Psalm. XLVIII

³⁶ 2 Cor. V

³⁷ 1 Ioann. III

³⁸ Matth. XXV

³⁹ Luc. XXII

⁴⁰ Deut. VI

et horreum et marsupium implent agri, vineæ, horti, non suum: denique servorum est labor, et sudor et fatigatio; domini autem lucrum et quies et voluptas. At Dominus Deus tuus, qui nulla re indiget, servire quidem vult hominem, sed utilitatem, et lucrum, et præmium servientis hominis esse vult, non suum. *O Domine suavis et mitis et multæ misericordiæ*⁴¹, quis non toto corde serviat tibi, si dulcedinem paterni domini tui, vel modicum degustare incipiat? quid iubes Domine servis tuis? *Tollite*, inquit, *iugum meum super vos*⁴². Et, quale est iugum tuum? *iugum*, inquit, *meum suave est, et onus leve*. Quis non libentissime ferat iugum quod non premit, sed fovet, et onus quod non gravat, sed reficit? merito igitur addidisti, *et invenietis requiem animabus vestris*. Et quod est iugum tuum, quod non fatigat, sed requiem adfert? nempe mandatum illud primum et maximum: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo*⁴³. Quid enim facilius, suavius, dulcius, quam diligere bonitatem, et pulchritudinem, et amorem, quod totum est tu Domine Deus meus? Recte iudicavit servus tuus David, qui mandata tua esse censuit, *desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum, et dulciora super mel et favum*⁴⁴; et addidit: *in custodiendis illis retributio multa*. Quid est hoc, Domine? etiamne præmium polliceris custodientibus mandata desiderabilia super aurum multum et dulciora super mellis favum? Ita omnino præmium, et præmium amplissimum polliceris, dicente Apostolo tuo Iacobo: *Coronam vitæ repromisit Deus diligentibus se*⁴⁵. Et quid est corona vitæ? nempe maius bonum, quam vel cogitare vel desiderare possimus. Sic enim loquitur beatus Paulus ex Isaia: *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum*⁴⁶. Vere igitur in custodiendis mandatis tuis est retributio multa. Nec solum mandatum illud primum et maximum utile est homini obœdienti, non Deo iubenti: sed etiam cætera mandata Dei, obœdientem perficiunt, ornant, erudiunt, illustrant, bonum denique ac beatum reddunt. Quare si sapis, intellige te ad gloriam Dei et salutem tuam æternam esse creatum, hunc esse finem tuum, hoc centrum animæ tuæ, hunc thesaurum cordis tui. Ad hunc finem si perveneris, beatus eris; si ab illo excideris, miser eris. Proinde illud tibi vere bonum existimes, quod ad finem tuum perducit; illud vere malum, quod a fine te facit excidere. Prospera et adversa, opes et inopia, sanitas et ægrotatio, honores et ignominia, vita et mors, apud sapientem nec per se expetenda, nec per se fugienda sunt. Sed si conferunt ad gloriam Dei, et sempiternam felicitatem tuam,

bona sunt, et expetenda: si eandem impediunt, mala sunt, et fugienda.

GRADUS SECUNDUS

Ex consideratione maioris mundi

Caput I

Magnitudo mundi et magnitudo Dei

Scalæ ascensionis in Deum gradum primum construximus ex consideratione hominis, qui dicitur mundus minor: nunc secundum gradum superstruere consilium est ex consideratione molis huius maximæ, quæ maior mundus dici solet. Scribit quidem S. Gregorius Nazianzenus in secunda oratione de Pascha, Deum constituisse hominem quasi mundum magnum in parvo, quod est verum, si a mundo segregemus angelos; est enim homo maior toto mundo corporato, non mole, sed virtute: sed si in mundo comprehendantur angeli, ut nos hoc loco comprehendimus, parvus mundus est homo in mundo maiore constitutus. In hoc igitur magno mundo, qui rerum universitatem complectitur, multa sunt plane admirabilia, sed hæc potissimum: magnitudo, multitudo, varietas, efficacia et venustas. Quæ omnia, si Deo illuminante attentissime cogitentur, non parvam vim habent ad animam sic elevandam, ut in admiratione immensæ cuiusdam magnitudinis, et multitudinis, et varietatis, et efficacitatis, et pulchritudinis quasi deficiat et, ad se reversa, quicquid extra Deum videt, quasi nihilum et inane despiciat.

Magnus certe est orbis terrarum, et adeo magnus, ut Ecclesiasticus dicat: *Latitudinem terræ et profundum abyssi quis dimensus est?*¹ Et hoc ipsum etiam ex eo potest intelligi, quod in tot millibus annorum, qui fluxerunt ab orbe condito, nondum tota superficies terræ (hanc enim latitudinem terræ vocat Ecclesiasticus) nostris hominibus, eam assidue inquirantibus, innotuerit. Et quanta quæso est moles terræ, si ad cœli supremi ambitum comparetur? Instar puncti dicitur ab astrologis, nec immerito. Videmus enim solares radios per interpositam terram ita pertingere ad stellas firmamenti oppositas, ac si terra nihil omnino esset. Et si stella quælibet firmamenti maior est toto

⁴¹ Psalm. LXXXV

⁴² Matth. I

⁴³ Matth. XXII

⁴⁴ Psalm. XVIII

⁴⁵ Iac. I

⁴⁶ 1 Cor. II, Isa. LXIV

¹ Eccli. I,2

orbe terrarum, ut sapientum communis opinio est, et tamen nobis ob infinitam prope distantiam stellæ illæ minutissimæ videntur: quis cogitando assequi poterit amplitudinem cœli, ubi tot millia stellarum lucent? Ergo si de superficie et profunditate terræ Ecclesiasticus dixit: *Latitudinem terræ et profundum abyssi quis dimensus est?* quid, quæso, de superficie exteriori cœli et de profundo mundi totius a summo cœlo usque ad inferos diceret? Omnino tanta est moles corporalis mundi huius, ut nulla mens, nulla cogitatio eam assequi possit. Age nunc anima mea, interrogo te, si tantus est mundus, quantum est, qui fecit mundum? *Magnus Dominus, et magnitudinis eius non est finis*². Audi Isaiam: *Quis mensus est pugillo aquas, et cœlos palmo ponderavit? quis appendit tribus digitis molem terræ*³? Ubi S. Hieronymus, ex versione Aquilæ, per pugillum dicit intelligi minimum digitum⁴, ut sit hæc sententia: Aquam totam, quæ minor est quam terra, uno digitulo Dei mensurari, molem terræ tribus digitis, cœlum, quod maius est terra et aqua simul iunctis, palmo ponderari. Atque hæc quidem metaphorica sunt, cum spiritus sit Deus et nec digitos, nec palmos proprie habeat; sed Scriptura tamen his comparationibus satis ostendit, multo maiorem esse Deum, quam sit creatura eius, quod magis expresse significavit Salomon, cum ait: *Cœlum et cœli cœlorum non te capiunt*⁵. Quod ideo verum est, quia si mundus alius crearetur, illum quoque repletet Deus, et si plures mundi, vel etiam infiniti fierent mundi, illos omnes Deus impleret. Neque existimes, anima mea, Deum tuum sic implere mundum, ut pars Dei sit in parte mundi, et totus in toto mundo. Deus enim partes non habet, sed totus est in toto mundo, et totus in qualibet parte mundi. Proinde ubique præsens est cum omnipotentia et sapientia sua. Ideoque si fidelis illi fueris, etiamsi consistant adversus te castra, non timebit cor tuum; quid enim timeat, qui apud se haber Patrem amicum, sponsum omnipotentem, et omnia videntem, et ardentissime amantem? Sed si merito culpæ tuæ iratum habeas Deum iudicem, et inimicum omnipotentem et omnia videntem et peccata implacabili odio detestantem: tum vero iure timere debes timore horribili et nulla requiem dare oculis tuis, nec pedibus tuis, nisi Deo placato per veram pœnitentiam respiraveris in luce miserationum eius.

² Psalm. CXLIV,3

³ Isa. XL,12

⁴ Hieron. comment. in Isai. XI c. 40, No. 487

⁵ 2 Paral. VI,18

Caput II

Multitudo rerum creatarum et infinitas perfectionum creatoris

Iam vero multitudinem rerum creatarum ab uno Deo conditore cœli et terræ quis enumerabit? *Arenas maris et pluvie guttas*, inquit Ecclesiasticus, *quis dinumeravit*?⁶ Sed omissis rebus istis minutissimis: quot sunt intra terram et maria metalla auri et argenti, æris et plumbi, et lapides pretiosi ac gemmæ et margaritæ? Quot supra terram genera et species et individua herbarum, fruticum, plantarum? et quot in singulis partes? Quot etiam genera, species et individua animantium perfectorum, imperfectorum, quadrupedum, reptilium, volatilium? quot in mari genera, species, individua piscium? quis enumeret? Quid de multitudine generis humani, de quo scriptum est: *Secundum altitudinem tuam multiplicasti filios hominum*⁷. Quot denique sunt in cœlo sidera, quot supra cœlum angeli? Nam de stellis in veracissima Scriptura legimus: *Numera stellas, si potes*⁸. Et alibi comparat multitudinem stellarum cum multitudine arenæ maris⁹, quam satis constat esse innumerabilem. De angelis vero scribit Daniel: *Millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei*¹⁰. Et S. Thomas cum S. Dionysio affirmat, angelorum multitudinem tantam esse, ut rerum omnium materialium multitudinem superet¹¹. Hæc igitur prope infinita rerum multitudo, ab uno Deo omnipotente condita, demonstrat in ipsa divina essentia esse perfectiones omnino infinitas. Voluit enim Deus ab homine per creaturas suas utcumque cognosci; et quia non poterat ulla creatura infinitam creatoris perfectionem apte repræsentare, creaturas multiplicavit et singulis bonitatem et perfectionem aliquam tribuit, ut inde iudicium fieret de bonitate et perfectione creatoris, qui infinitas perfectiones sub unius simplicissimæ essentiæ perfectione complectitur, ad eum fere modum, quo nummus aureus continet valorem multorum nummorum æreorum.

Ergo, anima mea, quicquid oculis aut cogitationi occurrit, quod admirabile videatur, scala tibi sit ad perfectionem conditoris agnoscendam, quæ sine ulla comparatione maior et mirabilior est. Ita fiet, ut res creatæ, *quæ factæ sunt in muscipulam pedibus insipientium*¹², ut Sapientia docet, non te decipiant, sed erudiant, nec te deiciant, sed gradum tibi ad meliora faciant. Ita que si aurum, vel argentum, vel lapides pre-

⁶ Eccli. I,2

⁷ Psalm. XI,9

⁸ Gen. XV,4

⁹ Ier. XXXIII,22

¹⁰ Dan. VII,10

¹¹ Thom. Aq. Summa Theol. 1 q. 50 art. 3; Dionys. Areopag. Hierarch. cœlest. c. 4

¹² Sap. XIV,11

tiosi occurrant, dicas in corde tuo: pretiosior est Deus meus, qui se mihi daturum promisit, si ista contemsero. Si regna, si imperia terrena miraris, dicas in corde tuo: quanto præstantius est regnum coelorum, quod in æternum manet et quod promisit diligentibus se, qui non mentitur Deus! Si voluptates et deliciae carnalem sensum titillare incipiant, dicas in corde tuo: multo iucundior est voluptas spiritus, quam voluptas carnis, et deliciae mentis, quam ventris, illas Deus totius consolationis, quas qui gustat, dicere potest cum Apostolo: *Repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra*¹³. Denique si quid pulchrum, novum, insolitum, magnum, mirabile offeratur, modo discedas a Domino Deo tuo, responde secure: quidquid est in illis boni, et multo plura et meliora in Domino tuo sine dubitatione reperiri; ideo non esse tibi utile, nummum æreum pro aureo, vitrum pro gemma pretiosa, parva pro magnis, dubia pro certis et temporalia pro sempiternis commutare.

Caput III

Varietas rerum creaturarum et Deus fons infinitus omnium bonorum

Sed quamquam admirabilis sit multitudo rerum creaturarum et multiplicem unius Dei perfectionem arguat: multo tamen admirabilior est varietas rerum, quæ in illa multiplicatione cernitur, et facilius ad Dei cognitionem ducit; non enim difficile est, uno sigillo multas figuras omnino similes exprimere, nec iisdem typis innumerabiles literas excudere, sed variare formas infinitis prope modis, quod Deus fecit in creatione rerum, hoc plane divinum est opus et admiratione dignissimum. Omitto genera et species rerum, quas constat esse maxime varias atque diversas: in ipsis individuis herbarum, plantarum, florum, fructuum quanta varietas inest! figuræ, colores, odores, sapes, nonne infinitis modis propemodum variantur? Nonne idem omnino in animantibus cernitur? Sed quid de hominibus dicam, cum in exercitu numerosissimo vix inveniuntur duo homines omnino similes? Quod ipsum etiam in stellis et angelis invenitur; nam et *stella a stella differt in claritate*¹⁴, ut Apostolus testatur, et S. Thomas affirmat, angelos, quamvis sint in maiore numero, quam res corporales, tamen omnes inter se non solum individuali numero, sed etiam specifica forma differre¹⁵.

Erige nunc, anima mea, oculos mentis ad Deum, in quo sunt rationes omnium rerum, et unde tamquam ex fonte infinitæ ubertatis manavit il-

la pæne infinita varietas; neque enim Deus innumerabiles istas rerum formas in rebus creatis potuisset imprimere, nisi in sinu essentiae suæ rationes earum modo eminentissimo et altissimo contineret¹⁶. Merito igitur exclamat Apostolus: *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei!*¹⁷ Vere enim puteus est infinitæ profunditatis, in quo latent thesauri divitiarum, sapientiæ et scientiæ, quæ tantam rerum varietatem parere potuit. Merito quoque S. Franciscus, divino lumine illustratus, dicebat Domino: *Deus meus, et omnia!* quoniam varia bona, quæ in rebus creatis inveniuntur sparsa atque divisa, in uno Deo inveniuntur modo quodam meliore et altiore collecta.

Sed dices, anima: ista quidem vera esse videntur, sed bona creata videmus oculis, manibus tangimus, ore gustamus, reipsa possidemus, illisque fruimur: Deum non videmus, non tangimus, non gustamus, non possidemus, et vix cogitatione, quasi rem longissime positam, apprehendimus; itaque non esse mirum, si res creatæ nos magis afficiant, quam Deus. Sed si fides in te viget et vigilat, anima mea, negare non potes, quin post hanc vitam, quæ fugit velut umbra, si in fide et spe et dilectione permanseris, Deum ipsum vere clareque visura sis, ut est in se, et illum possessura illoque fruitura longe melius et intimius, quam rebus creatis nunc fruaris. Audi Dominum ipsum: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*¹⁸; audi Apostolum Paulum: *Nunc videamus per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem*¹⁹; audi Ioannem: *Similes ei erimus, quia videbimus eum, sicuti est*²⁰. Deinde quanta, rogo te, pars mundi huius ad te pertinet? Certe nec totus mundus, nec pars media, aut tertia, aut quarta, sed vix particula quædam te contingit, eamque post breve tempus, velis nolis, dimittere cogeris. At Deum, in quo sunt omnia, totum possidebis et in æternum possidebis; erit enim *Deus omnia in omnibus*²¹ sanctis beatis sine ullo fine. Ille erit tibi vita, cibus, vestis, domus, honor, divitiæ, delectatio et omnia. Adde quod Deus tuus suavis et mitis non iubet, ut dum in terris peregrinaris, solatio creaturarum penitus careas; imo, ut tibi serviant, omnia condidit. Sed hoc iubet, ut illis utaris moderate, sobrie, temperanter, et cum egentibus hilariter communices; ut non tibi dominantur, sed tu eis domineris illisque utaris ad promerendum Deum. Ergo ardentissime cogita, annon sit tibi utilius et in hac vita rebus creatis non carere, qua parte necessariæ sunt, et in altera

¹⁶ Bellarminus cum doceat, Deum liberrima voluntate mundum ex nihilo creasse, hoc aliisque locis nequaquam consubstantialitatem, sed similitudinem mundi cum Deo indicare voluit. E.

¹⁷ Rom. XI,33

¹⁸ Matth. V,8

¹⁹ 1 Cor. XIII,12

²⁰ 1 Ioann. III,2

²¹ 1 Cor. XV,28

¹³ 2 Cor. VII,4

¹⁴ 1 Cor. XV, 41

¹⁵ Thom. Aq. I. c. art. 4

creatore ipso, in quo, ut sæpe dixi, omnia sunt, in sempiternum frui; an vero in hac vita in acquisitione temporalium rerum vehementissime laborare et nunquam earum copia satiari, et in altera temporalibus omnibus bonis repente destitui et ad æterna bona numquam pervenire. Adde denique, Deum non ita longe abesse a dilectoribus suis, ut non etiam in hac vita delectationes magnas illis tribuat, et maiores, quam dilectores mundi in rebus creatis inveniant. Non enim falso scriptum est: *Memor fui Dei, et delectatus sum*²², et: *Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui*²³, et: *Ego delectabor in Domino*²⁴, et: *Lætifica animam servi tui, quoniam ad te Domine animam meam levavi*²⁵. Ac ut omittam cætera, cum Apostolum ait: *Repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra*²⁶, certe non significat, ex tribulatione nasci consolationem et ex dolore gaudium, non enim producunt spinæ uvas, aut tribuli ficus²⁷; sed significat, ad leniendas tribulationes a Deo superinfundi amicis suis tam puras et liquidas et solidas consolationes, ut cum eis temporalia gaudia comparari nullo modo possint. Illa igitur, anima, sit apud te firma conclusio: qui invenit Deum, invenit omnia; qui perdit Deum, perdit omnia.

Caput IV

Virtus rebus creatis insita et omnipotentia Dei

Sequitur nunc, ut ex virtute, quam Deus rebus creatis attribuit, ad infinitam creatoris virtutem intelligendam ascendamus. Nulla omnino res est, quæ admirabilem virtutem, sive potentiam, sive efficacitatem non habeat. Terra, sive lapis terreus, si ab alto descendat, quo impetu ruit, quid non frangit, quid ei resistit! Cum vellet Spiritus Sanctus in Apocalypsi describere impetum maximum, quo Babylon magna, id est, universitas impiorum, in die iudicii in profundum abyssi præcipitabitur, sic ait: *Et sustulit unus angelus fortis lapidem quasi molarem magnum, et misit in mare, dicens: Hoc impetu mittetur Babylon civitas illa magna, et ultra iam non invenietur*²⁸. Aqua vero, quæ mollis et blanda leniter fluit super faciem terræ, quando irascitur et intumescit in fluminibus vel torrentibus, obvia quæque prosternit et destruit, nec solum casas rusticorum, sed etiam portas et moenia civitatum et pontes marmoreos diruisse vidimus. Porro venti, qui aliquando suavissime spirant, naves maximas ad scopulos allidunt, et annosas quærcus eradicant et evertunt. Vidi ego,

quod nisi vidissem non crederem, a vehementissimo vento effosam ingentem terræ molem eamque delatam super pagum quendam, ut fovea altissima conspiceretur, unde terra eruta fuerat, et pagus totus coopertus et quasi sepultus manserit, ad quem terra illa devenerat. Quid de igne dicemus? Qua velocitate modicus ignis crescit in flammam tantam, ut domos et silvas quasi momento temporis devoret et consumat! *Ecce, inquit S. Iacobus, quantus ignis, quam magnam silvam incendit!*²⁹ In herbis quam multiplices latent virtutes! In lapidibus, ac præsertim magnete et succino, quam admirabilis virtus cernitur! Porro in animalibus alia robustissima esse videmus, ut leones, ursos, tauros, elephantes; alia ingeniosissima, quamvis minutissima, ut formicas, araneas, apes, mirmicoleonem. Omitto potentiam angelorum, virtutem solis et stellarum, quæ procul a nobis absunt. Quale tandem est ingenium hominum, quo tot artes inventæ sunt, ut sæpe dubitemus, utrum arti natura, an potius ars naturæ palmam concedat!

Attolle nunc, anima, oculos mentis ad Deum et cogita, quanta virtus, quanta efficacia, quanta potentia in Domino Deo tuo sit, cui a veracissima Scriptura dicitur: *Quis similis tui in fortibus, Domine?*³⁰, et: *Qui facit mirabilia magna solus*³¹, et *Beatus, et solus potens, Rex regum, et Dominus dominantium*³². Quicquid enim virium res creatæ habent, a Deo habent, et tamdiu habent, quamdiu placet Deo, ut habeant. Quis enim fecit, ut Ionæ in ventre ceti concluso neque maris aquæ, neque dentes ceti nocerent, nisi Deus?³³ Quis conclusit ora leonum famelicorum, ut Daniele non attingerent, nisi Deus?³⁴ Quis tres pueros in camino ignis ardentis illæsos servavit, nisi Deus? Quis dixit vento furenti et mari insanienti: *Tace, obmutesce: et subito facta est tranquillitas magna*³⁵, nisi Christus verus Deus? Ipse autem Deus non habet ab alio virtutem et potentiam, sed eius voluntas potentia est, et potentia, cui nihil resistere potest; ipse infinitam potentiam habet, et semper habet, et ubique habet. Et omnis hominum potestas, cum Dei potestate comparata, non parva et exigua, sed nulla omnino est; sic enim loquitur Isaias: *Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, et quasi nihilum et inane reputatæ sunt ei*³⁶. Nonne igitur stulti sunt, qui timent res creatas et Deum omnipotentem non timent? Et qui confidunt in virtute sua, aut amicorum suorum, et in Deo omnipotente non

²² Psalm. LXXXVI,4

²³ Psalm. XXXVI,4

²⁴ Psalm. CIII,34

²⁵ Psalm. LXXXV,4

²⁶ 2 Cor. VII

²⁷ Matth. VII,16

²⁸ Apoc. XVIII,21

²⁹ Iac. III,5

³⁰ Exod. XV,11

³¹ Psalm. CXXXV

³² 1 Tim. VI,15

³³ Ion. II, 1 sqq

³⁴ Dan. III,33 sqq.

³⁵ Marc. IV,39

³⁶ Isa. XL,17

fidunt? *Si Deus pro nobis, quis contra nos?*³⁷ Et si Deus contra nos, quis erit pro nobis?

Ergo, anima mea, si sapis, *humiliare sub potenti manu Dei*³⁸, inhærere illi per veram pietatem, et non timebis quid faciat tibi homo, vel dæmon, vel creatura alia. Sed si forte a pietate excidisti, et Deum tuum ad iracundiam provocasti, non des requiem temporibus tuis, donec invenias pacem ad Dominum tuum; nimis enim *horrendus est incidere in manus Dei viventis*³⁹.

Caput V

Pulchritudo creata rerum et increata Dei

Restat ut pulchritudinem rerum creaturarum inspiciamus, de qua dixit Propheta: *Delectasti me Domine in factura tua*⁴⁰. Et certe, quæ fecit Deus, ut bona sunt omnia, sic etiam pulchra sunt omnia, si recte considerentur. Sed omissis aliis, consideremus ea, quæ omnium iudicio et approbatione sunt pulchra. Certe magna est pulchritudo virentis prati, horti bene culti, amœnissimæ silvæ, maris tranquilli, sereni aeris, fontium, fluviorum, urbium, cœli micantis atque innumerabilibus stellis quasi gemmis distincti. Deinde quam delectat pulchritudo arboris floribus vestitæ vel pomis onustæ, quadrupedum variorum formæ, avium volatus, piscium lusus! Quid dicam de pulchritudine stellarum et lunæ, ac potissimum de iubare illo solis maximo et clarissimo, quod exortu suo mundum exhilarat universum? Sed homines, ad quos potissimum loquimur, nihil magis quam sua ipsorum venustas speciesque delectat: *Propter speciem mulierum multi perierunt*⁴¹, inquit Ecclesiasticus. Vidimus sæpe et doluimus, viros alioqui sapientissimos feminarum venustate tanto amore captos, et contra etiam feminas graves et honoratas ad eam insaniam redactas ob virorum pulchritudinem, ut rem familiarem et dignitatem et filios ac parentes, et etiam vitam ipsam, addo etiam æternam salutem amori hominum formosorum posthabuerint. Nota sunt quæ de Davide, Salomone, Samsone in Scripturis Sanctis leguntur; plenæ sunt historiæ similium exemplorum.

Ergo, anima mea, si tanta est pulchritudo in res creatas a conditore Deo effusa: quanta putas, et quam admirabilis est pulchritudo pulcherrimi conditoris? Nemo enim dare potest, quod non habet; et si solis ac stellarum specie delectati homines luminosa illa corpora *deos putaverunt*, inquit Sapiens, *sciunt quanto dominator eorum speciosior est; speciei enim generator hæc omnia*

*constituit*⁴². Quanta autem sit pulchritudo Dei, non solum certo cognoscitur ex eo, quod omnium creaturarum pulchritudo eminentiore modo in ipso collecta reperitur: sed etiam ex eo, quod cum invisibilis sit nobis, dum ab ipso peregrinamur, et solum per fidem Scripturarum et in speculo creaturarum utcumque cognoscatur, multi tamen Sanctorum ita exarserunt in amorem eius, ut alii in deserta loca se abdiderint et soli contemplationi ipsius vacare voluerint, ut S. Maria Magdalena, Paulus primus eremita, magnus Antonius, et alii sine numero, de quibus Theodoretus in historia religiosa consuli potest; alii coniuges et liberos, et quicquid in terris possidebant deserentes, in monasteriis ad aliorum nutum vivere voluerunt, ut Dei amicitia fruerentur; alii vitam ipsam cum acerbissimo dolore libenter exponere desideraverunt, ut ad visionem infinitæ illius pulchritudinis pertingere mererentur. Audi unum ex illis, sanctum videlicet Ignatium martyrem in epistola ad Romanos: *Ignis, crux, bestia, confractio ossium, membrorum divisio, et totius corporis contritio, et tota tormenta diaboli in me veniant, tantum Christo fruar!*⁴³ Si ergo pulchritudo divina, nondum visa, sed solum credita et sperata, tantum ignem desiderii excitat: quid faciet, cum remoto velo, ut est in se, conspicietur? Omnino id faciet, ut *torrente voluptatis illius inebriati*⁴⁴, neque velimus, neque possimus vel ad punctum temporis oculos ab ea divertere. Et quid mirum si angeli et animæ beatæ semper videant faciem Patris, qui est in cœlo, nec visio illa tædium vel satietatem ullam pariat, cum ipse Deus ab æternitate pulchritudinem suam semper aspiciens in ea penitus acquiescat, et ex ea visione beatus nihil velit, et quasi in cellam vinariam et in hortum omnium deliciarum ingressus, nunquam inde exierit, neque in æternum sit exiturus?

Hanc pulchritudinem quære, anima mea, ad eam suspira die ac nocte: dicas cum Propheta: *Sitivit anima mea ad Deum fortem vivum, quando veniam et apparebo ante faciem Dei?*⁴⁵ . Dicas cum Apostolo: *Audemus et bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, et præsentem esse ad Dominum*⁴⁶. Neque timeas ex vehementi amore pulchritudinis illius inquinari; amor enim divinæ pulchritudinis perficit corda, non inficit, sanctificat, non inquinat. Vere dicebat sanctissima virgo martyr Agnes: *Amo Christum, cuius mater virgo est, cuius pater feminam nescit; quem cum amavero, casta sum, cum tetigero, munda sum, cum accepero, virgo sum*⁴⁷. Sed si vere Domini tui increatam speciem concupiscis, oportet te implere,

³⁷ Rom. VIII,31

³⁸ 1 Petr. V,6

³⁹ Heb. X,81

⁴⁰ Psalm. XCI,5

⁴¹ Eccli. IX,9

⁴² Sap. XIII,3

⁴³ Ignat. ep. ad Rom. No. 5

⁴⁴ Psalm. XXXV,9

⁴⁵ Psalm. XLI,3

⁴⁶ 2 Cor. V,8

⁴⁷ Prud. de coron. hymn. 14. Ambros. de virgin. I c. 2

quod Apostolus eo loco subiungit: *Ideo*, inquit, *contendimus sive absentes sive præsentes placere illi*⁴⁸. Si placet tibi Deus, debes et tu placere Deo. Et quidem in regione vivorum, cum præsentes erimus, illuminati fulgore eius, sine dubitatione Deo placebimus, sicut Propheta canit: *Placebo Domino in regione vivorum*⁴⁹; sed in hac peregrinatione tam facile sordescimus et inquinamur luto peccati, ut apostolus Iacobus dixerit: *In multis offendimus omnes*⁵⁰, et propheta David, ut ostenderet, quam rari sint immaculati in via, ad beatitudinem hoc pertinere pronuntiaverit, dicens: *Beati immaculati in via*⁵¹. Ergo si cupis, anima, etiam in absentia et peregrinatione placere dilecto, non satis est velle placere, sed oportet, ut Apostolus loquitur, contendere placere, id est, assiduo magnoque labore cavere maculas, quæ fœdam reddunt faciem animæ, et si quæ inhæserint, non minori studio et labore contendere illas abstergere. Nonne vides mulierculas, quæ cupiunt placere viris suis, quot horas consumunt in componendis capillis et poliendo vultu et maculis vestium abstergendis; ut placeant oculis viri mortalis, qui paulo post in lutum et cineres converti debet. Quid igitur te facere oportet, ut placeas oculis sponsi immortalis, et qui semper te videt, qui sine macula et ruga te invenire desiderat? Certe totis viribus contendere te necesse est, *ut in sanctitate et iustitia coram ipso ambules*⁵²; et omnia, quæ veram sanctitatem veramque iustitiam impediunt, strenue removeas, vel amputes; neque respicias carnem et sanguinem, neque attendas ad sermones et iudicia hominum; non enim simul placere potes Deo et mundo, dicente Apostolo: *Si hominibus placerem, Christi servus non essem*⁵³.

GRADUS TERTIUS

Ex consideratione orbis terræ

Caput I

*Ut in terra corpus nostrum ita solo Deo mens
nostra quiescere potest*

Consideravimus mundum corporalem in universum: nunc partes eius principales considerare ag-

gredimur, ut ex iis scalam nobis ad contemplandum opificem, qualem possumus, erigamus.

Prima se offert terra, quæ quamvis infimum locum teneat, et minor cæteris elementis esse videatur, tamen revera non est minor quam aqua, et dignitate ac pretio superat elementa omnia. Hinc enim in Scripturis Sanctis passim legimus, Deum fecisse cœlum et terram, quasi partes mundi præcipuas, quibus cæteræ serviant¹; cœlum enim fecit, quasi palatium Dei et angelorum, terram, quasi palatium hominum: *Cœlum cœli Domino*, inquit Propheta, *terram autem dedit filiis hominum*². Atque ea causa est, cur cœlum plenum sit stellis fulgentibus, et terra abundet immensis divitiis metallorum, lapidum pretiosorum, herbarum, arborum, animalium multorum generum; cum aqua solis piscibus abundet, aer et ignis egena ac pæne vacua sint elementa. Sed his omissis, orbis terræ tria quædam habet consideratione dignissima, per quæ ad Deum, si mens vigilet, non difficulter ascendere possumus.

Primum terra fundamentum est firmissimum mundi totius, quod nisi haberemus, non posset homo neque ambulare, neque quiescere, neque operari, nec vitam ullo modo ducere: *Firmavit*, inquit David, *orbem terræ, qui non commovebitur*³; et: *Fundasti terram super stabilitatem suam, non inclinabitur in sæculum sæculi*⁴. Deinde terra, quasi bona nutrix hominum et animantium cæterorum, assidue producit herbas, fruges, fructus, gramina, poma, et alia id genus innumerabilia. Sic enim Deus loquitur: *Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram, et universa ligna, quæ habent in semetipsis sementem generis sui, ut sint vobis in escam et cunctis animalibus terræ*⁵. Tertio producit terra lapides et ligna ad ædificandas domos, et metalla æris et ferri in varios usus, et aurum atque argentum, quibus cuduntur pecuniæ, instrumenta videlicet ad vitæ humanæ omnia necessaria facillime comparanda.

Ac prima quidem illa terræ proprietas, quod videlicet sit locus, in quo corpora nostra quiescant, cum in aquæ vel aere vel igne quiescere nequeant, symbolum conditoris est, in quo solo anima humana locum quietis invenire potest: *Fecisti*, inquit S. Augustinus, *nos Domine ad te, et inquietum est cor nostrum donec requiescat in te*⁶. Salomon rex, si quis alius quæsivit requiem in imperio, in divitiis, in voluptatibus, obtinuit regnum amplissimum et paccatissimum ita ut, Scriptura teste, *haberet in ditione sua omnia regna a flumine terræ Philisthiim usque ad terminos Ægypti, offeren-*

⁴⁸ 2 Cor. V,9

⁴⁹ Psalm. CXIV,9

⁵⁰ Iac. III,2

⁵¹ Psalm. CXVIII,1

⁵² Luc. I,75

⁵³ Gal. I,10

¹ Gen. I,1; Esdr. IX,6; Iudith XIII,24

² Psalm. CXIII,24

³ Psalm. XCII,1

⁴ Psalm. CIII,5

⁵ Gen. I,29-30

⁶ Aug. confess. I, c. 1 No. 1

*tium sibi munera et servientium ei omnibus diebus vitæ eius*⁷. Habuit præterea divitias incomparabiles, ita ut aleret quadraginta millia præsepia equorum currilium et duodecim millia equestrium; et, ut legimus eodem libro, classis Salomonis ex Ophir adferebat aurum et gemmas pretiosas in tanta copia, ut argentum nihili fieret, et tanta esset argenti copia in Hierusalem, quanta lapidum platearum⁸. Voluptates autem tantas ipse sibi paravit, ut incredibile videatur; nam cum mulieres deperiret, accepit sibi uxores quasi reginas septingentas et concubinas trecentas, ut legimus in eodem libro⁹. Sed ipsum de se loquentem audiamus: *Magnificavi, inquit, opera mea, ædificavi mihi domos et plantavi vineas, feci hortos et pomaria et consevi ea cuncti generis arboribus, et extruxi mihi piscinas aquarum, ut irrigantem silvam lignorum germantium; possedi servos et ancillas multamque familiam habui; armenta quoque et magnos ovium greges ultra omnes, qui fuerunt ante me in Hierusalem; coacervavi mihi argentum et aurum, et substantias regum ac provinciarum; feci mihi cantores et cantatrices, et delicias filiorum hominum scyphos et urceos in ministerio ad vina fundenda; et supergressus sum opibus omnes, qui ante me fuerunt in Hierusalem. Et sapientia quoque perseveravit mecum, et omnia quæ desideraverunt oculi mei non negavi eis nec prohibui cor meum, quin omni voluptate frueretur et oblectaret se in his, quæ præparaveram; et hanc ratus sum partem meam, si uterer labore meo*¹⁰. Hæc ille, qui certe quietem maximam habuit, si ulla in rebus creatis haberi potest. Nihil enim illi defuit, non regnum, non divitiæ, non deliciæ, non ipsa quæ maximi fieri videtur humana sapientia, non denique pax et tranquillitas in tantis bonis longo tempore possidendis et retinendis.

Interrogemus nunc, an in tantis rebus quietem invenerit, et an ista capacitatem animæ implere potuerint: *Cum, inquit, me convertissem ad universa opera quæ fecerant manus meæ, et ad labores, quibus frustra sudaveram, vidi in omnibus vanitatem et afflictionem animi, et nihil permanere sub sole*¹¹. Non ergo quietem invenit Salomon in tantis divitiis et deliciis et sapientia et honoribus, nec invenire potuisset, etiamsi multo plura et maiora fuissent; quoniam animus humanus immortalis est, ista vero mortalia sunt nec possunt diu permanere sub sole, nec fieri potest, ut animus, capax infiniti boni, satiatur bonis finitis. Quemadmodum igitur non potest corpus humanus in aere, quantumvis latissimo, nec in aquis, quamvis profundissimis requiescere, quia centrum eius terra est, non aer, vel aqua:

sic animus humanus nunquam requiescet in aereis dignitatibus, vel luteis divitiis, vel aqueis, id est, mollibus et sordidis voluptatibus, nec in humanæ scientiæ falso splendore, sed in solo Deo, qui centrum animorum, et verus ac solus locus quietis eorum est. O quam vere et quam sapienter exclamavit pater Salomonis, cum ait: *Quid est mihi in cælo, et a te quid volui super terram? Deus cordis mei, et pars mea Deus in æternum*¹²; ac si dicere voluisset: nihil invenio nec in cælo, nec in terra, nec in alia re creata ulla, quæ sub cælo aut super terram sit, quod mihi veram quietem possit adferre; tu solus Deus cordis mei, id est, tu solus petra solida es cordi meo - vox enim, Deus, in hebraico textu petram significat hoc loco - tu ergo solus petra firmissima es cordi meo, in te uno quiescam, tu solus pars mea, hæreditas mea, omne bonum meum, cætera nihil sunt et nihil ad me replendum et satiandum valent atque hoc non per unum vel alterum diem vel annum, sed in æternum; tu unus mihi sufficis in æternum, cætera nec ad unum diem sufficerent universa.

Agnoscisne adhuc, anima mea, solum Deum esse petram tuam, in qua requiescas, cætera vanitatem et afflictionem spiritus, quæ non existentia, sed apparentia sint, et non solentur, sed affligant, quoniam acquiruntur cum labore, possidentur cum dolore? Despice ergo, si sapis, omnia quæ transeunt, ne te secum abripiant, et in uno permane illique inhære vinculo charitatis, qui manet in æternum; leva cor tuum ad Deum in cælum ne putrescat in terra; discite veram sapientiam a multorum stultitia, quorum nomine loquitur Sapiens et dicit: *Ergo erravimus a via veritatis, et iustitiæ lumen non luxit nobis; ambulavimus vias difficiles, viam autem Domini ignoravimus; lassati sumus in via inæquitatis et perditionis: quid nobis profuit superbia, aut divitiarum iactantia quid contulit nobis? transierunt illa omnia tanquam umbra, et nos in malignitate nostra consumpti sumus*¹³.

Caput II

In Deo fundati securi sumus

Sed est etiam alia ratione petra firmissima symbolum Domini Dei nostri, quod symbolum explicavit nobis Sapientia Dei in Evangelio suo, ubi dixit, domum ædificatam super firmam petram immobilem permanere, si desuper descendant pluvie et a latere irruant venti et a parte inferiori percutiant flumina; domum vero ædificatam super arenam nihil horum sustinere posse, sed a primum impetum pluvie aut venti aut fluminis prosterni, et fieri ruinam domus illius magnam¹⁴.

⁷ 3 Reg. IV,21

⁸ 3 Reg. IV,26; IX,28; X,27

⁹ 3 Reg. XI,3

¹⁰ Eccle. II,4-10

¹¹ Eccle. II,11

¹² Psalm. LXXII,25-26

¹³ Sap. V,6-9

¹⁴ Matth. VII,24-27

Domicilium tuum, o anima, quod ex variis potentiis et virtutibus quasi cubiculis et aulis constat, si in Deo tanquam in petra fundetur, id est, si firmissime credas Deo, si tota fiducia tua sit in Deo, si sis in charitate Dei radicata et fundata, ut cum Apostolo dicere possis: *Quis nos separabit a charitate Christi?*¹⁵ *secura esto, quia neque spirituales nequitiae, quae supra nos sunt, neque carnales concupiscentiae, quae sunt infra nos, neque domestici hostes nostri, qui a latere nos oppugnant, cognati videlicet et amici, contra te unquam suis machinis praevalerunt. Magnae quidem sunt vires et magna calliditas spiritualium potestatum; sed maior est potestas et maior sapientia Spiritus Sancti, qui praesidet illi domui, quae in Deo fundata est. Vehementer omnino contra spiritum pugnat caro, et carnales concupiscentiae fortissimos quosque debellare solent; sed amor Dei amorem carnis facile superat, et timor Dei timorem mundi facile prosternit. Denique inimici hominis domestici eius*¹⁶, et ipsi quoque perversis consiliis ad consortium peccatorum animas trahunt; sed anima, quae Dominum et patrem et fratrem et sponsum in caelo se habere confidit, non magno labore carnales amicos et consanguineos non solum contemnere, sed etiam odisse novit, et potest dicere cum Apostolo: *Certus sum, quod neque mors, neque vita, neque creatura alia poterit me separare a charitate Dei, quae est in Christo Iesu Domino nostro*¹⁷. Sed illa vere misera anima est, cuius domus in arena fundata non potest diu subsistere, et fiet brevi ruina illius magna: quippe cum credat mendacio, et confidat in baculo arundineo, et eius Deus aut venter aut pecunia aut fumes honoris sit, quae omnia velocissime transeunt et pereunt, et animam illis inhærentem in exitium sempiternum trahunt.

Caput III

Nutrit terra corpus virtute Dei, qui solus est nutritor totius hominis

Iam vero altera terrae proprietas in eo posita est, quod terra tanquam bona nutrix herbas et fructus caeteros large profundat in escam hominum et animantium caeterorum. Atqui haec ipsa proprietas ad conditorem, ut verum nutritium, nos deducit; non enim terra, sed Deus in terra omnia bona producit. Sic enim loquitur Spiritus Sanctus per os David: *Qui producit in montibus fœnum, et herbam servituti hominum*¹⁸, et rursus: *Omnia a te expectant ut des illis escam in tempore: dante te illis colligent, aperiente te manum tu-*

*am, omnia implebuntur bonitate*¹⁹; et Dominus in Evangelio: *Respicite volatilia caeli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, et Pater vester caelestis pascit illa*²⁰; et Apostolus: *Et quidem non sine testimonio semetipsum Deus reliquit benefaciens de caelo, dans pluvias et tempora fructifera, implens cibo et lætitia corda nostra*²¹. Nec tamen falsum est, quod initio libri Genesis dicitur: *Germinet terra herbam virentem et facientem semen, et lignum pomiferum faciens fructum iuxta genus suum*²². Vere enim terra germinat herbas et ligna pomifera; sed ex virtute, quam ei Deus attribuit et ipso Deo per ipsam producente et conservante et incrementum dante. Itaque David ubi res omnes creatas invitat ad laudem Conditoris, addit cum caeteris *ligna fructifera et omnes cedros*²³; et tres pueri apud Daniele exhortantur cum caeteris creaturis *omnia germinantia in terra, ut benedicant Dominum et laudent et superexaltent eum in sæcula*²⁴.

Et cum omnia suo modo Deum laudent, quanto affectu deberes tu, anima, Deum pro his omnibus beneficiis, quibus assidue frueris, benedicere et laudare, agnoscens in eis occultam Dei manum omnia largientem, et non occultum, sed clarissime patentem et sese ostendentem paternum et purissimum Dei tui amorem, qui numquam cessat tibi de caelo benefacere et in rebus omnibus providere! Sed parum est hoc in oculis Domini Dei tui; ipse est enim, qui in te ut in spirituali agro suo producit germen nobilissimum charitatis. Charitas enim non ex mundo, sed ex Deo est²⁵, ut dilectissimus discipulus loquitur in epistola sua. Ex charitate autem, ut ex arbore divina atque caelesti, prodeunt flores candidissimi et odorati cogitationum sanctarum, folia virentia verborum utilium ad salutem gentium, et fructus operum bonorum, quibus Deus glorificatur et proximi adjuvatur, et merita colliguntur et servantur in vitam æternam.

Vae autem illis, qui more iumentorum insipientium fructibus terrae satiare desiderant eosque avidissime colligunt et recondunt, et de auctore non cogitant, neque illi gratias agunt, et quorum animae similes sunt terrae, cui maledixit Deus, quae spinas et tribulos germinat! Quid enim cogitant illi, in quibus Deus non seminat casta consilia, nisi fornicationes, adulteria, homicidia, sacrilegia, furta, proditioes et alia id genus? Et quid isti loquuntur nisi blasphemias, periuria, maledicta, hæreses, convitia, contumelias, falsa testimonia, mendacia et alia id genus, quae a patre suo di-

¹⁵ Ephes. III,19

¹⁶ Rom. VIII,35

¹⁷ Rom. VIII,38-39

¹⁸ Psalm. CXLVI,8

¹⁹ Psalm. CIII,27-28

²⁰ Matth. VI,26

²¹ Act. XIV,16

²² Gen. I,11

²³ Psalm. CXLVIII,9

²⁴ Dan. III,76

²⁵ I Ioann. IV,7

abolo didicerunt? Et quos postremo fructus producunt, nisi venenatos illos fructus, quos ab ipsis cogitari assidue diximus, et qui ab Apostolo *opera carnis*²⁶ nominantur? Istæ nimirum spinæ sunt, quæ primo pungunt animos germinantium eas punctionibus amarissimis timorum et sollicitudinum, deinde pungunt famam et corpora et animos proximorum læsione gravissima et sæpe irreparabili, ex qua postea plurima et gravissima ad alios detrimenta perveniunt.

Sed his omissis, tu anima mea, si hortulus es cœlestis agricolæ, cave ne spinæ, vel tribuli unquam inveniantur in te, sed omni sollicitudine fove arborem charitatis et lilia castitatis et nardum humilitatis; cave ne unquam tibi subrepat, ut a te esse existimes cœlestia ista germina virtutum, et non a Domino Deo tuo, qui est Dominus virtutum, seminator casti consilii; sed et conservationem et incrementum et maturitatem fructuum bonorum operum non tibi attribuas, sed illi commenda, et ad illum sit semper fortitudo tua.

Caput IV

Thesauri terræ velut umbra æternorum bonorum Dei

Restat ultima terræ laus, quod videlicet aurum et argentum et lapides pretiosos intra sinum suum contineat. Sed certe non virtute sua producit terra tam pretiosas rerum species, sed ille, qui per Aggæum dicit: *Meum est aurum, et meum est argentum*²⁷. O amator hominum, itane hoc etiam placuit dulcedini tuæ, ut non solum produceres humano generi lapides et ligna et ferrum et æs et plumbum, et alia id genus necessaria ad domos et naves ædificandas et instrumenta varia construenda; sed etiam aurum et argentum et lapides pretiosos ad ornatum et decorem? Et si hæc tribuis peregrinantibus in terra, et sæpe etiam inicimis tuis blasphemantibus nomen tuum: quid dabis dilectis tuis, te benedicientibus et tecum regnantibus in cœlo? Dabis utique non frustula auri vel argenti, nec pauculas gemmas pretiosas, sed civitatem illam de qua loquitur Ioannes apostolus in Apocalypsi, cum ait: *Et erat structura muri eius ex lapide iaspide, ipsa vero civitas aurum mundum, et fundamenta muri civitatis omni lapide pretioso ornata, et duodecim portæ duodecim margaritæ sunt*²⁸. Nec vero existimamus, civitatem illam supremam Ierusalem cœlestem ex auro et gemmis et margaritis, quales hic sunt, constructam esse vel ornatam; scimus enim Spiritum Sanctum his vocibus uti, quoniam ad nos loquitur, qui meliora vel maiora non vidimus.

Sed sine dubitatione ulla multo excellentior erit vita illa, quæ est patria electorum Dei, omnibus civitatibus peregrinationis huius, quanto civitas aurea et gemmata præstaret omnibus rusticorum pagis, qui ex luto et paleis constant.

Erige ergo, anima mea, oculos mentis ad cœlum, et cogita quanti sint facienda bona, quæ illic sunt, cum species auri et argenti et lapidum pretiosorum, quæ hic tanti fiunt, illis bonis comparatæ vix luti et pælearum nomine censeantur! Adde, quod aurum et argentum et margaritæ, quæ hic habentur in pretio, corruptibilia sunt, quæ autem in cœlesti illa civitate micant, incorruptibilia et sempiterna sunt. Sed si per manus pauperum hoc ipsum corruptibile aurum et argentum, quod hic habes, ad cœlestem civitatem transferre volueris, quod utique si sapis omnino facies, et ipsum incorruptibile fiet et tibi manebit in æternum. Non enim mentiri potest Veritas, quæ dicit: *Vende quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cœlo*²⁹; et alio loco: *Vendite quæ possidetis et date eleemosynam; facite vobis sacculos, qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cœlo, quo fur non appropriat, neque tinea corrumpit*³⁰. O incredulitas filiorum hominum! Promittit homo mendax decem pro centum et sortem integram mutuanti se repræsentaturum, et creditur ei; promittit, qui mentiri non potest Deus, danti eleemosynam thesaurum in cœlo, imo etiam centum pro uno et vitam æternam se redditurum: et trepidat avarus homo, nec facile adduci potest, ut credat, et mavult thesaurum suum abscondere, ubi ærugo consumit et fures effodiunt et furantur, quam in cœlo reponere, *quo fur non appropriat, neque ærugo consumit*³¹.

Sed etiam si aliquando neque fures auferant, neque tinea vel ærugo corrumpat: quæ tanto labore parasti et conservasti, o homo infelix, cuius erunt? Tua certe non erunt, cuius tamen esse poterant, si per manus pauperum in cœlestes thesauros transtulisses. Usus quidem docet, ea quæ avari divites collegerunt, ad hæredes prodigos pervenire, qui multo brevior tempore profundunt, quam avari parentes collegerant; atque interim peccatum avaritiæ manet æternumque manebit, et vermis conscientia non morietur, et ignis inferni non extinguetur³².

Ergo, anima mea, aliorum insipientia te erudiat et audi Dominum et magistrum tuum concionantem: *Videte, et cavete ab omni avaritia, quia non in abundantia cuiusquam vita eius est ex his, quæ possidet*³³. Avarus congregat et conservat, ut habeat, unde diu vivat, sed contra accidit;

²⁶ Gal. V,19

²⁷ Agg. II,9

²⁸ Apoc. XXI,18,19,21

²⁹ Matth. XIX,21

³⁰ Luc. XII,33

³¹ Matth. XIX,21

³² Mc. IX,47; Isa. LXVI,24

³³ Luc. XII,15

nam quando minus cogitat, moritur et substantia, avare congregata et conservata, generat vermem, qui non morietur, et excitat ignem qui non extinguetur. O avare infelix, ergone tam sollicitè aggregasti pecunias, ut fomentum parares igni gehennæ, quo numquam extinguatur? Audi B. Iacobum in extrema epistola sua: *Agite, inquit, nunc divites, plorate, ululantes in miseriis vestris, quæ advenient vobis: divitiæ vestræ putrefactæ sunt; et vestimenta vestra a tineis comesta sunt; aurum et argentum vestrum æruginavit, et ærugo eorum in testimonium vobis erit et manducabit carnes vestra sicut ignis*³⁴. Vos quidem, inquit B. Iacobus, quia divites estis, beati existimamini et dicimini; sed re vera miseri estis et egenis omnibus miseres, et materiam magnam habetis lugendi et ululandi propter ingentes miseras, quæ certe advenient vobis: divitiæ enim supervacaneæ, quas conservastis et quas putrefieri sivistis, cum eas pauperibus erogare deberetis, et vestimenta vestra quæ superflua possidetis et potius a tineis comedi, quam pauperes inde vestiri patimini, et aurum, et argentum, quod ab æruginè consumi vultis potius, quam illud in cibos pauperum erogetis, hæc, inquam, omnia contra vos in die iudicii testimonium dicent; et tineæ ac ærugo divitiarum vestrarum in ignem urentem convertentur, qui æterno tempore carnes vestras devorabit et nunquam consumet, ut ignis non extingatur et dolor non finiatur. Ergo cum propheta regio concludamus: *Beatum dixerunt, stulti, populum cui hæc sunt, divitiæ videlicet exuberantes; re autem vera: Beatus populus, cuius Dominus Deus eius*³⁵.

GRADUS QUARTUS

Ex consideratione aquarum, et præcipue fontium

Caput I

Lavat aqua maculas corporales, lavat Deus maculas spirituales

Secundum locum inter elementa mundi tenet aqua. Ex ea quoque, si recte inspiciatur, gradus ascensionis in Deum construi poterit. Ac primum aquam universe considerabimus, deinde specialem ascensionem in Deum e fontibus hauriemus.

Aqua humida est et frigida, ac per hoc quinque veluti proprietates habet: nam lavat et abstergit maculas; extinguit ignem; refrigerat ac temperat ardorem sitis; coniungit res multas ac diversas in unum; denique quam profunde descendit, tam alte ascendit. Hæc omnia manifesta sunt symbola, sive vestigia conditoris rerum omnium Dei.

Lavat aqua maculas corporales; lavat Deus maculas spirituales: *Lavabis me*, inquit David, *et super nivem dealabor*¹. Quamvis enim maculas cordis, id est peccata, lavet contritio, lavent sacramenta, lavent sacerdotes, lavent eleemosynæ atque alia opera pietatis: tamen hæc omnia vel instrumenta sunt, vel dispositiones; qui lotionis huius auctor est, solus Deus est: *Ego sum*, inquit Deus per Isaiam, *ego ipse sum, qui deleo iniquitates tuas propter me*². Et idea Pharisæi, qui murmurantes adversus Christum dicebant: *Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus?*³ non fallebantur in eo, quod soli Deo tribuebant potestatem supremam dimittendi peccata; sed in eo, quod Christum Deum non esse credebam, proinde simul et blasphemabant et vera dicebant.

Nec solum Deus lavat maculas cordis ad similitudinem aquæ, sed etiam aqua nominari voluit; sic enim scribit S. Ioannes: *Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ vivæ. Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum; nondum erat Spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus*⁴. Ergo Spiritus Sanctus, qui utique Deus est, aqua viva est, et de hac aqua dicit Ezechiel: *Effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris*⁵. Et quoniam aqua ista cœlestis et increata longe superat virtutem aquæ terrestris et creatæ: ideo tres differentias annotare placet inter lotionem aquæ creatæ et increatæ.

Aqua creata lavat maculas corporum, sed non omnes; multas enim lavare nequit, nisi iuvetur sapone vel aliis instrumentis. Aqua increata omnes omnino maculas lavat; sic enim in loco paulo ante notato legimus: *Et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris*.

Aqua creata raro ita maculas omnes tergit, ut vestigium aliquod vel quasi umbra maculæ non relinquatur. Aqua increata sic lavat, ut res lota candidior pulchriorque reddatur, quam esset antequam inquinaretur: *Lavabis me*, inquit David, *et super nivem dealabor*⁶; et per Isaiam Dominus dicit: *Si fuerint peccata vestra ut coccinum,*

³⁴ Iac. V,1-3

³⁵ Psalm. CXLIII,15

¹ Psalm. L,9

² Isa. XLIII,25

³ Luc. V,21

⁴ Ioann. VII,38-39

⁵ Ezech. XXXVI,25

⁶ Psalm. L,9

*quasi nix dealbabuntur, et si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt*⁷.

Denique aqua creata lavat maculas naturales, quæ non resistunt abstergenti; aqua increata lavat maculas voluntarias, quæ lavari nequeunt, nisi anima ipsa velit et abstergenti sponte consentiat. Sed tanta et tam admirabilis est virtus huius aquæ, ut suavissime etiam in lapidea corda penetret; et ideo a nulla duro corde respuitur, quia ipsa facit, ut non respuatur, ut recte monet S. Augustinus⁸. Quis capiat, Domine, quam admirabili ratione in corda infidelium inspires fidem, et in corda superbiorum infundas humilitatem, et in corda hostium tuorum insinues charitatem, ut qui paulo ante spirans minarum et cædis te in discipulis tuis persequeretur, repente mutatus pro te et pro ecclesia tua minas et cædes persequentium libentissime perferat⁹. Multum est a me, ut in hæc secreta tua penetrem, et malo experiri, quam scrutari efficaciam gratiæ tuæ. Et quoniam novi aquam istam tuam esse *pluviam voluntariam, segregatam hæreditati tuæ*¹⁰, ut cecinit propheta tuus: ideo humiliter et suppliciter peto, ut inveniar in hæreditate tua, et placeat gratiæ tuæ in terram cordis mei descendere, ne maneat sicut terra sine aqua tibi, aridum et sterile, quale ex se est, ut ne cogitare quidem boni aliquid ex se sufficiat. Sed pergamus ad reliqua.

Caput II

Aqua extinguit ignem, Deus concupiscentiarum ardorem

Aqua extinguit ignem; et aqua illa cœlestis, gratia videlicet Spiritus Sancti, admirabili ratione et modo extinguit ignem carnalium concupiscentiarum.

Multum quidem valent ad hoc incendium restinguendum ieiunia et corporis affectationes, sed si addantur ut instrumenta gratiæ Spiritus Sancti; alioqui per se sola non multum valent. Amor enim princeps est affectionum et perturbationum animi, ille regit omnes, et omnes illi uni obtemperant. Amor cogi non vult, et si ab una parte via illi obstruatur, erumpit ab altera. Amor nihil timet, omnia audet, omnia vincit, nihil sibi difficile aut impossibile arbitratur; denique nulli cedit amor minor nisi amori maiori et valentiori. Sic omnino carnalis amor, sive divitias, sive delicias mundi sequatur, uni cedit amori Dei; cum primum incipit aqua Spiritus Sancti in cor hominis instillari, continuo frigescere incipit amor carnalis. Testis nobis sit B. Augustinus: qui cum assuetus esset indulgere libidini, et impossibili sibi duceret consortio

feminæ posse carere, tamen ubi gustare cepit Spiritus Sancti gratiam, exclamavit in principio libri noni confessionum: *Quam suave mihi subito factum est carere suavitatibus nugarum, et quas amittere metus fuerat, iam dimittere gaudium erat; eiiciebas enim a me vera tu et summa suavitas, eiiciebas et intrabas pro eis omni voluptate dulcior, sed non carni et sanguini, omni luce clarior, sed omni secreto interior, omni honore sublimior, sed non sublimibus in se*¹¹.

Caput III

Aqua sedat sitim, Deus desiderii cordis

Aqua præterea sitim sedat; et aqua illa cœlestis sola potest desiderii cordis humani variis et molestissimis ac prope infinitis finem imponere. Sic Veritas ad Samaritanam loquens manifestissime docuit: *Qui biberit, inquit, ex aqua hac, sitiet iterum; qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum*¹². Omnino sic res se habet: *non satiatur oculus visu, nec auris impletur auditu*¹³; quicquid homini offeratur, non potest eius desiderium satiare, cum ille capax sit infiniti boni, et res omnes creatæ certis terminis circumscribatur. Sed qui bibere incipit aquam cœlestem, in qua sunt omnia, nihil expetit, nihil requirit amplius. Sed de hac re diximus supra, cum de quiete animi in solo Deo, ut in proprio centro, loqueremur.

Caput IV

Aqua coniungit res corporales, Deus unionem spirituum efficit

Aqua simul coniungit et in unum redigit, quæ vix uniri posse videbantur; sic multa grana farinæ per aquæ admixtionem unus panis efficiuntur, et ex multis partibus terræ per aquæ adiunctionem lateres fiunt. Sed multo facilius et insolubilius aqua Spiritus Sancti facit, ut multi homines *sint cor unum, et anima una*¹⁴; id quod in actis apostolorum dicitur de primis christianis, in quos proxime descenderat Spiritus Sanctus. Sed et Dominus hanc unitatem, quam efficit aqua Spiritus Sancti, iturus ad Patrem commendat et prædicat, cum ait: *Non pro eis rogo tantum, sed et pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me, ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me et ego in te, ut et ipsis in nobis unum sint*; et paulo post: *Ut sint unum, sicut et nos unum sumus, ego in eis, et tu in me, ut sint consummati in unum*¹⁵. Ad quam

⁷ Isa. I,18

⁸ Aug. de pædest. SS. c. 8. No. 13

⁹ Act. IX,1 sqq

¹⁰ Psalm. LXVII,10

¹¹ Aug. confess. IX c. 1 No. 1

¹² Ioann. IV,13

¹³ Eccle. I,8

¹⁴ Act. IV,32

¹⁵ Ioann. XVII,20-23

unitatem hortatur etiam Apostolus in epistola ad Ephesios: *Solliciti, inquit, servare unitatem spiritus in vinculo pacis, unum corpus et unus spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestrae*¹⁶.

O felix unio, quæ multos homines facit esse unum Christi corpus, quod ab uno capite regitur, et de uno pane comedit, et de uno calice bibit, et de uno Spiritu vivit, et adhærens Deo unus spiritus fit cum eo¹⁷. Quid amplius desiderare potest servus, quam ut non solum particeps fiat omnium bonorum Domini sui, sed etiam vinculo amoris indissolubilis unum fiat cum ipso omnipotenti et sapientissimo et pulcherrimo Domino suo? Atqui hoc totum facit Spiritus Sancti gratia, ut aqua vivens et vivificans, quando in corde recipitur devote et tota diligentia ac sollicitudine custoditur.

Caput V

Aqua descendens iterum ascendit, fons gratiæ Dei prosilit in vitam æternam

Aqua denique tam alte ascendit, quam ex alto descendit. Et quoniam Spiritus Sanctus de summo cœlo venit in terras, ideo in homine, in cuius corde recipitur, *fit fons aquæ salientis in vitam æternam*¹⁸, ut Dominus ait ad mulierem Samaritanam, id est: homo renatus ex aqua et Spiritu Sancto, et qui eundem inhabitantem Spiritum in corde suo gerit, illuc erigit merita, unde descendit gratia.

Ergo, anima mea, his vocibus Scripturarum edocta et excitata, iterum atque iterum gemitibus inenarrabilibus dicas Patri tuo: Da mihi hanc aquam, quæ maculas omnes detergat, quæ concupiscentiæ calorem extinguat, quæ sitim omnem et omnia desideria sedet, quæ unum spiritum cum Deo tuo te faciat, quæ fiat in te fons aquæ salientis in vitam æternam, ut illuc merita præmittas, ubi te speras sine fine mansuram. Non sine causa Filius Dei dixit: *Si vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester de cœlo dabit Spiritu bonum petentibus se?*¹⁹ Et non dixit, dabit panem, aut vestem, aut sapientiam, aut charitatem, aut regnum cœlorum, aut vitam æternam; sed dixit; *dabit Spiritum bonum*, quia in illo continentur omnia. Tu igitur non cesses quotidie Patrem admonere promissionis Filii sui atque dicere cum ingenti affectu et certa spe obtinendi: Pater sancte, non in iustificationibus meis fundo preces ad te, sed in promissione unigeniti Filii tui. Ille nobis dixit: *Quanto magis Pater vester dabit Spiritum bonum petentibus se*. Certe

Filius tuus *veritas est*²⁰, non nos decipit; ideo adimple promissionem Filii tui, qui te clarificavit super terram²¹ tibi obœdiens fuit usque ad mortem, mortem autem crucis²²; da Spiritum bonum petenti te, da Spiritum timoris et amoris tui, ut servus tuus nihil timeat nisi offendere te, et nihil diligat præter te et proximum suum in te; *cor mundum crea in me Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis; ne proicias me a facie tua, et Spiritum Sanctum tuum ne auferas a me; redde mihi lætitiã salutaris tui, et Spiritu principali confirma me*²³.

Caput VI

Fons aquæ imago Dei ut fontis essendi

Venio nunc ad similitudinem, quam habent fontes aquæ cum Deo: hinc enim erigi potest animum ad contemplanda plane mirabilia de excellentia conditoris. Non enim sine causa in Scripturis Sanctis dicitur Deus *fons vitæ, et fons sapientiæ, et fons aquæ vivæ*²⁴. Et quod sit fons essendi colligitur ex verbis ipsius Dei ad Mosen: *Ego sum, qui sum; qui est, misit me ad vos*²⁵. Quæ omnia simul comprehendisse videtur Apostolus, cum ait: *In ipse vivimus, movemur et sumus*²⁶. In ipso enim sumus tanquam in fonte essendi, et in ipso vivimus tanquam in fonte vitæ, et in ipso movemur tanquam in fonte sapientiæ, quia *omnibus mobilibus mobilior est sapientia: attingit autem ubique propter suam munditiam*, ut dicitur in libro Sapientiæ²⁷.

Fons aquæ hic apud nos id habet proprii, ut ab eo nascentur flumina, et si desinant a fonte fluere, continuo exarescant; fons autem ipse non pendet a fluminibus, quia non accepit ab illis aquas, sed ipse in se habet et cum aliis communicat. Hoc est verum symbolum et vestigium divinitatis; est enim Deus verissimus fons essendi: siquidem ipse a nulla re accipit esse, et omnia ab ipso accipiunt; a nulla re Deus accipit esse, quia de Dei essentia est esse et ipsa essentia est eius existentia, ut nec fieri, nec cogitari possit, Deum non semper extitisse aut non semper existere. Res cæteræ possunt ad tempus esse et ad tempus non esse, quoniam ad eorum essentiam non necessario pertinet esse: ut exempli causa de essentia hominis est, ut sit animal rationale, atque ideo non potest homo esse et non esse animal rationale; et si de essentia hominis esset etiam existere, non posset non semper

¹⁶ Ephes. IV,3

¹⁷ 1 Cor. X,16,17

¹⁸ Ioann. IV,14

¹⁹ Luc. XI,13

²⁰ Ioann. XIV,6

²¹ Ioann. XVII,4

²² Phi. II,8

²³ Psalm. L,12-14

²⁴ Psalm. XXXV,10; Eccle. I,5; Ier. II,13

²⁵ Exod. III,14

²⁶ Act. XVII,28

²⁷ Sap. VII,24

existere. Sed quia de essentia eius non est existere, ideo potest existere et non existere. Deus ergo est fons essendi, quia in sua essentia includit actu semper existere. Atque hoc significant illa verba: *Ego sum, qui sum*²⁸; id est: ego sum ipsum esse, et non aliunde accipio esse, sed in me habeo; mihi soli convenit, ut essentia mihi sit esse; atque hinc etiam propria Deo est æternitas et immortalitas, ut Apostolus dicit: *Regi sæculorum immortalis, soli Deo*²⁹, et: *Qui solus habet immortalitatem*³⁰. Ita vero cæteræ res omnes a Deo accipiunt esse, ut nisi semper ab ipso dependeant et eius quodam influxu conserventur, continuo desinant esse; hinc idem Apostolus dicit: *Qui portat omnia Verbo virtutis suæ*³¹, quia nisi a Deo sustentarentur res creatæ, utique non subsisterent.

Ergo, anima mea, suspice et mirare bonitatem infinitam conditoris, qui res omnes tam amanter portat et conservat, cum earum opera non indigeat; nec minus admirare et imitare patientiam eiusdem conditoris tui, qui tam *benignus est super ingratos et malos*³², ut sustentet qui eum blasphemant, et conservet qui ad nihilum redigi digni essent, nec tibi grave videatur, si quando infirmitates fratrum portare et iis, qui te oderunt, benefacere iubearis.

Sed non in hoc solum posita est eminentia fontis essendi, quod a nullo alio fonte accipit esse, et rebus cæteris ipse communicat esse. Nam aquæ fontium et aquæ fluminum apud nos eiusdem generis sunt; et quamvis aquæ fontium non ab aliis fontibus aquas accipiant, habent tamen causam sui esse, vapores videlicet, et illi alias et alias causas, donec ad primam causam, quæ Deus est, perveniatur. Deus autem conditor tuus, o anima, non est eiusdem generis cum rebus creatis, sed infinito intervallo dignitatis et nobilitatis et excellentiæ ab eis distat; ac vere et proprie fons est essendi, quia non solum non accipit esse suum ab alio fonte essendi, sed omnem omnino causam nescit. Fons aquæ creatæ, ut dictum est, non ab alia aqua sed ab alia causa derivatur; fons essendi increatus nihil ante se habet, a nulla re dependet, nulla re indiget, nihil ei nocere potest, sed omnia pendent ab illo et ille potest *res omnes creatas uno nutu delere*³³, ut fortissimus loquitur Machabæus. Hanc eminentiam admirare, anima, hoc principium sine principio, causam sine causa, esse infinitum, illimitatum, immensum, absolute necessarium, cum reliqua omnia huius comparatione contingentia sint. Ac fortasse de hoc Veritas dixit: *Porro unum est necessarium*³⁴, proinde huic uni

adhæreas, illi soli servias, in illius solius amore et desiderio delecteris; cætera omnia illius comparatione despicias, aut certe non nimia sollicitudine turberis circa multa, quando unum est necessarium et solum tibi et omnibus sufficit; sed una tibi sollicitudo sit, et ab illius gratia nunquam excidas, et illi uni semper ubique studeas complacere.

Caput VII

Deus fons vitæ in seipso vivens

Iam vero Deus fons etiam vitæ rectissime dicitur, quia vivit et *vitam in semetipso habet*³⁵, imo ipse vita æterna est: *Hic est verus Deus et vita æterna*³⁶, inquit S. Ioannes, et res omnes quæ vivunt, ab illo fonte accipiunt vitam, et illo cessante vitam subministrare *deficiunt et in pulverem suum revertuntur*, ut canit S. Propheta David³⁷. Gignere sibi simile est viventium proprium. Gignit autem Deus Filium sibi simillimum, Deus Deum et Vivens Viventem: *Et sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habens vitam in semetipso*, ut testatur S. Ioannes in Evangelio³⁸; habet autem Pater vitam in semetipso, quia est fons vitæ et non aliunde accipit vitam: et dedit Filio habere vitam in semetipso, quia dedit eandem vitam quam ipse habet, ac per hoc etiam Filius est fons vitæ, sicut Deus de Deo, et lumen de lumine. Quis explicet, imo quis capiat, qualis sit vita Dei, et qualis iste fons vitæ, unde guttulas hauriunt omnia, quæ vivunt, sive in terra sive in cœlis? Vita nobis in hoc exilio nota nihil est aliud, nisi principium motus internum: illa enim dicuntur a nobis vivere, quæ aliquo modo se ipsa movent; unde etiam per similitudinem dicuntur vulgo aquæ vivæ, quæ sunt in fluminibus, et mortuæ, quæ sunt in stagnis, quod illæ videantur per se moveri, istæ moveri nequeant, nisi a ventis aut externa vi alia impellantur.

Deus tuus, o anima, verissime vivit, et auctor ac fons est vitæ. Ipse enim in Scripturis Sanctis passim illud inculcat: *Vivo ego, dicit Dominus*³⁹; et prophetæ: *Vivit Dominus, vivit Dominus*, sæpe repetunt⁴⁰; et apud Ieremiam conqueritur de populo Deus dicens: *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ*⁴¹. Et tamen neque a se, neque ab alio movetur: *Ego Deus, inquit, et non motor*⁴², et alibi: *Non est Deus ut filius hominis, ut mutetur*⁴³. In hymno quoque ecclesiastico can-

²⁸ Exod. III,14

²⁹ 1 Tim. I,17

³⁰ 1 Tim. VI,16

³¹ Hebr. I,3

³² Luc. VI,35

³³ 2 Mach. VIII,18

³⁴ Luc. X,42

³⁵ Ioann. V,26

³⁶ Ioann. V,20

³⁷ Psalm. CIII,29

³⁸ Ioann. V,26

³⁹ Num. XIV,21-28; Isa. XLIX,18; Ezech. XVIII,3, XXXII,11, XXXIV,8 etc.

⁴⁰ 4 Reg. III,14; V,16; Psalm. XVII,47; Ier. IV,2 etc.

⁴¹ Ier. II,13

⁴² Malach. III,6

⁴³ Num. XXIII,19

imus quotidie: *Rerum Deus tenax vigor, / Immotus in te permanens, / Lucis diurnæ tempora / Successibus determinans*⁴⁴.

Et si Deus gignit Filium, sine mutatione gignit; et si videt, audit, loquitur, amat, miseretur, iudicat, sine mutatione hæc omnia facit; et si res creat et conservat, vel contra destruit et dissipat et rursum renovat et mutat, ipse tamen quiescens operatur et immotus mutat. Quomodo ergo vivit, si non se movet; et quomodo non vivit, si fons est et auctor vitæ? Hic nodus facile dissolvitur. Ad vitam enim illud absolute satis est, si res viva ex se agat et non ab alio mota; sed vita ut plurimum in rebus creatis est principium internum motus, quia res creatæ imperfectæ sunt et multis indigent, ut actiones vitæ possint implere: Deus autem infinita perfectio est et nulla re indiget extra se; propterea ex se quidem agit et non motus ab alio, sed motu vel mutatione opus non habet. Indigent res creatæ mutatione, ut generent et generentur; quia generant extra se, et res quæ generatur mutari debet a non esse ad esse: Deus autem intra se gignit Filium, et intra se producit Spiritum Sanctum; neque mutari debet Filius, aut Spiritus Sanctus de non esse ad esse, quia illud esse recipiunt, quod semper fuit, et illud non in tempore, sed in æternitate recipiunt. Indigent res creatæ motu augmentationis, quoniam imperfectæ nascuntur: Deus autem Filius perfectissimus nascitur, et Deus Spiritus perfectissimus spiratur atque producitur. Indigent res creatæ motu alterationis, ut qualitates varias, quibus opus habent, adipiscantur: Deus autem nulla re indiget, cum infinitæ perfectionis essentiam habeat. Indigent res creatæ motu ad locum, quia non sunt ubique: Deus autem ubique totus est. Præterea res creatæ, ut videant, ut audiant, ut loquantur, ut operentur, multis rebus indigent, quia vitam quidem habent, sed imperfectam et egenam: Deus autem nulla re indiget extra se, ut omnia videat, omnia exaudiat, omnibus loquatur, omnia et in omnibus operetur; quia non solum vitam habet, sed vitam opulentissimam et felicissimam habet, et ipse vita est et fons vitæ. Ac ut in actione videndi ponamus exemplum: homo ut videat, eget potentia visiva, quæ distincta est ab anima, quæ proprie vivit; eget obiecto, i. e. corpore colorato extra se posito; eget lumine solis aut alicuius alterius corporis luminosi; eget medio, i. e. corpore perspicuo; eget specie sensibili, quæ ab obiecto ad oculos deferatur; eget organo corporali, i. e. oculo variis humoribus et tunicis carnis instructo; eget spiritibus sensitivis et nervis opticis, per quos spiritus illi transeant; eget distantia proportionata; eget applicatione potentiae. Ecce quamvis adminiculis indigent homines et animantia cætera, ut actionem unam vitæ possint implere. Deus autem, qui vere vitam totam ha-

bet in semetipso, nulla re indiget. Ipsa essentia infinita est illi potentia, obiectum, species, lumen et cætera omnia. Ex se, et per se, et in se Deus videt omnia quæ sunt, quæ fuerunt, quæ erunt; et quæ possent esse, aperte cognoscit; et antequam mundus fieret, videbat Deus res omnes; neque aliquid novi ex rerum creatione scientiæ aut visioni illius accessit. Quid ergo eris, anima, quando illius vitæ particeps eris? Quid magni imperat tibi Deus, cum vitam istam corporalem et animalem, imperfectam utique et egenam, imperat exponi pro fratribus et pro ipso Deo, ut vitæ æternæ ditissimæ et felicissimæ particeps fias? Et si nihil magni iubet, cum vitam iubet contemni; quam leve et modicum videri debet, cum imperat divitias mortuas liberaliter pauperibus erogare, et a carnalibus concupiscentiis abstinere, et diabolo ac pompis eius vere renuntiare, et ad vitam illam, quæ sola vera vita est, toto cordis affectu suspirare!

Caput VIII

Deus fons sapientiæ

Sed iam tempus est, ut ad fontem sapientiæ, quo modo possumus, ascendamus. *Fons sapientiæ verbum Dei in excelsis*, inquit Ecclesiasticus⁴⁵: et recte dixit, *in excelsis*; quoniam fons sapientiæ in angelos sanctos et animas beatorum, qui in cœlestibus habitant, abundanter et copiose defluit; nobis autem, qui in deserto et peregrinatione versamur, non tam sapientia, quam sapientiæ quidam vapor vel odor contingit.

Quare, anima mea, noli nunc altiora, quam deceat, quærere⁴⁶; *noli scrutari maiestatem, ne opprimaris a gloria*⁴⁷; admirare sapientiam illius, de quo dicit Apostolus: *Soli sapienti Deo*⁴⁸. Gratulare beatis illis mentibus, quæ de fonte sapientiæ bibunt; et quamvis Deum non comprehendant, quod ipsi fonti sapientiæ proprium est, tamen faciem Dei, id est, primæ causæ, sine ullo velamine speculantur et fulgoribus eius irradiatæ de omnibus rectissime iudicant, neque in illa meridiana luce sapientiæ timent errorum tenebras, neque ignorantiae obscuritatem, neque opinionum caliginem. Aspira ad illam felicitatem, et ut ad eam secure pervenias, ama ex toto corde Dominum Iesum Christum, *in quo sunt omnes thesauri scientiæ et sapientiæ Dei*⁴⁹; ipse enim dixit in Evangelio suo: *Qui diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum et manifestabo ei meipsum*⁵⁰. Et quid est *manifestabo ei meipsum*, nisi: mani-

⁴⁴Brev. Rom. hymn. ad Non.

⁴⁵Eccli. I,5

⁴⁶Eccli. III,22

⁴⁷Prov. XXV,27

⁴⁸Rom. XVI,27

⁴⁹Col. II,3

⁵⁰Ioann. XIV,21

festabo omnes thesauros scientiæ et sapientiæ Dei, quæ in me latent? Certe omnis homo naturaliter scire desiderat; et quamvis carnales concupiscentiæ nunc in multis hoc desiderium quodammodo sopiant, tamen cum corpus, quod corrumpitur et quod nunc aggravat animam, deposuerimus, tunc ignis desiderii huius super omnia desideria effervescent. Quanta ergo felicitas tua erit, o anima, cum amatus et amator tuus Christus ostendet tibi omnes thesauros scientiæ et sapientiæ Dei! Sed ut spe tanta non frustreris, Christi præcepta custodire stude; ipse enim dixit: *Qui diligit me, sermones meos servabit: et qui non diligit me, sermones meos non servat*⁵¹. Atque interim sapientia tua sit illa, quam describit sanctus Iob, cum dicit: *Timor Domini ipsa est sapientia, et recedere a malo intelligentia*⁵². Et quicquid boni in creaturis videris, scito illud a Deo fonte totius bonitatis defluere, ut sic cum beato Francisco discas fontalem bonitatem in singulis creaturis, tanquam in rivulis degustare. De qua re lege S. Bonaventuram in vita sancti Francisci capite nono.

GRADUS QUINTUS

Ex consideratione aeris

Caput I

Aerem spirando corpus, preces fundendo anima vivit

Aeris elementum insignis magister morum esse potest hominibus, si eius natura consideretur; nec solum ad moralem philosophiam docendam, sed etiam ad sacræ theologiæ aperienda mysteria animosque ad Deum levandos aptissimus invenitur, si quis attendere voluerit ad varia commoda, qua aer humano generi ex divina ordinatione præstare non cessat.

Aer inprimis, dum respirationi deservit, terrestrium animantium et ipsius hominis vitam conservat. Deinde oculorum, aurium, et linguæ usui usque adeo necessarius est, ut si is forte subtrahatur, etiamsi cætera adsint omnia, continuo cæci, surdi ac muti omnes efficiamur. Denique tanta est necessitas aeris ad motum hominum et animalium cæterorum, ut eo remoto motus omnis impediri,

atque omnes artes et omnia fere hominum opera cessare necesse sit. Incipiamus a primo.

Si intelligerent homines, non minus egere animas respiratione sua, quam egeant corpora sua, multi salvarentur, qui nunc pereunt. Eget corpus continua respiratione, quoniam calor naturalis, quo cor exæstuat, ministerio pulmonis aerem frigidum attrahentis et calidum eiicientis ita temperatur, ut vitam conservet, sine qua respiratione conservari non potest; ex quo usu receptum est, ut pro eodem accipiantur vivere et spirare: omnis enim qui spirat, vivit, et qui spirari desinit, vivere etiam desinit. Et tu, anima, ut vivas vita spirituali, quæ est gratia Dei, indiges continua respiratione, quæ fit emittendo ad Deum per orationem calida suspiria, et recipiendo a Deo novam Spiritus Sancti gratiam. Et quid aliud significant verba illa Domini tui: *Oportet semper orare, et nunquam deficere*¹, nisi: oportet semper suspirare et spiritum bonum recipere, ut spiritualis vita in te non extinguatur; quod idem repetit cum ait: *Vigilate itaque omni tempore orantes*². Et Apostolus idem confirmat in priore ad Thessalonicenses, dicens: *Sine intermissione orate*³; cui consonat apostolus Petrus in priore sua epistola, cum scribit: *Estote ergo prudentes et vigilate in orationibus*⁴. Siquidem hæc est vera prudentia, ut qui omni tempore egemus adiutorio Dei, omni tempore illud petamus. Scit quidem Pater noster, quibus rebus indigemus, et paratus est liberaliter ea suppeditare ac præsertim quæ ad salutem æternam pertinent; sed vult per orationis instrumentum ea largiri, quoniam hoc est illi honorificentius et nobis utilius, quam si dormientibus et nihil agentibus cuncta donaret. Itaque liberalissimus Dominus ad petendum nos hortatur et urget, cum dicit: *Ego dico vobis, petite et dabitur vobis, quærите et invenietis, pulsate et aperietur vobis; omnis enim qui quærít invenit, et qui petit accipit, et qui pulsanti aperietur*⁵. Et quid sit illud, quod petendum est præcipue et quod sine dubitatione donabitur, explicat paulo post dicens: *Si vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester de cælo dabit Spiritum bonum petentibus se*⁶. Hoc igitur est imprimis assidueque petendum, et hoc nobis sine dubitatione donabitur, si bene petatur, Spiritus bonus videlicet, per quem respiremus in Deo et spiritualem vitam respirando servemus; quod S. David faciebat, qui in Psalmo dixit: *Os meum aperui, et attraxi Spiritum*⁷, id est, os meum aperui desiderando, suspirando, postulando gemitibus inenarrabilibus; et attraxi auram suavissimam Spiritus Dei, quæ æstum concupiscentiæ refrigeravit

¹ Luc. XVIII,1

² Luc. XXI,36

³ 1 Thess. V,17

⁴ 1 Petr. IV,7

⁵ Luc. XI,9-10

⁶ Luc. XI,13

⁷ Psalm. CXVIII,131

⁵¹ Ioann. XIV,23-24

⁵² Iob XXVIII,28

meque in omni bono opere confirmavit. Quæ cum ita sint, quis dicet eos vivere secundum Deum, qui dies integros, vel etiam menses et annos non suspirant ad Deum, nec respirant in Deum? Signum enim mortis evidens est non spirare, et si spirare est orare, signum mortis erit non orare. Vita spiritualis, per quam filii Dei sumus, in charitate sita est: *Videte*, inquit S. Ioannes in epistola sua, *qualem charitatem dederit nobis Pater, ut filii Dei nominemur et simus*⁸. At quis amat, et non desiderat videre quem amat? quis desiderat, et non petit quod cupit ab eo, quem scit daturum, si petatur? Ergo qui non orat assidue, ut videat faciem Dei sui, non desiderat eum videre; qui non desiderat, non amat; qui non amat, non vivit: quid ergo sequitur, nisi ut iudicemus mortuos esse Deo, quamvis mundo vivant, qui serio in studium orationis non incumbunt? Neque vero orare, ac per hoc spirare et vivere dicendus est, qui sola voce corporis preces fundit; oratio enim definitur a sapientibus, non elevatio vocis in aerem, sed elevatio mentis in Deum.

Ergo, anima mea, noli te fallere, ut putes te vivere Deo, si non serio Deum ex toto corde quæris eique suspiras diebus ac noctibus. Noli dicere, per alias occupationes tibi non licere colloquiis divinis et orationi vacare; sancti enim apostoli occupatissimi erant, et quidem in opere Dei et salute animarum, ita ut unus eorum diceret: *Præter ea, quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium ecclesiarum; quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror?*⁹ et tamen hic ipse, præter frequentissimam orationum suarum commemorationem¹⁰, scribit ad Philippenses: *Conversatio nostra in cælis est*¹¹, quia videlicet in mediis etiam occupationibus in cælo per desiderium versabatur, neque unquam dilecti sui obliviscebatur, alioqui non diceret: *Christo confixus sum cruci. Vivo autem iam non ego, vivit vero in me Christus*¹².

Caput II

Consideratur aer ut medium videndi, audiendi et loquendi

Altera proprietas aeris est: ut sit medium, per quod ad oculos nostros perveniant species colorum et ad aures species sonituum, sine quibus nec videre, nec audire, nec etiam loqui possemus. In qua re primum Deo gratias agere debemus, quod tam insigni beneficio naturam nostram ornare voluerit. Deinde admirari nos decet conditoris nostri sapientiam in opere tantæ subtilitatis

et tenuitatis, ut, cum sit aer verum corpus et tantum ut repleat spatium pæne immensum, tamen nec videatur, nec sentiatur ob incredibilem tenuitatem. Mirata est antiquitas subtilitatem unius lineæ, quam penicillo duxerat Apelles; sed ea linea et videbatur et tangebatur, ac per hoc nullo modo comparari poterat cum tenuitate huius subtilissimi veli, quod omnes ambit et contingit et a nullo cernitur propter subtilitatem eximiam. Sed admirationem auget, quod cum sit aer subtilissimum et tenuissimum corpus, tamen cum scinditur, summa facilitate iterum coniungitur et continuatur, ac si scissum nunquam fuisset. Certe disruptam telam aranearum, vel scissum subtilissimum velum nullus artifex ita resarcire potest, ut prior scissura non appareat. Adde, quod est omni admiratione dignissimum et solius Dei sapientiæ proprium, quod per eandem partem aeris impermixte et simul transeunt innumerabiles colorum species. Qui sub noctem, lucente luna, in loco aperto et edito positus, stellas in cælo et campos in terris, floribus plenos, et simul domos, arbores, animantia, et alia id genus multa conspiciat, negare non poterit, rerum illarum omnium species in aere illo sibi propinquo simul contineri, et impermixtas contineri. At quis hoc intelligat, quis capiat? Quomodo enim fieri potest, ut res tenuissima tantam formarum varietatem simul contineat? Et quid, si eodem tempore et loco resonent cantus avium ab una parte, et ab alia varia musica instrumenta, et ab alia quoque murmur cadentium aquarum: nonne simul in eodem aere necesse erit recipi cum tot formis colorum etiam illos omnes sonos, aut omnes eorum sonorum species? Quis hæc facit, anima mea, nisi conditor tuus, *qui facit mirabilia magna solus*¹³? Et si tam mirabilia sunt opera eius, quanto admirabilior erit ipse!

Sed est et alia utilitas huius admirandæ tenuitas in aere, quod non impedit, sed iuvat motum omnium rerum, quæ de loco ad locum transeunt. Novimus omnes, quanto labore trahuntur naves per aquas, quamvis et ipsæ liquidæ sint et facile scindantur; nam nec venti, nec remi aliquando sufficiunt, sed oportet vires equorum et bubalorum sæpe numero adhibere. Et si forte per montes, aut colles aperienda via sit, quantis sudoribus et quam longo tempore via, quamvis brevissima, aperitur? At per aerem nullo labore, summa facilitate et maxima celeritate currunt equi, volant aves, tela et missila iaciuntur; homines vero ad varia exercenda ministeria ascendunt, descendunt, deambulant, discurrunt, movent pedes, brachia, manus, sursum, deorsum, a dextris et sinistris, nec magis impedit eos aer ubique diffusus, quam si non corporalis, sed spiritualis naturæ aut penitus nihil esset.

⁸ 1 Ioann. III,1

⁹ 2 Cor. XI,28-29

¹⁰ Rom. I,10; Phil. I,4; 1 Thess. I,2; 2 Tim. I,3

¹¹ Phil.III,20

¹² Gal. II,19-20

¹³ Psalm. CXXXV,4

Caput III

*In aere conspicitur figura quædam suavitatis et
benignitatis Dei*

Accedit postremo, quod aeris natura ita cedit omnibus et in omnem formam se mutat et scindi ac dirumpi se patitur, ut hominum utilitati deserviat, ut videatur datus hominibus in magistrum humilitatis et patientiæ et charitatis. Sed quod in te, anima mea, amorem creatoris tui excitare et accendere vehementer deberet, illud est: quod hic idem ipse aer suavitatem incredibilem et benignitatem maximam conditoris sui hominibus repræsentat.

Collige, quæso te, anima, et attentissime cogita, Dominum tuum omnibus creaturis suis semper adesse, cum omnibus semper operari, et quod est infinitæ suavitatis, ad singularum naturam cooperationem suam accommodare, quasi cum Apostolo suo dicat: *Omnibus omnia factus sum, ut omnes adiuvem, et perficiam*¹⁴. Cum agentibus necessariis cooperatur, ut necessario agant; cum voluntariis, ut voluntarie; cum liberis, ut libere. Ignem ita movet et iuvat, ut ascendat sursum; terram ut tendat deorsum; aquam ut labatur per loca declivia; aerem ut transeat quocunque pellitur; stellas ut in circulum versentur perpetuo; herbas, frutices, plantas, ut fructus secundum naturam suam proferant; animantia terrestria, aquatilia, volatilia, ut ea faciant, quæ natura eorum postulat. Et si suavitas Dei sic eminet in cooperatione cum creaturis suis in operibus naturæ, quid fieri putamus in operibus gratiæ? Attribuit quidem Deus homini liberum voluntatis arbitrium, sic tamen ut eum regeret imperio, terreret exitio, alliceret beneficio. *Vult Deus omnes homines salvos fieri*¹⁵, sed ita vult, ut velit etiam eos velle, et ideo ita suaviter eos prævenit, et excitat, et ducit, et perducit, ut prorsus admirabile sit. Istæ sunt adinventiones sapientiæ Dei, de quibus dicit Isaias: *Notas facite in populis adinventiones eius*¹⁶. Et quidem homines impios nunc vehementer exterret, nunc amanter exhortatur, nunc clementer admonet, nunc misericorditer corripit, prout eorum ingenio et moribus iudicat expedire. Audi quam mansuete cum primo peccatore Dominus egerit: *Adam, inquit, ubi es?* et respondenti illi: *Vocem tuam audivi in Paradiso et timui, eo quod nudus essem, et abscondi me;* adiecit Dominus pari mansuetudine: *Quis enim indicavit tibi quod nudus esses, nisi quod ex ligno, de quo præceperam tibi ne comederes, comedisti?*¹⁷ Et hac pia correptione admonitus Adam sine dubitatione resipuit, dicente Scriptura: *Haec*¹⁸ *illum, qui primus formatus est a Deo pater orbis terrarum, custodivit*

*et eduxit illum a delicto suo*¹⁹. Audi rursus, quam mansuete et suaviter per angelum suum corripuerit atque ad pœnitentiam provocaverit omnes filios Israel: *Ascendit, inquit Scriptura, angelus Domini de Galgalis ad locum flentium et ait: Eduxi vos de Ægypto et introduxi in terram, pro qua iuravi patribus vestris et pollicitus sum, ut non facerem irritum pactum meum vobiscum in sempiternum; ita dumtaxat ut non feriretis fœdus cum habitatoribus terræ huius, sed aras eorum subverteretis, et noluitis audire vocem meam; cur hoc fecistis? Cumque loqueretur angelus Domini hæc verba ad omnes filios Israel, elevaverunt ipsi vocem suam et fleverunt. Et vocatum est nomen loci illius locus flentium sive lacrymarum, immolaveruntque ibi hostias Domino*²⁰. Fuisse autem illum flentium maximum et universalem ac veræ pœnitentiæ signum, testatur novum nomen ei loco impositum ad memoriam posteritatis æternam, ut videlicet diceretur locus ille *locus flentium sive lacrymarum*. Quid iam de prophetis dicam? Illi certe in omnibus sermonibus suis docent, hoc clamant, *Deum non velle mortem peccatorum, sed ut convertantur et vivant*²¹. *Vulgo dicitur, ait Dominus per Ieremiam, si dimisserit vir uxorem suam et recedens ab eo duxerit virum alterum, nunquid revertetur ad eam ultra? Tu autem fornicata es cum amatoribus multis; tamen revertere ad me, dicit Dominus, et ego recipiam te*²². Et per Ezechielem: *Sic locuti estis, dicentes: Iniquitates nostræ et peccata nostra super nos sunt, et in ipsis nos tabescimus: quomodo ergo vivere poterimus? Dic ad eos: Vivo ego, dicit Dominus, nolo mortem impii, sed ut convertatur impius a via sua et vivat. Convertimini, convertimini a viis vestris pessimis; et quare moriemini domus Israel?*²³ Sed omissis impiis, quanta sit benignitas et suavitas plusquam paterna et materna Domini Dei nostri in eos, qui timent eum et sperant in eo, explicari nullo modo potest. David in Psalmis: *Secundum altitudinem cæli a terra, corroboravit misericordiam suam super timentes se;* et infra: *Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se;* et infra: *Misericordia Domini ab æterno et usque in æternum super timentes se*²⁴; et alibi: *Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus, beatus vir, qui sperat in eo*²⁵; et rursus: *Quam bonus Israel Deus, his qui recto sunt corde*²⁶, id est, quis explicet quanta sit bonitas, suavitas, dulcedo Domini erga animas pias et iustas. Per Isaiam quoque ait Dominus: *Numquid oblivisci potest mulier infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui?*

¹⁴ 1 Cor. IX,22

¹⁵ 1 Tim. II,4

¹⁶ Isa. XII,4

¹⁷ gen. II,9-11

¹⁸ sapientia Dei videlicet

¹⁹ Sap. X,1-2

²⁰ Iud. II,1,2,4,5

²¹ Ezech. XVIII,23

²² Ier. III,1

²³ Ezech. XXXIII,10-11

²⁴ Psalm. CII,11,13,17

²⁵ Psalm. XXXIII,9

²⁶ Psalm. LXXII,1

*Et si illa oblita fuerit, ego tamen non obliviscar tui*²⁷. Et Ieremias in Threnis: *Pars mea Dominus, dixit anima mea; propterea expectabo eum. Bonus est Dominus sperantibus in eum, animæ quærenti illum. Bonum est præstolari cum silentio salutare Dei*²⁸.

Quod si iam addere vellem, quæ prædicant apostoli in epistolis suis de paternis visceribus Domini Dei nostri in homines pios, nullus finis inveniretur. Sit omnium loco, quod scripsit apostolus Paulus initio posterioris epistolæ ad Corinthios: *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Iesu Christi, Pater misericordiarum et Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, ut possimus et ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt*²⁹. Non dicit, Deum esse consolatorem, sed *totius consolationis* plenissimum; nec dicit, qui consolatur nos in aliqua tribulatione, sed *in omni*; nec, ut possimus consolari eos, qui in aliqua, sed qui *in omni tribulatione sunt*. Itaque non potuit magis amplificare, quam suavis et dulcis sit Deus erga eos, quos diligit et a quibus diligitur.

Sed præstat ad finem adscribere verba sancti Prosperi, quibus explicat benignitatem Dei non solum erga bonos, sed etiam erga malos, ut efficiat bonos: *Gratia, inquit, omnibus iustificationibus principaliter præminet suadendo exhortationibus, monendo exemplis, terrendo periculis, incitando miraculis, dando intellectum, inspirando consilium, corque ipsum illuminando et fidei affectionibus imbuendo. Sed etiam voluntas humana subiungitur ei atque coniungitur, quæ ad hoc prædictis est excitata præsidii, ut divino in se cooperetur operi et incipiat exercere ad meritum, quod superno semine concepit ad studium, de sua habens mutabilitate, si deficit, de gratiæ opitulatione, si proficit. Quæ opitulatio per innumeros modos, sive occultos, sive manifestos, omnibus adhibetur; et quod a multis refutatur, ipsorum est nequitia, quod autem a multis suscipitur, et gratiæ est divini et voluntatis humanæ*³⁰. Hæc ille.

Caput IV

Exhortatio animæ ad imitandam Dei benignitatem

Eia nunc, anima mea, si conditor tuus erga servos suos tam est suavis et mitis, tam incredibili benignitate peccatores tolerat, ut convertat; et iustos consolatur, ut magis in iustitia et sanctitate proficiant: an non deberes et tu proximos tuos benigne tolerare, et *omnibus omnia fieri, ut*

*omnes Deo ac Domino tuo lucrifaceres*³¹? Cogita tecum, ad quam sublimem excellentiam Apostolus te hortatur, cum dicit: *Estote imitatores Dei sicut filii carissimi, et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis*³². Imitare Deum Patrem, *qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos*³³. Imitare Deum Filium, qui natura humana pro nobis assumpta vitæ propriæ non pepercit, ut nos eriperet de potestate tenebrarum et de interitu sempiterno. Imitare Deum Spiritum Sanctum, qui dona illa sua pretiosissima copiose diffundit, ut spirituales nos de carnalibus efficiat.

GRADUS SEXTUS

Ex consideratione ignis

Caput I

Ut ignis consumens odium Dei contra peccatum

Ignis elementum est usque adeo purum et nobile, ut Deus ipse ignis appellari voluerit, dicente Mose et Paulo: *Deus noster ignis consumens est*¹. Et cum primum apparuit Mosei Deus, in igne rubum occupante et non consumente conspici voluit: *Apparuit Dominus, inquit Moses, in flamma ignis de medio rubi, et videbat, quod rubus arderet et non combureretur*². Et cum legem populo daturus idem Deus advenit, in ignis forma advenit; sic enim loquitur idem Moses: *Totus mons Sinai fumabat, eo quod descendisset Dominus super eum in igne*³. Ad cuius mysterii similitudinem, cum lex nova promulganda esset, apparuit Spiritus Sanctus apostolis in linguis igneis⁴. Denique qui Deo proximi sunt in cælo, Seraphim, hoc est igniti, dicuntur quoniam ab igne illo divino et ardentissimo, præter cæteros angelos, fervores ardoremque concipiunt. Quæ cum ita sint, non est difficile, ex elemento ignis, sive natura et proprietatibus, gradum nobis conficere, per quem ad Deum meditando et orando conscendamus; minus certe dif-

²⁷ Isa. XLIX,15

²⁸ Thren. III,24-26

²⁹ 2 Cor. I,3-4

³⁰ Prosp. de vocat. gent. II c. 26

³¹ 1 Cor. IX,19 sqq.

³² Ephes. V,1-2

³³ Matth. V,45

¹ Deut. IV,24; Hebr. XII,29

² Exod. III,2

³ Exod. XIX,18

⁴ Act. II,3

ficile erit cum Helia in curru igneo sursum ascendere, quam ex terra, vel aqua, vel aere scalam conficere.

Accedamus ergo ad proprietates ignis considerandas! Ignis eius est naturæ, ut in rebus diversis diverso ac sæpe contrario modo operetur: ligna, fœnum, stipulas continuo absumit; aurum, argentum, lapides pretiosos puriora et pulchriora reddit; ferrum, quod natura sua nigrum, frigidum, durum et grave est, ignis in contrarias qualitates ita transmutat, ut continuo lucidum, calidum, molle et leve reddatur, imo ut stella fulgeat, ut ignis comburat, ut aqua liquescat, ut res levis a fabro ferrario moveri attollique facillime possit.

Hæc omnia satis aperte in Deum conveniunt. Ac primum ligna, fœnum, stipulæ ex Apostolo in priore ad Corinthios opera mala significant, quæ ignem divini iudicii ferre non possunt⁵. Et sane incredibile est, omnia peccata displiceant, et quanto zelo illa consumat et destruat, si per pœnitentiam destrui possunt, id est, si is, qui peccavit in eo statu est, ut pœnitentiam agere possit; per pœnitentiam enim omnia peccata solvuntur. Sed si peccator pœnitentiæ capax non sit, ut sunt dæmones et homines post hanc vitam, in ipsos impios divina ira convertitur: *Odio est enim Deo impius et impietas eius*, ait Sapiens⁶. Quantum vero et quam vehemens hoc odium sit, testis est diabolus, qui semel peccavit, et cum esset angelus nobilissimus et (teste S. Gregorio) princeps primi ordinis angelorum ac præstantissima creaturarum Dei, tamen continuo fuit de cœlo deiectus atque omni decore et gratia supernaturali spoliatus, et in monstrum deformissimum commutatus et sempiterno exitio mancipatus⁷. Testis est Christus, qui de cœlo descendit, ut dissolveret opera diaboli, id est, peccata, et ideo *agnus Dei* dictus est, *qui tollit peccata mundi*⁸. Christus autem, ut *opera diaboli destrueret*⁹ et iustitiæ Dei perfecte satisfaceret, quis explicare vel quis cogitare sufficiat, quanta pertulerit? *Cum in forma Dei esset, forman servi suscepit*¹⁰; *egenus propter nos factus est, cum esset dives*¹¹; *non habuit ubi caput reclinaret*¹²; cum cœlum et terram ipse fecisset: *in propria venit et sui eum non receperunt*¹³; *cum malediceretur, non maledicebat, cum pateretur, non comminabatur, tradebat autem iudicanti se iniuste, qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum*¹⁴; *humiliavit semetipsum factus obœdiens usque ad mortem, mortem autem*

*crucis*¹⁵; *cuius livore sanati sumus*¹⁶; denique illus, consputus, flagellatus, spinis coronatus, crucifixus cum ignominia maxima et dolore gravissimo, sanguinem totum vitamque profudit; atque hæc omnia pertulit, ut dissolveret opera diaboli et peccata nostra deleret. Testis lex Dei, quæ omne peccatum prohibet et punit, et ipsum etiam verbum otiosum impunitum non relinquit¹⁷. Et quantum odit flagitia et facinora, qui verbum otiosum ferre non potest? *Lex Domini immaculata, et præceptum Domini lucidum*¹⁸; maculas et tenebras aversantur, neque esse potest communitio luci ad tenebras, neque iustitiæ ad iniquitatem¹⁹. Testis est denique ipsa gehenna, quam Deus paravit impiis et peccatoribus, qui sanguine agni immaculati, cum potuerunt lavari, noluerunt aut neglexerunt: iustum est enim, ut in quibus peccatum æternum erit, sit etiam supplicium sempiternum; qualis autem et quanta sit pœna gehennæ, horror est vel cogitare. De qua re plura dicemus in ultimo gradu.

Ergo, anima mea, cum tam ingens odium Dei sit contra peccatum, si amas Deum super omnia, debes etiam super omnia odisse peccatum; cave ne te fallant, qui peccata extenuant, vel excusant. Vide ne te ipse rationibus falsis decipias: si peccatum tibi in te vel in aliis non displicet, Deum non amas; si Deum non amas, periisti. Iterum, si Christo non es ingrata, quantum debere te putas charitati eius, laboribus eius, sanguini et morti eius, qui a peccato te lavit et Patri reconciliavit; et grave tibi erit deinceps pro Christo aliquid pati, vel eius in gratiam et cum eius gratia usque ad sanguinem peccato resistere? Denique si gehennam ignis æterni patienter ferre non potes, certe debes omnino nec patienter ferre peccatum; sed sicut a facie colubri, sic ab illo et eius occursu ac suspicione etiam levissima declinare. Sit igitur apud te firmum et ratum, peccati odium maximum cum maximo Dei amore coniungere.

Caput II

Nobiliora metalla ignis perficit, et bona hominum opera coronat Deus

Iam vero idem ignis non destruit, sed perficit et magis rutilare facit aurum, argentum, lapides pretiosos; quoniam (ut idem apostolus ibidem explicat) ista metalla significant opera bona et perfecta, quæ igne divini iudicii approbantur, et mercedem magnam accipient²⁰. Ista opera Deus probat, quia sunt munera sua, et *cum coronat meri-*

⁵ 1 Cor. III,12-13

⁶ Sap. XIV,9

⁷ Greg. M. mor. XXXII c. 24

⁸ Ioann. I,29

⁹ 1 Ioann. III,8

¹⁰ Philipp. II,6-7

¹¹ 2 Cor. VIII,9

¹² Luc. IX,58

¹³ Ioann. I,11

¹⁴ 1 Petr. II,23-24

¹⁵ Philipp. II,8

¹⁶ 1 Petr. II,24

¹⁷ Matth. XII,36

¹⁸ Psalm. XVIII,8-9

¹⁹ 2 Cor. VI,14

²⁰ 1 Cor. III,13

ta nostra, inquit S. Augustinus, *coronat munera sua*²¹. Facta sunt enim ipso mandante, ipso iuvante, ipso virtutem faciendi largiente et ipso per legem, quam dedit, et per regulas, quas constituit, dirigente. Et quidem aurum opera charitatis designat: quo modo autem possunt charitatis opera Deo non valde placere, cum ipse Deus charitas sit!²² Argentum designat opera sapientiae, eorum videlicet, qui ad iustitiam erudiunt multos²³; et ipsa quoque Deo valde probantur et placent, dicente Sapientia Dei: *Qui fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno caelorum*²⁴. Lapidis pretiosi sunt opera continentis animae, de quibus dicit Ecclesiasticus: *Omnis ponderatio non est digna continentis animae*²⁵; atque ea causa est, cur in officio ecclesiastico in laudem sanctarum virginum legatur evangelium de inventa una pretiosa margarita²⁶. Quam autem placeat Deo puritas virginalis, intelligi potest ex Isaia propheta, qui nomine Dei praecidit eunuchis, illis videlicet, *qui se castraverunt propter regnum caelorum*²⁷: *Dabo eis in domo mea et in muris meis locum, et nomen melius a filiis et filiabus; nomen sempiternum dabo eis, quod non peribit*²⁸. Quem locus sanctus Augustinus, in libro de sancta virginitate, de sanctis virginibus tam masculis quam feminis intelligendum esse magnifica oratione demonstrat²⁹. Atque ista tria sunt opera, quibus ex consensu doctorum debentur aureolae in regno caelorum; dantur enim aureolae, id est, certa praemia praeter vitam aeternam martyribus, doctoribus et virginibus: martyribus quidem ob excellentiam charitatis, quia *maiorem charitatem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis*³⁰; doctoribus ob eminentiam sapientiae, de quibus dicit Daniel: *Qui ad iustitiam erudiunt multos, fulgebunt quasi stellae in perpetuas aeternitates*³¹; virginibus ob pretium incomparabile puritatis, cuius gratia visi sunt virgines in Apocalypsi cantare canticum novum, quod nemo alius dicere poterat: *Hi sunt, inquit Ioannes, qui cum mulieribus non sunt coinquinati; virgines enim sunt et sequuntur agnum quocumque ierit*³².

Neque tamen sola charitas martyrum, vel sapientia doctorum, vel puritas virginum probabitur igne divini iudicii et mercedem plenam accipiet; sed etiam alia quaecumque opera bona, modo in charitate sint facta, inter aurea vasa computabun-

tur et ignem illum divinum sustinebunt et praemium suum accipient. Illis enim in iudicio extremo Dominus dicet: *Venite benedicti Patris mei, possidete regnum, quod vobis paratum est a constitutione mundi*³³, qui panem esurienti, et potum siti, et hospitium peregrino, et vestem nudo, et consolationem aegroto vel in carcere constituto praebuerunt. Et idem etiam Dominus promisit, non privandum esse mercede sua, qui calicem aquae frigidae tantum in nomine discipuli ex charitate donaverit³⁴.

Intelligisne, anima, quantum intersit inter opera et opera? Et quid stultius et miserius, quam in eo loco et tempore, in quo potes si sapis, facili negotio aurum et argentum et lapides pretiosos comparare, tu malis non parvo labore ligna arida et foenum stipulasque colligere? Utinam saperes et intelligeres, ac novissima provideres³⁵, cum in novissimo tempore omnia haec divini iudicii igne examinanda et probanda sint, et illa priora laudanda et coronanda, haec posteriora cremanda et in favillas et fumum redigenda. Cur nunc eligis, quod te elegisse certissime poenitebit? Et cur non damnas nunc, quando utiliter potes, id quod paulo post sine ulla utilitate damnabis? Et si forte nunc ista non vides et velamen rerum praesentium oculos tuos impedit, ne puram et liquidam aspiciant veritatem, ora Deum, et non parvo affectu cum caeco illo in Evangelio dicas Domino: *Domine da, ut videam*³⁶; vel cum Propheta: *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua*³⁷; nam certe mirabile omnino est, quod opera, quae in charitate fiunt, aurum, argentum et lapides pretiosi efficiantur, quae vero in charitate non fiunt, in ligna arida et foenum et stipulas convertantur.

Caput III

Ferrum nigrum ignis efficit lucidum; animam peccatricem Deus perducit ad scientiam veritatis

Veniamus nunc ad considerandam alteram ignis proprietatem. Hactenus enim ab igne didicimus, quid operetur Deus in iis, qui cum operibus malis de hac vita decedunt, vel cum operibus bonis ad finem vitae perveniunt. Nunc per aliam similitudinem ab eodem igne petitam intelligere nobis licebit, quid operetur Deus cum iis, quos a peccatis ad poenitentiam vocat.

Homo peccator similis est ferro, quod dum procul abest ab igne, nigrum, frigidum, durum et grave est; sed si forte in ignem mittatur, efficitur lucidum, calidum, molle et leve. Omnis peccator

²¹ Aug. enarrat. in Ps. LXX. serm. 2 No. 5

²² 1 Ioann. IV,8

²³ Dan. XII,3

²⁴ Matth. V,19

²⁵ Eccli. XXVI,20

²⁶ Missal. rom. de commun. virg. 6

²⁷ Matth. XIX,12

²⁸ Isa. LVI,5

²⁹ Aug. de s. virginit. c. 24,25

³⁰ Ioann. XV,13

³¹ Dan. XII,3

³² Apoc. XII,3-4

³³ Matth. XXV,34

³⁴ Matth. X,42

³⁵ Deut. XXXII,22,29; Eccli. VII,40

³⁶ Luc. XVIII,41

³⁷ Psalm. CXVIII,18

lumine interiore caret et in tenebris ambulat, ac per hoc ferri nigredinem imitatur: quamvis enim in scientiis et commerciis humanis non solum ingenio, sed etiam iudicio pollere videatur; tamen in vero bono et malo diiudicando cæcus est et omni cæco miserior. Cæcus enim nihil videt, vel unum pro altero videt, et iudicat bonum malum et malum bonum, magnum parvum et parvum magnum, longum breve et breve longum, et ea de causa in eligendo perpetuo fallitur. Hoc est, quod Apostolus dicit de gentilibus idololatri: *Tenebris obscuratum habentes intellectum per ignorantiam, quæ est in illis, propter cæcitatem cordis ipsorum*³⁸. Hoc est, quod ipse Dominus in Evangelio tam sæpe scribis et pharisæis exprobat, quod cæci essent et duces cæcorum³⁹. Hoc est, quod propheta Isaias Iudæis sui temporis dicit: *Surdi audite, et cæci intuemini ad videndum*⁴⁰; et quibus præcedit Christum venturum, qui aperiet oculos cæcorum, et loquens de Testamento Novo in persona Dei adiungit: *Et ducam cæcos in viam, quam nesciunt, et in semitas, quas ignoraverunt; ponam tenebras eorum in lucem et prava in recta*⁴¹. Denique nonne hoc fatebuntur impii post hanc vitam, quando cœperit pœna oculos mentis aperire, quos culpa clauserat: *Ergo, inquit, erravimus a via veritatis, et iustitiæ lumen non luxit nobis, et sol intelligentiæ non est ortus nobis*⁴². Neque mirum est, quod cæci sint, qui a Deo voluntate et animo sunt aversi; *Deus enim lux est et tenebræ in eo non sunt ullæ*⁴³. Ex quo concludit idem Apostolus: *Qui dicit se in luce esse, et fratrem suum odit, in tenebris est usque adhuc*; et paulo post: *Qui odit fratrem suum, in tenebris est et in tenebris ambulat et nescit, quo eat, quia tenebræ obcæcaverunt oculos eius*⁴⁴.

Neque sola causa cæcitatibus in peccatoribus est, quod a Deo, qui lux est, aversi sunt; sed etiam, quia *excæcavit eos malitia eorum*⁴⁵, ut Sapiens loquitur; passionibus enim animi amor et odium, ira, invidentia et alia, quæ sub nomine malitiæ comprehenduntur, ita excæcant animum, ut verum cerni non patiantur; sed sunt veluti perspicilla colorata, quæ alba repræsentant ut rubra, vel perspicilla ita composita, ut ex rebus parvis res magnas efficiant, vel contra ex magnis parvas, aut ex valde distantibus propinquas, vel distantes ex propinquis. Qui vehementer amat, rem quam amat pulcherrimam, utilissimam, optimam, imo etiam necessariam sibi esse iudicat ac per hoc omnibus aliis neglectis et perditis comparandam. Contra, qui rem eandem vehementer odit, de-

formem, inutilem, malam, imo etiam perniciosam sibi rem illam esse censet, ac per hoc etiam cum iactura omnium rerum penitus repellendam. Sed si ferrum istud nigrum et tetrum admoveatur ad ignem, id est, si peccator a peccato averti et ad Deum converti incipiat, iuxta illud Prophetæ: *Accedite ad eum, et illuminamini*⁴⁶, paulatim incipit illustrari et rei veritatem perspicuam in lumine illo videre, iuxta illud eiusdem Prophetæ: *In lumine tuo videbimus lumen*⁴⁷. Et tunc demum fracto perspicillo colorato passionum et assumpto crystallino, quod est charitas pura, res æternas iudicat magnas et temporales exiguas, ac pæne nullas, ut re vera sunt; et omnem speciem ac pulchritudinem creatam cum luce sapientiæ et veritatis, quæ in Deo et Deus est, nullo modo comparandam esse clarissime perspicit. Itaque cum S. Augustino exclamat: *Sero te amavi, pulchritudo tam antiqua et tam nova, sero te amavi*⁴⁸. Et quoniam Christus dicit: *Cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos*⁴⁹: iste illuminatus et lumine veritatis a compedibus concupiscentiæ, avaritiæ, ambitionis et passionum reliquarum, exultat cum Propheta et dicit: *Dirupisti Domine vincula mea: tibi sacrificabo hostiam laudis, et nomen Domini invocabo*⁵⁰.

Caput IV

Ferrum frigidum ignis efficit ardens; gratia Dei efficacia reddit et verba et facta hominis

Iam vero ignis ferrum non solum efficit lucidum ex obscuro; sed etiam calidum ex frigido, nec tantum calidum, sed ita fervens et ardens, ut ignis ipse esse videatur. Magnus Dominus et magna virtus eius, qui hominem natura frigidum atque omnia timentem et paventem, qui nec loqui, nec se prodere, nec rem ullam paulo difficiliorem tentare audeat, statim ac igne charitatis accendit efficit audaciorem leone, qui et rugitu omnes terreat et bellando omnes vincat, cui nihil difficile, nihil arduum videatur et cum apostolo Paulo isto igne vehementer accenso dicat: *Omnia possum in eo, qui me confortat*⁵¹.

Sed per partes de ista efficacia ignis dicamus; ac primum de efficacia verborum, deinde de efficacia factorum breviter disseramus.

Multi sunt hodie ac semper fuerunt in Ecclesia verbi Dei prædicatores: quæ causa est, cur ad tot virorum exhortationes et clamores tam pauci convertantur? Certe in magnis urbibus quotidie

³⁸ Ephes. IV,18

³⁹ Matth. XV,14; Luc. VI,39

⁴⁰ Isa. XLII,18

⁴¹ Isa. XLII,7,16

⁴² Sap. V,6

⁴³ 1 Ioann. I,10

⁴⁴ 1 Ioann. II,9-11

⁴⁵ Sap. II,21

⁴⁶ Psalm. XXXIII,6

⁴⁷ Psalm. XXXV,10

⁴⁸ Aug. Conf. C c. 27, No 38

⁴⁹ Ioann. VIII,32

⁵⁰ Psalm. CXV,7-8

⁵¹ Philipp. IV,13

per quadragesimam viginti aut triginta aut etiam quadraginta oratores declamant; et tamen exacta quadragesima nulla fere mutatio in moribus civitatis apparet: eadem vitia, eadem peccata, eadem frigiditas, eadem dissolutio cernitur. Ergo nullam invenio causam, nisi quia ut plurimum conciones eruditæ et elegantes et floridæ funduntur; sed deest anima, deest vita, deest ignis, breviter: magna illa charitas deest, quæ sola potest verba dicentium animare et accendere et corda audientium inflammare et commutare. Neque hoc dico, quia desit multis prædicatoribus contentio vocis et motus totius corporis; nam etiam bombardæ sine pila ferrea vel lapidea magnum sonitum edunt, sed absque fructu: quod desideratur, hoc est, ut præseferant magnum affectum erga Deum et animarum salutem, eumque non simulatum, sed verum, non extortum, sed quasi naturaliter ex fonte cordis manantem. Sanctus Petrus artem dicendi non noverat, solius naviculæ regendæ retiumque reficiendorum et iaciendorum peritus erat: sed ubi Spiritus Sanctus in linguis igneis super eum descendit et charitate ardentissima illum replevit, cœpit continuo in media urbe Hierosolyma ita potenter, ita ardentem, ita efficaciter loqui, ut uno sermone multa hominum millia ad pœnitentiam fidemque converteret⁵²; neque tamen legitur in concionibus suis magna vociferatione usus, aut totius corporis commotione fatigatus. De S. Francisco refert S. Bonaventura, eum nec valde eruditum fuisse, neque rhetoricæ operam dedisse; et tamen cum ad populum conciones haberet, audiri solitum ut angelum de cœlo: erat enim, inquit, verbum eius velut ignis ardens, penetrans intima cordis⁵³, et, ut narratur in chronicis Ord. Minorum, cap. 30, cum aliquando post prandium ex improvise paucis verbis ad populum loquutus esset, tanta facta est in toto populo commotio ad pœnitentiam, ut videretur illa dies ipsa feria sexta parasceves Domini fuisse. Unde ex paucis verbis tanta commotio, tantus fructus? Ex eo videlicet, quod sanctus ille concionator esset quasi carbo ignitus, et verbum eius ut facula ardens, ut de Elia scriptum reliquit Ecclesiasticus⁵⁴. Habemus scriptos sermones S. Vincentii, S. Bernardini et aliorum quorundam Sanctorum, quos vix dignantur aliqui legere ob nimiam, quæ in ipsis cernitur, verborum simplicitatem: et scimus tamen ab illorum concionibus multa hominum millia ad Deum fuisse conversa, et ipsos incredibili concursu et attentione fuisse semper auditos; quia videlicet verba ipsa simplicia a peccatoribus ignitis et scintillantibus prodibant.

Porro ignis iste divinus efficacitatem suam non minus in factis, quam in verbis ostendit. Decrevit Deus per apostolum Petrum romanam urbem

caput imperii et dominam gentium sibi subicere; decrevit quoque apostolos cæteros alios ad Æthiopas, alios ad Indos, alios ad Scythas, alios ad ultimos Britannos mittere, ac per eos idola mundi destruere, trophæum crucis erigere, leges et ritus mutare, diaboli tyrannidem evertere. Si quis ista prædixisset apostolis, quando piscabantur in lacu Genesareth, aut quando in passione Domine latibula quæritabant: visa fuissent veluti somnia vel aniles fabulæ; et tamen paulo post facta sunt omnia, et non aliis viribus, quam viribus ardentissimæ charitatis, quam in eorum cordibus Spiritus Sanctus accendit: *Charitas enim foras mittit timorem*⁵⁵; *omnia suffert, omnia sperat*⁵⁶; omnia sibi possibilia ducit et cum Apostolo clamat: *Omnia possum in eo, qui me confortat*⁵⁷. Ita videmus horum hominum, sola charitate armatorum, opera et labore brevi eversam fuisse in toto orbe terrarum idolatriam, fundatas ubique Christi ecclesias et erectum crucis trophæum in universis regnis, idque sine exercitu militum et sine ullo bellico apparatu.

Caput V

*Ignis ferrum ex duro efficit molle; gratia Dei
obstinationem cordis evincit*

Porro ignis etiam illud proprium habet, ut ferrum ex duro efficiat molle, ut facile attenuari atque extendi in laminas et ad omnes figuras ab artifice accommodari possit. Magna est efficacitas ignis in ferrum, sed longe maior est virtus Dei nostri in pectora obstinata et obturata mortalium. Audi S. Bernardum in libro De consideratione: *Solum, inquit, est cor durum, quod semetipsum non exhorret, quia nec sentit. Quid ergo cor durum? Ipsum est, quod nec compunctione scinditur, nec pietate mollitur, nec movetur precibus, minis non cedit, flagellis duratur; ingratum est ad beneficia, ad consilia infidum; et infra: Ipsum est, quod nec Deum timet, nec hominem reveretur*⁵⁸. Quæ omnia esse verissima, testis est Pharao, qui quo magis a Deo flagellabatur, tanto magis indurabatur, et quo maior elucebat Dei clementia in amovendo flagello, eo magis ipse ad Deum spernendum et contemnendum animabatur. Sed si quando placuerit Domino scintillam ignis veri sui amoris in corde quantumvis duro succendere, continuo mollescet et instar ceræ liquescet, neque illius virtuti ulla obstinatio diuturna vel dura resistet; sed fiet continuo cor carneum, quod fuerat lapideum⁵⁹; et ex congelatis nivibus, flante Spir-

⁵² Act. II, 14 squæ.

⁵³ Bonavent. Vita S. Franc. c. 2

⁵⁴ Eccli. XLVIII, 1

⁵⁵ 1 Ioann. IV, 8

⁵⁶ 1 Cor. XIII, 7

⁵⁷ Philipp. IV, 13

⁵⁸ Bernard. de considerat. I c. 2

⁵⁹ Ezech. XI, 19; XXXVI, 26

itu Domini, fluent aquæ⁶⁰. Exemplum habemus in Evangelio de muliere illa, quæ erat in civitate peccatrix, quam nec monita fratris, nec sororis obiurgatio, nec honor familiæ, nec proprium dedecus movere potuerant, ut a peccando desisteret; et unus tamen Christi radius, in cor eius penetrans ibique scintillam divini amoris accendens, ita subito eam transformavit in aliam, ut non erubuerit femina nobilis in loco publici convivii ad Christi pedes accedere, et tota versa in lacrymas ex ipsis lacrymis balneum Christi pedibus facere, et propriis capillis vice lintei pedes eiusdem abstergere, et illos pedes ex amoris vehementia identidem osculari et unguento pretiosissimo et odorato perungere, ut se et sua omnia Christi obsequio dedicare velle deinceps significaret⁶¹. Itaque meruit vocem illam Domini audire: *Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum*⁶².

Sed libet aliud quoque exemplum multo recentius in medium adferre. Guilielmus, dux Aquitaniæ temporibus S. Bernardi, fuit, si quis alius, in tuendo Anacleto schismatico pontifice et Innocentio legitimo oppugnando obstinatus et pertinax. Exturbaverat ex ditione sua episcopos catholicos omnes et iureiurando sese obstrinxerat, nunquam pacem cum illis se habiturum; et quia noverant omnes obduratum cor eius ad malum, et ferociam ac superbiam hominis verebantur, nemo erat, qui eum admonere auderet. Placuit Domino per servum suum Bernardum cor huius obdurati hominis visitare et scintillam non parvam divini amoris in pectore ipsius accendere: continuo ex leone agnus, ex superbo humilis, ex pertinace obœdientissimus factus est; ad unum S. Bernardi verbum episcopum Pictaviensem amice complexus in sedem suam manu sua reposuit; et quod omnem admirationem superare videtur, cum quæsivisset a quodam eremita remedium animæ suæ ob admissa peccata, et ille iussisset ut loricam æream super nudam carnem indueret et clavis ita claudi sineret, ut nunquam illam exuere posset, continuo paruit; et missus ab eremita ad summum pontificem pro absolutione recipienda, dicto obœdivit; et cum summum pontificem suspicaretur, cum non ex corde pœnituisse, vel patientiam eius experiri vellet, iussit eum usque ad Hierosolyman peregrinari et a patriarcha eius civitatis absolutionem petere, Guilelmus mox iter arripuit, et mandatum pontificis adimplevit. Denique cum ex potentissimo principe humilis monachus esset effectus, vix ullus fuit eius ætatis, qui eum demissione, patientia, paupertate, devotione, et pietate superaret. *Hæc, videlicet, est mutatio dexteræ excelsi*⁶³; hæc est

vis ignis divini, cui nulla cordis obstinatione resistitur⁶⁴.

Caput VI

Ignis extenuat res graves; gratia Dei in viam iustitiæ animas erigit

Restat ultima proprietas ignis, quod res graves extenuet et facili negotio sursum attollat.

Quæ causa est, cur homines, qui non ardent amore divino, graves corde sint et dicat illis Propheta: *Usquequo gravi corde, ut quid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium?*⁶⁵ Ea nimirum est causa, quia corpus, quod corrumpitur, aggravat animam, ut dicit Sapiens⁶⁶; et *iugum grave super filios Adam a die exitus de ventre matris eorum, usque in diem sepulturæ in matrem omnium*, inquit Ecclesiasticus⁶⁷. Quod sit autem hoc iugum grave, quod in corpore mortali aggravat animam, explicat idem auctor paulo post, cum addit: *furor, zelus, fluctuatio, timor, iracundia*⁶⁸ et cætera, quæ passiones animi dici solent, hæc hominem ita gravant, ut nihil aspiciat nisi terram, cui prostratus inhæret, et nec ad Deum quærendum assurgere, nec viam mandatorum Dei expedite currere possit. Sed cum incipit ignis divinus ex alto corda humana succendere, continuo passiones illæ diminui et mortificari, et onus grave levius fieri incipit; et si ardor crescat, non difficile est cor humanum ita exonerari, ut accipiat pennas sicut columbæ et cum Apostolo dicere possit: *Conversatio nostra in cælis est*⁶⁹; et quasi corde dilatato per ignem dicat cum Davide: *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum*⁷⁰. Certe posteaquam Salvator dixit: *Ignem veni mittere in terram, et quid volo, nisi ut ardeat*⁷¹: vidimus plurimos ita leves effectos, ut omnem honorum et carnis et divitiarum affectum deposuerint et Christo in cælos abeunti dixerint: *Trahe nos post te*⁷². Hinc tot monasteria erecta, tot deserta habitari cœpta, tot chori virginum inventi, quibus non solum facile fuit viam mandatorum currere, sed etiam per viam consiliorum ascendere et *sequi agnum quocumque ierit*⁷³.

O beatus ignis, qui non consumis, sed illuminas, et si consumis, humorem noxium consumis, ne

⁶⁰ Psalm. CXLVII,18

⁶¹ Luc. VII,37 sqq.

⁶² Luc. VII,47

⁶³ Psalm. LXXXVI,11

⁶⁴ Non est auctoris nostri opinio, voluntatem gratiæ resistere non posse, sed gratiam efficacem, voluntate consentiente, et hominem obstinatum iustificare. Cf. Bellarm. de grat. et lib. arbitr. VI, c.14. Ed.

⁶⁵ Psalm. IV,3

⁶⁶ Sap. IX,15

⁶⁷ Eccli. XL,1

⁶⁸ Eccli. XL,4

⁶⁹ Philipp. III,20

⁷⁰ Psalm. CXVIII,32

⁷¹ Luc. XII,49

⁷² Cant. I,3

⁷³ Apoc. XIV,4

vitam extinguat. Quis mihi dabit, ut isto igne corripiar, qui nigredinem ignorantiae et erroneae conscientiae obscuritatem luce verae sapientiae purget et tollat; qui frigus pigritiae, indevotionis et negligentiae cum amoris ardore commutet, qui cor meum indurari nunquam sinat, sed calore suo semper emolliat et obœdiens atque devotum efficiat, qui denique iugum grave terrenarum curarum et terrenorum desideriorum auferat et pennis sanctae contemplationis, quae charitatem nutrit et auget, cor meum sursum attollat, ut cum Propheta dicere possim: *Laetifica Domine animam servi tui, quoniam ad te Domine animam meam levavi*⁷⁴.

GRADUS SEPTIMUS

Ex consideratione caeli, id est solis, lunae et stellarum

Caput I

Sol ut habitaculum Dei altissimi et pulcherrimi consideratur

Non laborabimus hoc loco, ut ex consideratione caeli gradum nobis ad Deum considerandum erigamus; habemus enim praeeuntem prophetam regium, qui in Psalmis canit: *Caeli enarrant gloriam Dei, et opera manuum eius annuntiat firmamentum*¹. Et quoniam duo tempora sunt, quibus e caelo ad Deum pennis contemplationis ascendimus, diurnum videlicet et nocturnum, de priore scribit in illo psalmo: *In sole posuit tabernaculum suum, et ipse tanquam sponsus procedens de thalamo sui exultavit ut gigas ad currendam viam, a summo caelo egressio eius et occursus eius usque ad summum eius, nec est qui se abscondat a calore eius*². De posteriore scribit in alio psalmo: *Videbo caelos tuos, opera digitorum tuorum, lunam et stellas, quae tu fundasti*³.

Incipiamus a priore tempore. De sole, quem interdum videmus, quatuor laudes canit Spiritus Sanctus per os David: primam, quod sit tabernaculum Dei; secundam, quod sit pulcherrimus; tertiam, quod velocissime et sine fatigatione semper currat; quartam, quod illuminando et calefaciendo

virtutem suam maxime manifestet. Propter haec omnia scripsit Ecclesiasticus: *vas admirabile, opus excelsi, magnus Dominus, qui fecit illum*⁴.

Primum igitur conditor omnium rerum Deus in sole, tanquam in re nobilissima, posuit tabernaculum suum, id est, inter omnes res corporales elegit Deus solem, ut in ipso tanquam in palatio regio vel divino sanctuario habitaret. Coelum quidem et terram Deus implet⁵ et coelum ac caeli coelorum eum non capiunt⁶; tamen ibi magis habitare dicitur, ubi maiora signa praesentiae suae mirabilia operando manifestat. Sed quoniam in textu hebraico dicitur: soli tabernaculum posuit in eis, id est in caelis; colligimus ex hoc loco psalmi alteram solis excellentiam, quae cum priore non pugnat: magna res est sol, cui palatium amplissimum, pulcherrimum et nobilissimum Deus paravit; voluit enim ut coelum ipsum esset palatium solis, in quo libere perambulet et operaretur, et ipse sol esset palatium summi Principis Dei. Quemadmodum igitur cognoscimus magnitudinem et eminentiam solis ex eo, quod tabernaculum eius est coelum, ita cognoscimus magnitudinem et eminentiam Dei ex eo, quod tabernaculum eius est sol, vas videlicet admirabile et quo nihil mirabilius in rebus corporalibus invenitur.

Deinde David, ut pulchritudinem eximiam solis ex rebus notis ostenderet, comparavit eum cum sponso egrediente ex thalamo suo: nunquam enim se magis ornant homines, neque unquam magis speciem et pulchritudinem ostentare cupiunt, quam cum sponsi sunt; tunc enim sponsae oculis, quam vehementissime diligunt, placere supra modum cupiunt. Sed si possemus in solem aciem oculorum figere, et si propinquiores illi essemus et totum, quantus est et qualis est, videremus, non indigeremus similitudine sponsi ad eius incredibilem pulchritudinem capiendam. Certe omnis venustas colorum a luce pendet, et absente luce omnis colorum pulchritudo evanescit; proinde nihil est pulchrius luce; et Deus ipse, qui est ipsa pulchritudo, lux appellari voluit: *Deus*, inquit S. Ioannes, *lux est et tenebrae in eo non sunt ullae*⁷; porro in rebus corporalibus nihil est sole lucidius ac per hoc nihil est sole formosius. Adde, pulchritudinem rerum inferiorum, atque hominum praecipue, brevi marcescere, solis pulchritudinem nunquam extingui, nunquam minui, semper omnia aequali splendore laetificare. An non sentimus, in exortu solis quam videantur res omnes quodammodo exhilarari, nec solum homines laetari, sed etiam suaves venti spirare, flores aperiri, herbas exurgere, aviculas aerem cantu mulcere? Hinc ille caecus senex Tobias dicenti sibi

⁷⁴ Psalm. LXXXV,4

¹ Psalm. XVIII,2

² Psalm. XVIII,6-7

³ Psalm. VIII,4

⁴ Eccli. XLIII,2

⁵ Ier. XXIII,24

⁶ Paralip. II,6

⁷ 1 Ioann. I,5

angelo: *Gaudium tibi sit semper, respondit: Quale gaudium mihi erit, qui in tenebris sedeo, et lumen cæli non video*⁸.

Age igitur, anima mea, et tecum reputa: si sol creatus exortu suo ita lætificat omnia, quid faciet sol increatus, sine ulla comparatione pulchrior et lucidior, quando puris cordibus non ad breve tempus, set in æternum videndus et contemplandus orietur? Et quam infelix et tristis hora succedet perditis hominibus, quando in tenebras sempiternas sepeliendi amandabuntur, ubi nec solis increati, neque creati radii ullo unquam tempore penetrabunt? Et quale gaudium erit animæ illi, cui a *Patre luminum*⁹ dicitur: *Intra in gaudium Domini tui*¹⁰.

Caput II

Ex cursu solis magnitudo Dei apparet

Postea idem propheta celebrat solis cursum prorsus admirabilem: *Exultavit, inquit, ut gigas ad currendam viam*¹¹.

Gigas certe robustus, si pro magnitudine corporis passus extendat et pro virium robore velociter currat, ingens omnino spatium brevi tempore conficiet. Et quidem propheta, quoniam solem comparaverat homini sponso, ut explicaret, eo modo quo poterat, pulchritudinem solis; sic postea comparavit homini giganti, ut eo modo quo poterat, eadem similitudine utens, solis cursum velocissimum explicaret. Sed etiam si non homini, quantumvis magno et robuste, sed avibus volantibus, sagittis, ventis, fulminibus comparasset, adhuc longissime a veritate abesset; nam si verum est, quod oculis cernimus, solem viginti quatuor horis percurrere totum ambitum sui orbis, et si ambitus orbis solis infinitis fere partibus orbis terræ ambitum superat, et si ambitus orbis terræ circiter viginti millia milliariorum complectitur, quæ sunt omnino verissima: sine dubio sequitur, ut singulis horis multa milliariorum millia sol currendo conficiat; et quid dico, singulis horis, imo singulis quadrantibus ac fere singulis horarum particulis. Nam si quis velit ortum vel occasum solis observare, præsertim in horizonte aperto, qualis est in mari vel in planitie campestri, intelliget totum corpus solare ascendere supra horizontem minori spatio temporis, quam sit octava pars horæ: et tamen diameter corporis solaris multo maior est, quam diameter orbis terræ, qui tamen septem millia milliariorum continet. Ego ipse volens curiose aliquando cognoscere, quanto temporis spatio sol totus occumberet in mari, coepi ad initium occasus

eius legere psalmum *Miserere mei Deus*; et vix totum bis legeram, cum iam sol totus occubisset. Ergo necesse est, solem eo brevissimo tempore, quo bis legitur psalmus *Miserere*, cursu suo percurrere spatium multo maius, quam sint septem millia milliariorum. Quis hoc crederet, nisi certa ratio demonstraret? Et si quis nunc addat, corpus, quod tam velociter movetur, esse molem toto orbe terrarum longe maiorem, et motum tanti corporis et tam velocem sine ulla intermissione vel fatigatione peragi, et, si Deus iubeat, æterno tempore posse durare: certe nisi stipes aut truncus fuerit, non poterit infinitam conditoris potentiam non admirari. Vere igitur scribit Ecclesiasticus, hoc esse vas admirabile, opus excelsi et vere magnum Dominum, qui fecit illud¹².

Caput III

Lumen dat sol et calorem, Deus autem veram sapientiam et charitatem

Restat efficacitas luminis et caloris, de qua dicit David: *Nec est qui se abscondat a calore eius*¹³. Hoc unum corpus lucidum in medio mundi positum omnia sidera, omnem aerem, omnia maria, omnem terram collustrat, et calore suo vivifico ubique terrarum omnia germina, omnes segetes, omnes arbores vivere et fondere facit, omnes fructus ad maturitatem perducit, et infra terram etiam virtutem suam diffundit at metalla omnis generis producit. Quare S. Iacobus initio epistolæ suæ Deum ipsum cum sole comparavit: *Omne datum optimum, inquit, et omne donum perfectum de sursum est, descendens a patre luminum, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio*¹⁴. Sol quidem est pater luminum corporalium, Deus autem est pater luminum spiritualium; sed in tribus rebus dissimilitudo magna est inter Deum et solem. Primum enim sol, ut totum orbem terrarum lumine et calore compleat, necesse habet transmutatione perpetua; Deus autem, quia ubique totus est, transmutatione non indiget: idcirco S. Iacobus dicit, *apud quem non est transmutatio*. Deinde sol, propterea quod semper mutat loca, ideo per vices aliis diem facit, aliis noctem relinquit, aliis lucet, aliis obumbratur; Deus autem nunquam movetur et semper omnibus præsens est; ideo et S. Iacobus addit: *Nulla est apud eum vicissitudinis obumbratio*. Denique, quod est omnium maximum, a sole patre luminum corporalium sunt omnia data et dona, quæ nascuntur in terris: sed hæc bona sunt, sed neque optima, neque perfecta, quin potius exigua, temporalia, caduca, et quæ nec hominem bonum faciunt et quibus male uti possunt, qui volunt,

⁸ Tob. V,11-12

⁹ Iac. I,17

¹⁰ Matth. XXV,21

¹¹ Psalm. XVIII,6

¹² Eccli. XLIII,2,5

¹³ Psalm. XVIII,2

¹⁴ Iac. I,17

quæque in suam perniciem plurimi convertunt; at a Deo patre luminum spiritualium *descendunt omnia data optima et dona perfecta*, quæ habentem optimum perfectumque efficiunt, et quibus nemo male uti potest, et quæ in iis perseverantem perducunt ad statum veræ felicitatis, qui est omnium bonorum aggregatione perfectus.

Quære igitur, anima mea, quæ sint ista data optima et dona perfecta, quæ de sursum sunt atque a luminum patre descendunt, ut cum inveneris, de illis sollicita sis atque illa totis viribus obtinere nitaris. Sed non est, quod longe discedas, satis hoc tibi ipsa solis natura monstrabit. Sol enim lumine et calore omnia peragit, atque hæc sunt data et dona patris luminum corporalium, lumen et calor; sic igitur data optima et dona perfecta, quæ de sursum sunt descenduntque a vero patre luminum Deo, sunt lux sapientiæ et ordinatio charitatis. Lux sapientiæ, quæ vere sapientem facit, et qua nemo potest uti male, et quæ ad fontem sapientiæ in cœlesti patria situm perducit, est illa quæ docet contemnere temporalia et magnificare sempiterna; docet: *Non sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo*¹⁵; docet, non facere de exilio patriam, nec amare peregrinationem sed tolerare; denique docet, habere vitam hanc præsentem in patientia, cum sit plena periculis et tentationibus, et mortem in desiderio, quia: *Beati mortui, qui in Domino moriuntur*¹⁶. Ordinatio veræ charitatis quid est, nisi Deum, qui finis est omnium desideriorum, sine fine et sine mensura diligere; res cæteras, quæ sunt media ad finem, diligere cum mensura et modo quantum videlicet necesse est ad finem, id est, ad beatitudinem consequendam. Certe nemo est inter filios hominum, qui circa corporis curam ita ordinem invertat, ut sanitatem amet cum mensura, et amaram potionem sine mensura, cum sciat illam esse finem, hanc medium. Unde igitur fit, ut tam multi, qui sapientes videri volunt, in coacervandis divitiis, in quærendis voluptatibus carnis et in adipiscendis honorum gradibus nullum modum inveniant, quasi hæc bona finis sint cordis humani; et in amando Deo et felicitate sempiterna quærenda iis angustiis contenti sint, quasi hæc media sint ad finem, non finis omnium mediorum? Illa omnino causa est, quia sapientiam huius mundi habent, non sapientiam, quæ de sursum est, descendens a patre luminum, et quia ordinatam charitatem veram non habent, ac per hoc charitatem veram non habent, quæ nisi ordinata esse non potest; sed pleni sunt cupiditate, quæ ex patre non est, sed ex mundo. Tu igitur, anima mea, dum peregrinaris a patria et inter hostes versaris, qui veræ sapientiæ veræque charitati insidiantur, et astutiam pro sapientia et cupiditatem pro charitate supponunt: ingemisce toto corde ad patrem luminum ut data optima

et dona perfecta, veræ scilicet sapientiæ lucem et ordinatæ charitatis ardorem, ad cor tuum descendere faciat; ut iis repletus per viam mandatorum Dei inoffenso pede decurras et ad patriam illam pervenias, ubi de ipso fonte sapientiæ bibitur et de puro lacte charitatis vivitur.

Caput IV

Luna subiecta soli, anima cum Deo coniuncta vere clarificatur

Venio nunc ad tempus nocturnum, in quo cœlum nobis per lunam et stellas gradum facit ad ascendendum in Deum; sic enim loquitur David: *Quoniam videbo cœlos tuos, opera digitorum tuorum, lunam et stellas, quæ tu fundasti*¹⁷. Si cœlum ipsum videre possemus, non diceret Propheta, quasi explicando quod ante posuerat, *lunam et stellas, quæ tu fundasti*; et sane si ad cœlum ipsum sensus nostri pertingerent, aut eius naturam et qualitates certa ratione investigare possemus, sine dubitatione egregiam scalam haberemus ad Deum. Non ignoramus quidem non defuisse, qui ex motu siderum naturam cœli definierint quintam essentiam, simplicem, incorruptibilem, et quæ perpetuo moveatur in orbem; sed scimus etiam non defuisse alios, qui cœlum esse voluerint elementum ignis, quod non moveatur in orbem, nec sit incorruptibile secundum partes: nos autem non opiniones, sed scientiam certam aut doctrinam fidei quærimus, ut ex ea nobis ad Deum cognoscendum scalam solidam construamus. Ergo contenti erimus ex luna et stellis, quas videmus, scalam erigere cum Propheta, ut paulo ante fecimus ex sole, qui est lux et princeps luminum reliquorum.

Luna duas habet proprietates, quæ nobis utiles esse possunt ad ascendendum et promerendum Deum: prior est, quod quo magis propinquat ad solem, eo magis illustratur in parte superiore, qua respicit cœlum et obscuratur in parte inferiore, qua respicit terram, et quando est omnino subiecta soli et cum eo omnino coniuncta, tum tota est lucida versus cœlum et obscura versus terram; et contra, cum est opposita soli, tota illustris cernitur ab iis, qui terram incolunt, et nihil lucis habet in parte superiore, quam intuentur qui incolunt cœlum. Hæc lunæ proprietates magnum esse potest documentum vel exemplum mortalibus, ut intelligant, quam solliciti esse debeant propinquitatis et subiectionis et coniunctionis ad verum patrem luminum, Deum. Luna significat hominem, sol Deum. Quando luna est opposita soli, tunc lumine mutuato a sole respicit solam terram, et terga quodammodo vertit caelo; unde etiam tunc pulcherrima apparet habitantibus in terra, sed deformissima habitantibus in cœlo. Sic

¹⁵ 1 Tim. VI,17

¹⁶ Apoc. XIV,13

¹⁷ Psalm. VIII,4

omnino mortales homines, quando longissime recesserunt a Deo, ut filius ille prodigus, quando recessit a patre et abiit in regionem longinquam; tunc abutuntur lumine rationis, quod a patre luminum acceperunt, ad solam terram inspiciendam, et obliti Deum solam terram cogitant, solam terram amant et in eius bonis adipiscendis toti occupantur; et tunc a filiis huius sæculi sapientes et beati prædicantur, sed ab iis, qui degunt in cœlo, pauperes et nudi et cæci et deformes et miseri et miserabiles iudicantur¹⁸. Contra vero luna cum soli coniuncta illi perfecte subiicitur, tota lucet ex parte superiore et cœlum solum respicit, terræ vero terga quodammodo vertit et ab humanis oculis penitus evanescit. Sic omnino cum impius incipit ad pietatem reverti et per conversionem perfectam Deo, vero animarum soli, subiicitur per humilitatem et coniungitur per charitatem, tum adimplet, quod Apostolus monet, ut quæ sursum sunt quærat, ubi Christus est in dextera Dei, et quæ sursum sunt sapiat, non quæ super terram¹⁹, et tunc ab insipientibus contemnatur et quasi mortuus reputetur. Vere enim qui talis est, mundo mortuus est et vita eius abscondita est cum Christo in Deo; sed cum apparuerit Christus vita eius, tunc et ipse apparebit cum Christo in gloria, ut idem Apostolus eodem loco subiungit.

Atque hæc est causa (ut S. Augustinus in epistola ad Ianuarium annotavit) cur pascha Domini, tam in lege veteri quam in nova, non possit rite celebrari, nisi plenilunio peracto, id est, cum luna, quæ in plenilunio est opposita, incipit per conversionem redire ad coniunctionem cum sole; voluit enim Deus hoc cœlesti signo demonstrare, per passionem et resurrectionem Domini factum esse, ut homo, contrarius Deo per iniquitatem suam, inciperet converti ad Deum atque ad eius gratiam et unionem properare per meritum Iesu Christi²⁰.

Sed tu anima mea, si adspirante gratia Dei invenias te forte subiectam per ardentem charitatem, noli stultos imitari, qui sicut luna mutantur, sed sapientes æmulare, qui ut sol permanent, Ecclesiastico teste²¹. Luna enim quam velociter ad coniunctionem accedit, tam velociter a coniunctione recedit: tu vero, si sapis, adeptam semel gratiam noli deserere, noli abire, noli recedere, nihil enim melius ullo in loco repeties, neque scis an alias reverti dabitur, si sponte recesseris; qui enim promisit veniam pœnitentibus et gratiam revertentibus, nec vitam longiorem, nec donum pœnitentiæ tibi promisit. Ergo secure terga vertas terræ et solem tuum intueri, in illo conquiesce, in illo delectare, in illo permane; dicas cum apostolo Petro: *Bonum est nos hic esse*²², et cum mar-

tyre Ignatio: *Bonum mihi est cum Christo vivere, quam regnare in finibus terræ*²³. Et parum tibi sit, quid de te iudicent, qui terram sapiunt; *non enim ille probatus est, quem mundus commendat, sed quem Deus commendat*²⁴.

Caput V

Luna noctem illuminans et aliquando in tenebris relinquens gratiam divinam figurat

Est alia lunæ consuetudo, quam Deus quoque cum electis suis servare solet. Luna siquidem præest nocti, sicut sol diei, ut dicit Moses in Genesi²⁵ et David in Psalmis²⁶; sed sol diem totum continuo splendore collustrat, luna vero nunc magno lumine, nunc exiguo noctem illuminat, aliquando etiam nullo lumine noctis tenebras consolatur. Sic Deus, ut sol, angelos sanctos et animas beatorum, quibus perpetuus dies est, (*nox enim non erit illic*, ait S. Ioannes²⁷) perpetua claritate illustrat; nostræ autem huius peregrinationis et exilii noctem, in qua *per fidem ambulamus, et non per speciem*²⁸ et Scripturæ Sanctæ intendimus tanquam *lucernæ lucenti in caliginoso loco*, ut ait S. Petrus in epistola posteriore²⁹, Deus, ut una per vices corda nostra illuminando visitat; et aliquando in tenebris desolationis relinquit.

Nec tamen debes, anima, nimium contristari, si nullo consolationis lumine frueris, neque nimium hilarari, si paulo post in luce consolationis et devotionis respiras. Deus enim non solem, sed lunam se gerit in huius sæculi nocte, et non solum nobis pusillis et imperfectis Deus nunc apparet ut luna plena lumine consolationis, nunc ut vacua omni lumine horrorem et tenebras noctis densissimas nobis relinquit; nam et apostolus Paulus, *vas electionis*³⁰, et qui *ad tertium cœlum raptus audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui*³¹, aliquando dicit: *Repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra*³², aliquando vero ingemiscit et lamentatur, dicens: *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ et captivitatem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Infelix ego homo, quis me liberavit de corpore mortis huius?*³³ et in posteriore ad Corinthios: *Non volumus vos ignorare, fratres, de tribulatione nostra, quæ facta est in Asia, quoniam supra modum gravati sumus, supra*

¹⁸ Apoc. III,17

¹⁹ Col. III,1

²⁰ Aug. ep. 55 ad Ianuar.

²¹ Eccli. XXVII,12

²² Matth. XVII,4

²³ Ignat. ep. ad Rom. 6

²⁴ 2 Cor. X,18

²⁵ Gen. I,16

²⁶ Psalm. CXXXV, 8,9

²⁷ Apoc. XXI,25

²⁸ 2 Cor. V,7

²⁹ 2 Petr. I,19

³⁰ Act. IX,15

³¹ 2 Cor. XI,2-4

³² 2 Cor. VII,4

³³ Rom. VII,23-24

virtutem, et taederet nos etiam vivere³⁴. Atque hoc est, quod monet S. Ioanes Chrysostomus, Deum in sanctis omnibus hoc facere, ut neque tribulationes, neque iucunditates eos sinat habere continuas; sed tum ex adversis, tum ex prosperis iustorum vitam quasi admirabili varietate contexere³⁵. Atque hæc de luna.

Caput VI

Ordo concentusque stellarum hierarchiæ cælestis imaginem repræsentat

Reliquæ sunt stellæ inter ornamenta cælorum, de quibus Ecclesiasticus dicit: *Species cæli gloria stellarum*, sed addit continuo: *Mundum illuminans in excelsis Dominus*³⁶; quicquid enim decoris habent stellæ, ut etiam sol et luna, totum a Patre luminum est, et non sol per diem, nec luna ac stellæ per noctem mundum illuminant, sed Dominus est, qui in excelsis habitans per solem et lunam et stellas mundum illuminat. Ipse est enim, qui, ut loquitur propheta Baruch: *Emittit lumen, et vadit, et vocavit illud, et obædit illi cum tremore; stellæ autem dederunt lumen in custodiis suis et lætatae sunt, vocatae sunt et dixerunt, adsumus, et luxerunt ei cum iucunditate, qui fecit illas*³⁷. Quibus verbis significatur infinita potentia Dei, quæ incredibili facilitate corpora tam vasta et tam formosa momento producit et ornat et operari facit. Quod nobis es *vocare*, Deo est verbo creare; *vocat enim ea, quæ non sunt*³⁸, et vocando facit, ut sint; et stellis *dicere, adsumus*, nihil est aliud, nisi continuo ad vocem imperantis existere et operari; *lucere autem cum iucunditate ei, qui fecit illas*, est ita prompte et facile obædire factori, ac si in obædiendo magna iucunditate et gaudio afficerentur.

Sed illud est omnino admirabile in stellis, quod cum velocissime moveantur et nunquam a cursu illo incitatissimo cessent, et aliæ tardius, aliæ celerius currant in orbem; tamen semper modum suum et proportionem cum aliis ita servant, ut inde concentus harmonicus isque suavissimus oriatur. De hoc concentu loquitur Deus in libro Iob, cum dicit: *Quis enarrabit cælorum rationem, et concentum cæli quis dormire faciet?*³⁹ non est iste concentus vocum, aut sonorum, qui auribus corporis percipiatur, sed concentus proportionum in motibus siderum, qui cordis aure sentitur. Siquidem stellæ firmamenti omnes simul eadem velocitate viginti quatuor horis totum cæli ambitum percurrunt; septem vero sidera, quæ planetæ

sive errantia sidera dicuntur, variis motibus, alia velocius alia tardius, incitantur, ut videantur stellæ firmamenti bassum imitari (ut vulgaribus nominibus utamur) et planetæ quasi contrapunctum perpetuum et suavissimum facere. Sed hæc supra nos sunt, et illis tantum iste concentus sonat, qui in cælo positi rationem motuum istorum intelligunt. Et quoniam stellæ, servata proportione, semper in orbem se convertendo non fatigantur, videntur instar virginum honestarum et saltandi peritarum in cælo semper choreas iucundissimas agere.

Sed tu, anima mea, paulo altius ascende, si potes, et a splendore maximo solis, a pluchritudine lunæ, a multitudine et varietate luminum reliquorum, ab admirabili concentu cælorum et a choreis iucundissimis stellarum cogita: quid erit supra cælum videre Deum, solem videlicet, *qui lucem habitat inaccessibilem*⁴⁰; intueri Virginem illam, cæli reginam, quæ *pulchra ut luna*, totam lætificat civitatem Dei; aspicere choros et ordines multorum millium angelorum, qui stellis omnibus plures et lucidiores cælum cæli exornant; cernere animas sanctorum hominum, choris angelorum insertas, quasi planetas stellis firmamenti admixtos; et quid erit cantica laudum audire et illud perenne alleluia consonis vocibus in plateis civitatis illius dulcissime resonare! Sic enim fiet, ut nec ipsa cæli pulchritudo tibi magna videatur, et quæ infra cælum sunt omnino perexigua ac pene nulla, ac per hoc contemnenda et despiciabilia iudicentur.

GRADUS OCTAVUS

Ex consideratione animæ rationalis

Caput I

Anima spiritus creatus, Deus spiritus increatus et creator omnium

Pertransivimus hucusque res omnes corporales, dum mentis consideratione ex rebus creatis ad creatorem ascendere nitimur. Iam vero supra omnium corporum dignitatem invenimus animas humanas, quæ ad infimum genus spiritualium substantiarum pertinere noscuntur, inter quas et Deum nihil medium nobis occurrit, præter hierarchias et ordines angelorum.

³⁴ 2 Cor. I,8

³⁵ Chrys. hom. VIII in Matth.

³⁶ Eccli. XLIII,10

³⁷ Baruch III,33-35

³⁸ Rom. IV,7

³⁹ Iob XXXVIII,37

⁴⁰ 1 Tim. VI,16

Porro humana anima tantam habet cum Deo conditore similitudinem, ut plane ignorem, an alia via quis possit facilius ad Deum cognoscendum ascendere, quam ex consideratione propriæ animæ. Itaque voluit Deus hominem esse inexcusabilem, si notitiam Deum non habeat, cum eam, ipsius Dei auxilio comitante, ex animæ suæ cognitione non difficulter haurire possit¹.

Primum igitur anima hominis spiritus est, sic enim exponunt sancti Patres illa verba Genesis: *Formavit Dominus Deus hominem ex limo terræ, et inspiravit in faciem eius spiraculum vitæ*²; et illud Tobiae: *Præcipe recipi spiritum meum*³; et illud Ecclesiastæ: *Revertatur pulvis in terram suam, et spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum*⁴. Quamvis autem vocabulum spiritus conveniat etiam vento, de quo dicitur in Psalmis: *Spiritus procellarum*⁵, et in Evangelio: *Spiritus ubi vult spirat, et vocem eius audis*⁶; tamen non dubium est, spiritum procellarum esse corpus tenuissimum, quod ob summam suam subtilitatem magis imitatur spiritualem naturam, quam aliud quodcumque corpus. Anima vero humana proprie spiritus est, non corpus, neque ex materia producitur, sed a Deo creatur, de qua re apud catholicos nulla controversia est.

Hic igitur incipit excellentia animæ et similitudo ad Deum; Deus enim spiritus est, ut Salvator aperte pronuntiat: *Spiritus est Deus, et qui eum adorant, in spiritu et veritate oportet adorare*⁷. Sed quamquam et Deus spiritus est, et anima humana spiritus est; tamen Deus est spiritus increatus et creator, anima spiritus creatus: ex quo sequitur infinita distantia inter spiritum, qui est anima, et spiritum, qui est Deus. Proinde quantum lætari potest anima, quod sit in genere substantiæ spiritualis, ac per hoc cælo et sideribus altior nobilitate naturæ, tantum humiliari debet ac Deo conditori subiici, quod ex nihilo facta sit et ex se nihil sit.

Caput II

Anima immortalis, Deus æternus est

Deinde anima humana, quia spiritus simplex est, immortalis etiam est; non enim habet in se aliquid, unde distrahi vel interire possit.

Sed in hac re quoque quantum gloriari potest supra animas brutorum animantium, quæ cum corpore intereunt, tantam conditoris sui excellen-

tiam suspicere et admirari debet, qui non solum immortalis, sed sempiternus etiam est. Anima enim humana aliquando non fuit et solius Dei voluntate ad esse pervenit, et eiusdem voluntate Dei posset ad nihilum redigi, quamvis in se corruptionis principium non habeat. Itaque recta dixit Apostolus de Deo: *Qui solus habet immortalitatem*⁸; solus enim nulla vi, nullo casu, nulla rationi dissolvi potest, cum sit ipsum esse, ipsa vita, et fons essendi et vitæ.

Caput III

Anima ratione prædita est, Deus est lux et intelligentia

Tertio anima humana lumine intelligentiæ prædita est: cognoscit enim non solum colores, et sapes, et odores, et sonos, et calorem, et frigus, et durum et molle, et alia id genus, quæ sensibus corporis patent; sed etiam de substantia iudicat, et de rebus non solum singulis, sed etiam universis, et non solum præsentia novit, sed etiam futura coniectat, et discurrendo transcendit cælos, penetrat abyssos, ex causis scrutatur effecta et ex effectis recurrit ad causas. Denique Deum ipsum, *qui lucem habitat inaccessibilem*⁹, acie mentis attingit; atque hoc est lumen, de quo dicit sanctus Ioannes in Evangelio: *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*¹⁰, et David in Psalmis: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*¹¹, et: *Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus*¹².

Magna est hæc animæ dignitas, per quam homo similis est Deo et dissimilis bestiis; atque hinc coniectare potest ac debet homo, quanta sit eminentia et sublimitas Domini conditoris sui. Anima enim lumine intelligendi prædita est, sed Deus est lux et intelligentia. Anima discurret a causis ad effecta et ab effectis ad causas, atque eo discursu non sine magno labore scientiam venatur; Deus intuitu uno ac simplici simul omnia perfecte cognoscit. Anima intelligit ea, quæ sunt, ac per hoc scientia eius pendet a rebus; Deus intelligendo facit, ut res sint, ac per hoc rerum existentia a Dei scientia pendet. Anima de rebus futuris utcumque coniectat; Deus omnia futura non minus perspicue, quam præterita et præsentia semper intuetur. Anima multis indiget, ut intelligentiæ munus exerceat, obiecto, specie, phantasmate et aliis; Deus nulla re eget, ipsa enim essentia sua est illi omnia, imo etiam ipsa sua essentia est illi intelligentia. Denique anima, dum est in corpore, non solum Deum non videt, sed neque an-

¹ Rom. I,20

² Gen. II,7

³ Tob. III,6

⁴ Eccle. XII,7

⁵ Psalm. CXLVIII,8

⁶ Ioann. III,8

⁷ Ioann. IV,24

⁸ 1 Tim. VI,16

⁹ 1 Tim. VI,16

¹⁰ Ioann. I,9

¹¹ Psalm. IV,7

¹² Psalm. XXXI,9

gelos videt, neque seipsam videt, neque substantiam ullam, quamvis corporalem, proprie videt, et in multis fallitur, plurima ignorat, de pluribus opinionem, de paucissimis veram scientiam habet; Deus autem nihil ignorat, nihil opinatur, nunquam fallitur, nunquam errat, *omnia nuda sunt et aperta oculis eius*, ut Apostolus loquitur in epistola ad Hebræos¹³. Ergo si tanti facit homo scientiam suam, ut Apostolus dicat: *Scientia inflat*¹⁴; quantum admirari debe scientiam conditoris, cui comparata omnis scientia nostra non scientia, sed ignorantia est!

Caput IV

*Habet anima scientiam practicam; in mente Dei
suprema lex et recti et iusti*

Quarto viget in anima humana genus aliud scientiæ, quod non in speculatione, sed in actione versatur. Unde sunt tot libri philosophorum de vitiis et virtutibus, tot leges principum et consilia iureconsultorum, tot institutiones et exercitationes ad artem bene vivendi comparandam? In quibus admirabile cernitur in homine lumen rationis, quo uno longe ac longe bestiis præstamus.

Sed nihil hæc omnia sunt ad legem æternam, quæ in mente conditoris viget, ex qua tanquam ex fonte uberrimo manarunt omnes leges et omnia iura: *Unus est enim legislator et iudex, Deus*, inquit S. Iacobus in epistola sua¹⁵. Ipse est veritas et iustitia et sapientia, *per quem reges regnant et legum conditores iusta decernunt*¹⁶. Proinde nunquam artem bene beateque vivendi reperies, donec ad scholam Christi, qui *unus est magister*¹⁷ verus, admissus eius verbo et exemplo didiceris iustitiam illam, quæ *abundat super iustitiam scribarum et pharisæorum*¹⁸, addo etiam philosophorum, *cuius finis est charitas ex corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta*¹⁹.

Caput V

*Anima hominis inventrix artium, Deus fons
ingenii et sapientiæ inventricis rerum*

Quinto possidet anima hominis tertium genus scientiæ, quod in rebus ingeniose fabricantis positum est. Et quidem norunt etiam araneæ telas texere, et aviculæ nidos ædificare, et apes mella conficere, et vulpes foveas quasi domos quærere; sed ista animantia naturæ quodam instinctu rem unam

et eandem et modo eodem faciunt. Anima vero humana ratione et iudicio prædita artes innumerabiles adinvenit, per quas omnibus animantibus, velint nolint, imperat et dominatur; nec prosunt avibus alæ, nec piscibus profunditas aquarum, nec leonibus aut ursis robur eximium, nec equis et mulis ferocitas, nec cervis et capreis pernicitas. Siquidem ipsi etiam pueri laqueis et visco et retibus aves capiunt; et hamo ac retibus piscatores pisces apprehendunt. Viri autem ingenio et arte leones et ursos caveis ferreis includere et circumducere, apro et cervos vel funibus irretire, vel ferro confodere, equos et mulos fræno domare et imperio suo subdere didicerunt. Quid dicam de arte navigandi? Quanta lux ingenii in anima humana fulsit, quando per liquidum mare naves maximas et ponderibus gravissimis onustas non solum remis, quasi pedibus, currere, sed etiam velis quasi alis volare docuit! Quid de agricultura? Quis non obstupescat ingenium hominis, si segetes, si vineas, si pomaria, si hortos, si piscinas, si varios aquarum rivulos, ad hortos irrigandos et arva humectanda, ductos, inspiciat? Quid de architectura? Quis non miretur palatia, templa, urbes, arces, turres, amphiteatra, piramydes, obeliscos? Omitto pingendi et sculpendi artes, quibus sic interdum ad vivum exprimuntur vel coloribus in tabula, vel scalpello in marmore vultus hominum vel res cæteræ, ut veræ, non pictæ vel sculptæ credantur. Omitto reliquas artes humano ingenio, sive ad necessitatem vitæ, sive ad commoditatem, sive ad voluptatem excogitatas, quæ tot sunt, ut numerari vix possint.

Age igitur, anima mea, gratias Deo, quod tanto intervallo distare voluerit naturam tuam a natura animantium cæterorum; sed simul attolle oculos mentis ad ipsum eundem conditorem tuum, in quo est verus fons ingenii et sapientiæ effectricis rerum! Ab illo fonte defluxit quicquid ingenii ad naturam tuam derivatum est; et si miraris ingenium hominis, quod animantibus ratione carentibus industria et arte dominari didicerit: admirare potius Deum, cui omnia serviunt et oboediunt, non solum animantia, sed etiam inanima. Et si magnum tibi videtur, quod homo tot artes invenit navigandi maria, colendi agros, fabricandi domus; cur non maius videri debet, quod Deus sapientia sua fabricavit cælum et terram, et maria et omnia, quæ in eis sunt, et omnia moderatur et regit? Et si denique obstupescis artem pingendi in tabulis et quasi vivos ducendi de marmore vultus: cur non obstupescis artem conditoris tui, qui de luto formavit verum ac vivum hominem, et de costa viri veram ac vivam mulierem ædificavit²⁰, præsertim si addas, quæ faciunt homines, sine Deo cooperante non fieri, quæ autem facit Deus, ab ipso solo nullo alio cooperante fieri.

¹³ Hebr. IV,13

¹⁴ 1 Cor. VIII,1

¹⁵ Iac. IV,12

¹⁶ Prov. VIII,15

¹⁷ Matth. XXIII,8

¹⁸ Matth. V,20

¹⁹ 1 Tom. I,5

²⁰ Gen. II,7,21,22

Caput VI

Liberum hominis arbitrium cum libertate Dei comparatur

Sexto donata est hominis anima libero voluntatis arbitrio, quod est illi commune cum ipso Deo et angelis, et quo a rebus cæteris creatis maxime distat. Magna est hæc nobilitas et admirabilis excellentia.

Sed tanto maior est libertas in conditore rerum omnium Deo, ut animæ libertas, cum illa comparata, vix umbra illius esse videatur. Primum libertas voluntatis humanæ infirma est et ad mala ac noxia sibi eligenda facilis et prona: libertas voluntatis divinæ robustissima est, ut deficere vel inclinari ad malum nullo modo possit. Quomodo enim posse mori infirmitas est corporis mortalis, non posse mori sanitas est corporis glorificati: sic etiam posse peccare infirmitas est liberi arbitrii, non posse peccare sanitas erit eiusdem arbitrii, quando Deus in cœlesti patria hoc nobis conferet per gratiam, quod ipse semper possidet per naturam. Deinde liberum arbitrium nostrum liberum quidem est, ut possit velle et non velle, vel etiam velle et nolle; sed non est potens efficere quod vult, vel ut non fiat quod non vult, etiam in seipso, quanto magis in cæteris. Audi Apostolum lamentantem in epistola ad Romanos: *Non quod volo bonum, hoc facio, sed quod nolo malus, hoc ago*²¹. Et quis nostrum hoc non experitur? Volo attente orare Deum et iubeo imaginationi meæ, dum ad orandum assisto, ut nusquam evagetur, nec me trahat ad alia cogitanda: et eam retinere non possum in officio; ac dum minus de hac re sollicitus sum, invenio me ab imaginatione delusum, oratione intermissa ad alia cogitanda delapsus. Volo non concupiscere et non irasci præter ordinem rationis, et impero per liberum arbitrium irascibili et concupiscibili facultati, quæ in me sunt ac rationi iure subditæ esse debent, nec se sinant a sensibus corporis ullo modo seduci; et sæpe non obœditur, nec fit quod volo, sed quod nolo. Sed quod prorsus admirabile et miserabile est, imperat animus corpori, et paretur statim, imperat animus sibi, et resistitur: *Unde hoc monstrum?*, inquit S. Augustinus: *imperat animus, ut moveatur manus, et tanta est facilitas, ut vix a servitio discernatur imperium; et animus animus est, manus autem corpus est! Imperat animus, ut velit animus, nec alter est, nec facit tamen... Sed non ex toto vult; non ergo ex toto imperat. Non igitur monstrum, ... sed ægritudo animi est, quia non lotus assurgit veritate sublevatus, consuetudine prægravatus*²². At libertas arbitrii Domini Dei cum plena et absoluta potestate ita coniuncta est, ut de ea scriptum

sit: *Omnia quæcumque voluit fecit*²³, et: *Nemo est, qui tuæ possit resistere voluntati*²⁴.

Quare, anima mea, si sapis, noli de viribus liberi arbitrii gloriari, donec pervenias ad libertatem gloriæ filiorum Dei, quando cœlestis medicus sanaverit omnes languores tuos, et repleverit in bonis desiderium tuum. Interim vero ingemisce assidue, ac dicito Deo cum Propheta: *Adiutor meus esto, ne derelinquas me*²⁵, et non cum corpore et ex sola consuetudine, sed vigilanter et ex toto corde repete, quod plusquam septies in die repetis: *Deus, in adiutorium meum intende, Domine, ad adiuvandam me festina*²⁶.

Caput VII

Voluntas animæ rationalis appetere potest bona spiritualia, Deus ipse summum bonum est, charitas

Septimo habet hominis anima voluntatem rationalem, quæ non solum appetere potest bona præsentia et particularia et corporalia, qualia appetunt etiam bestię; sed etiam bona absentia, generalia et spiritualia, quæ per fidem aut rationem ostenduntur, atque adeo ipsum summum et infinitum bonum, quod est Deus. Atque hoc est, quod facit hominem magnarum virtutum pacem, ac præcipue reginæ omnium virtutum, charitatis.

Amant animantia bruta, sed amore concupiscentiæ, amorem vero amicitie omnino ignorant. Tu vero, anima, capax a Deo facta es illius doni, quod est fons omnium donorum, et quod cum Deo summo bono ita coniungit, ut ille in te maneat et tu in eo, luminosæ videlicet et speciosissimæ charitatis. *Deus enim charitas est, et qui manet in charitate in Deo manet et Deus in eo*²⁷.

Sed in hoc tantum est bonum voluntatis creatæ, quantum erit illud bonum, quo plena est voluntas increata? Sola voluntas Dei capax est infiniti amoris, quo digna est amari infinita bonitas Dei. Neque indiget virtutibus ista voluntas, neque opus habet ab intellectu dirigi; ipsa enim et intellectus idem sunt, sicut sapientia et charitas in Deo una res sunt.

²¹ Rom. VII,15

²² Aug. Confess. VIII, c. 9, No. 21

²³ Psalm. CIII,11

²⁴ Esther XIII,9

²⁵ Psalm. XXVI,9

²⁶ Psalm. LXIX,2

²⁷ 1 Ioann. IV,16

Caput VIII

*Præsentia animæ in corpore speculum est
existentiæ Dei in rebus creatis*

Octavo anima humana est in corpore humano, sed longe aliter quam animæ brutorum in corporibus eorum. Animæ brutorum materiales sunt et extensæ ad corporis extensionem, ut pars sit in parte et tota in toto. Anima vero humana, quæ spiritus indivisibilis est, admirabili modo tota in toto et tota in singulis partibus est; et cum totum corpus repleat, nullum tamen in corpore locum occupat; et quando corpus crescit, anima non crescit, sed incipit esse, ubi antea erat, absque omni læsione vel mutilatione sua.

Hoc est verum speculum existentiae Dei in rebus creatis. Deus enim spiritus indivisibilis est; et tamen mundum totum et partes eius omnes replet, nec locum ullum occupat, et totus est in toto mundo et totus in qualibet parte mundi; et cum nova creatura producit, Deus in ea incipit esse, nec movetur tamen; et cum creatura aliqua forte destruitur aut moritur, Deus non destruitur nec moritur, sed desinit ibi esse, nec tamen locum mutat.

Itaque in his conveniunt Deus et anima; sed in multis tamen, ut par est, longe eminent Deus. Anima siquidem, ut in corpore sit et corpus regat ac moveat, necesse habet formam corporis fieri atque ita cum eo coniungi, ut ex anima et corpore unus homo fiat. Deus non eget, ut fiat forma, vel anima mundi, neque ut ex ipso et mundo una substantia composita fiat; sed ex immensitate sua hoc habet, ut ubique sit, ex omnipotentia, ut omnia regat, omnia portet, omnia moveat. Deinde anima, quamvis in toto corpore esse dicatur, tamen proprie non est, nisi in partibus viventibus sive animatis, proinde non est in humoribus, in capillis, in unguibus, in membris aridis, vel emortuis; Deus absolute in rebus omnibus est, nec solum in corporalibus, sed etiam in spiritualibus, neque fieri potest, ut aliquid sit, in quo Deus non sit. Præterea non est anima nisi in corpore suo, eoque satis angusto et brevi et in quo partes omnes simul colligatæ sint; si qua enim pars separaretur ab aliis, in illa esse non posset anima. Deus autem in hac rerum universitate totus est, quamvis et ipsa universitas maxima sit, et partes eius colligatæ non sint, quamvis contiguæ sint; et si mundus alius et alius conderetur, in omnibus Deus esset. Ideo enim scriptum est: *Cælum et cæli cælorum non te capiunt*²⁸. Quoniam si alii cæli, et alia terra fieret, in illis quoque esset; et si rursus novi cæli et novæ terræ sine fine multiplicarentur, omnia repleret, et ubi non esset, nihil omnino esset.

Caput IX

Anima est imago quædam sanctissimæ Trinitatis

Nono anima hominis, præter ea quæ dicta sunt, habet etiam imaginem in se quamvis obscuram divinissimæ Trinitatis: tum quia habet memoriæ fœcundam, vim intelligendi, et vim amandi, tum etiam quoniam mens eius intelligendo format verbum quoddam suum, et a mente et a verbo procedit amor; quia id quod cognoscitur a mente et repræsentatur a verbo, ut bonum, continuo a voluntate diligitur et desideratur.

Sed tamen longe altiore et diviniore modo Pater Deus generat Verbum Deum, et Pater et Verbum spirant Spiritum Sanctum Deum, qui est amor vivens et fons vivus omnis amoris casti. Et ea de causa mysterium Trinitatis superat naturalem sciendi modum, nec potest sine supernaturali lumine ad ipsius notitiam quantumvis doctus philosophus pervenire. Siquidem anima hominis producit verbum et amorem, quæ non substantiæ, sed accidentia sunt, ac per hoc personæ non sunt; Deus autem Pater Verbum gignit sibi consubstantiale, et Pater ac Verbum spirant Spiritum Sanctum utrique similiter consubstantialem, unde tres personæ merito dicuntur Pater et Filius et Spiritus Sanctus. Deinde anima hominis producit verbum, quod non diu permanet, et voluntas producit amorem, qui non diu durat: Deus autem Pater generat Verbum æternum, et Pater et Verbum spirant Spiritum Sanctum æternum; neque enim Deus esse potest sine Verbo et sine Spiritu suo. Denique anima hominis per unum verbum rem unam repræsentat, ideo multiplicat verba, non solum mentis sed etiam oris, et voluntas humana multos actus amoris producere debet, si multas res velit amare; Deus autem unico Verbo omnia vera dicit, et unico actu amoris omnia bona diligit.

Caput X

*Anima corpori naturalia, Deus animæ tribuit
dona cælestia*

Denique hoc habet anima humana, ut dum est in corpore, quamvis non videatur, nec audiatur, nec moveatur ac vix in eo esse intelligatur, et ea recedente nihil corpori deesse videatur; tamen ipsa omnia bona corpori tribuat, sensum, motum, loquelam, subsistentiam, pulchritudinem, robur. Cur enim homo dum vivit, videt, audit, loquitur, ambulat, subsistit, robustus, formosus et amabilis est, nisi quoniam anima in eo est? Et cur post mortem nec videt, nec audit, nec loquitur, nec movetur, sed iacet deformis, inutilis et invisus nisi quoniam anima recessit, unde bona illa derivabantur?

Sic Deus tuus, o anima, dum per gratiam suam in te vivit, ipse facit, ut videas quæ tibi fides

---

²⁸ 2 Paralip. VI,18

ostendit; et audias quid loquatur in te Dominus; et ambules per viam mandatorum ad cœlestem Ierusalem; et loquaris in oratione ad proximum; et subsistas perseverando in operibus bonis; et robustus sis in acie adversus hostes invisibiles, et formosus in oculis invisibilis Dei et angelorum eius. Cave autem, ne recedente gratia Dei, quæ est vita animæ tuæ, experiaris damna, quæ secum adfert *mors prima*; unde rapiaris ad *mortem secundam*, ex qua resurrectio nulla conceditur²⁹. O si mentis oculos tibi Dominus aperiret, et speciem eximiam ac splendorem nimium intueri posses, quo prædita est anima grata Deo et per veram charitatem ei coniuncta; et quibus oculis eam Deus aspicit, quem locum illi præparat, quæ gaudia illi promittit, et quanto ipsa desiderio expectatur ab angelis et aliis spiritibus beatis: certe ferre non posses, ut tanta pulchritudo vel aliqua levi macula fœdaretur; et si id forte contingeret, enitereris saltem, ut maculas illas, quantumvis parvas, lacrymarum fluminibus dilueres. Hoc certe sancto Francisco refert S. Bonaventura: quoniam videbat se *Agnum immaculatum* sine macula aliqua sequi non posse³⁰, dedisse saltem operam, ut quotidianis et copiosis imbribus lacrymarum animam purgaret et maculas omnes, quantumvis levissimas, tergeret³¹. Sed si per eandem gratiam Dei aperirentur oculi interiores et intueri posses, quanta sit fœditas animæ peccatricis, quam tetrum odorem spiret, quasi putrefactum cadaver, et quam refugiant Deus angeli sancti eam respicere, quamvis fortasse in corpore habitet specioso et ornato et oculis hominum valde amabili: sine dubitatione ulla ita horreres, ut nulla ratione patereris, te talem fieri aut in eo statu diutius permanere.

GRADUS NONUS

Ex consideratione angelorum

Caput I

*Angelus totus est spiritus perfectus isque creatus,
Deus spiritus increatus isque perfectissimus*

Pervenimus ad supremum gradum ascensionis in Deum, ex iis, qui sumi possunt a substantiis creatis; nulla enim est creata substantia sublimior

angelica, si de naturali tantum perfectione loquamur. Angelos igitur considerabimus primum quoad excellentiam naturæ, deinde quoad sublimitatem gratiæ, postremo quoad officia, quibus funguntur; neque propositum nobis est, integram disputationem de angelis instituere, sed ea solum attingere, quæ nos iuvare possunt ad elevandam mentem in Deum.

Angelus igitur si cum anima rationali et humana comparetur, satis apte dici potest anima perfecta, quemadmodum et anima dici potest angelus imperfectus. Sic enim de homine ratione animæ loquitur Propheta, cum dicit: *Minuisti eum paulo minus ab angelis*¹. Angelus enim est integra perfectaue substantia spiritualis; anima humana dimidiata et imperfecta, quia est forma corporis, ac per hoc est pars hominis. Itaque angelus totus est spiritus, homo partim spiritus, partim caro, vel partim angelus partim bestia, quomodo si quis diceret, angelum esse totum aureum, hominem partim aureum partim luteum. Quare verum est, quod Propheta dicit, hominem esse paulo minoratum ab angelis, et verum etiam esse, animam humanam, quia est pars hominis, esse paulo minorem angelo. Ex quo sequitur, ut angelus similior Deo sit, quam homo vel anima eius, quia Deus spiritus est, non corpus, neque corporis forma. Nec tamen hæc maior similitudo angeli ad Deum facit, ut Deus non sit spiritus infinito intervallo dignitatis elevatus super angelicam sublimitatem; est enim Deus spiritus increatus, æternus, immensus, solus potens, solus sapiens, solus bonus, solus altissimus.

Quare si confiteris, anima mea, suspiciendam merito a te esse naturam angelicam, quanto magis suspicere debes et admirari naturam divinam, quæ supra modum et supra omnem mensuram supereminet angelicæ dignitati!

Caput II

De intelligentia et scientia angelorum

Sed neque solum in natura sive substantia dici potest angelus homo perfectus et homo angelus imperfectus, sed etiam in intelligentia et scientia. Siquidem homo sive anima humana multum laborat in rebus intelligendis, cum oporteat eam uti ministerio sensuum, et discurrendo ab effectis ad causas et a causis ad effecta paulatim scientiam sibi comparare, unde etiam sæpe dubius hæret, sæpe misere fallitur, et raro certam intelligentiam pervenit; angelus vero unico intuitu rem intuetur et simul causas et effecta ipsius cernit, nec solum ad accidentia, sed ad ipsam etiam rei substantiam

²⁹ Apoc. XX,5,6,14

³⁰ Apoc. XIV,4

³¹ Bonavent. vita S. Franc. c. 5 No. 7

¹ Psalm. VIII,6

penetrat, neque res tantum corporales, sed etiam spirituales videt.

Itaque homo, dum in hac terra peregrinatur, quod ad intelligentiam pertinet, non paulo minus est minoratus ab angelis, sed tam multum est minoratus, ut homo, quantumvis ingenio polleat et studio sapientiæ operam dederit, si cum angelo compararetur, puer, aut infans et lactens merito dici possit. Non enim falso de nobis mortalibus Propheta cecinit: *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem*². Audi sapientissimum Salomonem, quid de nostra scientia, qua sic inflamur, iudicet: *Cunctae res difficiles, non potest eas homo explicare sermone*³, et rursus: *Mundum tradidit (Deus) disputationi eorum, ut non inveniatur homo opus, quod operatus est Deus ab initio usque ad finem*⁴.

Si cuncta sunt difficilia et inexplicabilia ab homine, et si de mundo hoc visibili nihil intelligit homo a prima re creata usque ad ultimam, nihil, inquam, perfecte intelligit, ut naturam eius, proprietates, accidentia, vires et cætera, quæ in ea latent, explicare queat: quantis erroribus se implicabit, si ea, quæ supra cælum sunt, investigare tentaverit? Quare si sapis, anima, sectare scientiam salutis et sapientiam Sanctorum, quæ in eo posita est, ut Deum timeas et mandata eius observes; delectet te magis oratio, quam disputatio et charitas ædificans, quam scientia inflans⁵: hæc enim est via, quæ ducit ad vitam, et regnum cælorum, ubi dabitur nobis parvulis æqualitas angelorum, qui *semper vident faciem Patris, qui in cælis est*⁶.

Caput III

Angelorum imperium super corpora et omnipotentia Creatoris

Est vero etiam tertium quiddam, in quo humana anima non paulo minus, sed multum valde minoratur ab angelo. Est autem potentia et imperium super corpora. Anima enim humana corpus suum tantum voluntatis imperio movere potest, alia corpora hoc modo non potest, et corpus suum movet motu progressivo super terram, non autem potest illud super aquam suspendere, vel super aerem evehere et quo voluerit asportare; angeli vero solo impetu spiritus, id est, imperio voluntatis, corpora gravia sursum evehunt et ferunt quocumque libuerit: sic angelus unus rapuit Habacuc et brevissimo tempore tulit in Babylonem, ut prandium ferret Danieli, et reportavit in Palæstinam⁷. Deinde non potest homo solo spiritu pugnare cum

hostibus, sed manibus et armis indiget; sed angelus sine manibus, sine armis contra integrum exercitum armatorum hominum, solo impetu spiritus sui, proeliari potest et vincere: sic angelus unus occidit aliquando centum octoginta quinque millia Assyriorum⁸.

Et si hæc potest angelus, quid poterit conditor et Dominus angelorum? Utique poterit, qui ex nihilo fecit omnia, in nihilum omnia redigere.

Potest quoque animus humanus per artem pingendi et sculpendi non sine industria et labore conficere imagines hominum, quæ viventes homines repræsentent et spirare ac vivere videantur; possunt angeli sine labore et sine manibus et instrumentis ac fere momento temporis corpus elementis ita sibi aptare, ut corpus humanum ab hominibus prudentibus iudicetur, quod videlicet ambulet, loquatur, comedat, bibat et tangi, palpari atque etiam lavari queat. Sic Abraham angelis cibum præparavit et pedes lavit⁹: quoniam, ut explicat Apostolus, angelos hospitio recepit, homines se recepisse credens¹⁰; quod idem accidit nepoti eius Loth, dum angelos duos tanquam homines peregrinos in domum suam admisit¹¹. Sed et Raphael angelus per multos dies versatus est cum Tobia iuniore, ambulans, loquens, comedens, bibens ac si vere ac proprie homo esset; et tamen ipse postea discessurus, ait: *Videbar vobiscum, manducare et bibere, sed ego cibo et potu invisibili utor, ac repente ab oculis eorum evanuit*¹².

Magna profecto et admirabilis potentia, corpus repente formare, quod nulla in re ab humano et vivo corpore differre videatur, et illud ipsum, quando libuerit, repente dissolvere, ut vestigium eius nullum appareat. Quod si tanta et tam admiranda angelorum potentia est, quanta erit potentia Conditoris angelorum, qui et illos creavit et potentiam, quantum voluit, attribuit? Omnino sicut scientia angelorum et nostra, cum scientia Dei comparata, ignorantia est, et sicut iustitia angelorum et nostra, iustitiæ Dei comparata, iniustitia est: sic omnis potentia angelorum et nostra, potentiæ Dei comparata, infirmitas est; ideo vere dicitur Deus noster *solus sapiens*¹³, *solus bonus*¹⁴ et *solus potens*¹⁵.

² Psalm. VIII,3

³ Eccle. I,8

⁴ Eccle. III,11

⁵ 1 Cor. VIII,1

⁶ Luc. XX,36; Matth. XVIII,3,10

⁷ Dan. XIV,32 sqq.

⁸ 4 Reg. XIX,35

⁹ Gen. XVIII,2 sqq.

¹⁰ Hebr. XIII,2

¹¹ Gen. XIX,1 sqq.

¹² Tob. XII,19,21

¹³ Rom. XVI,27

¹⁴ Luc. XVIII,19

¹⁵ 1 Tim. VI,15

Caput IV

De loco et motu angelorum et de omnipræsentia Dei

Denique si locum angelorum et hominum consideremus, inueniemus ex hac etiam parte hominem, sive eius animam, non paulo minus, sed multum omnino ab angelo minoratam¹⁶ (utor enim libenter verbo, quo utitur Apostolus). Nam animæ humanæ locum Deus attribuit in terra, angelis in cœlo, id est in palatio suo: *Cælum enim cæli Domino, terram autem dedit filiis hominum*¹⁷. Hinc Dominus apud Matthæum vocat *angelos cælorum*¹⁸, et apud Lucam dicit: *Gaudium erit in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente, et paulo post: Gaudium erit coram angelis Dei super uno peccatore pœnitentiam agente*¹⁹. Et præterea sic alligavit Deus animam corpori, ut sine illo locum mutare non possit; angelos autem Deus nulli corpori alligavit atque eis potestatem attribuit, ut de cœlo ad terram et de terra ad cœlum vel quocumque voluerint, velocissime transeant. Sic angelus, naturæ dignitate proximus Deo, etiam subtilitate utcumque imitatur omnipræsenti- am Dei. Deus enim semper ubique est per naturæ immensitatem, neque eget loci mutatione, cum sit ubique; angelus per motus velocitatem tam facile de loco ad locum transit et præsentiam suam locis omnibus exhibet, ut ubique quodammodo esse videatur.

Tu vero, anima mea, si Dominum angelorum audire volueris, non erit cur angelis vel locum illum sublimem, vel motum sine fatigatione velocissimum inuideas; nam non solum, tu anima, corpore soluta æqualis angelis eris, sed cum ad corpus redieris, quod Christus *conformabit corpori claritatis suæ*²⁰, cum ipso corpore cœlum tanquam domum propriam possidebis, et ipsum corpus spirituale effectum²¹ sine labore vel fatigatione illic erit continuo, ubi tu, eius anima, volueris atque iusseris. Non te fallit Dominus tuus, qui ait in Evangelio: *In domo Patris mei mansiones multæ sunt; et: Vado parare vobis locum, et si abiero et præparavero vobis locum, iterum venio et accipiam vos ad meipsum, ut ubi sum ego, et vos sitis*²². *Volo Pater, ut ubi sum ego, et illi sint mecum et videant claritatem meam, quam dedisti mihi*²³. Ubi sit tamen Christus, et quale corpus habeat, non ignoras; confiteris enim quotidie ac dicis: *Tertia die resurrexit a mortuis; ascendit ad cælos*²⁴. Et scis corpus eius post resurrectionem

intrare solitum ad discipulos ianuis clausis²⁵; et cum recederet, non ambulando sed evanescendo recedere consuevisse²⁶, id est: tam celeri motu corpus suum transferre solitum de loco ad locum, ac si spiritus, non corpus fuisset. Sed si ad gloriam istam aspiras, oportet hic primum, ut conformes corpus tuum corpori humilitatis Christi; sic enim fiet, ut Christus corpus tuum conformet corpori claritatis suæ. Deinde oportet, ut vestigia eius sequaris: *Christus enim passus est pro nobis, nobis relinquens exemplum, ut sequamur vestigia eius*, inquit apostolus Petrus, et quæ sunt vestigia eius? *Qui peccatum, inquit, non fecit, nec inventus est dolus in ore eius; qui cum malediceretur, non maledicebat, cum pateretur, non comminabatur*²⁷. Duo sunt Christi vestigia, a quibus si aberras, viam perdidisti et ad patriam nunquam pervenies: oportet mala non facere, sed pati, et quod inde sequitur, bona facere et bona hic non exspectare; et, quæ horum omnium summa est, oportet diligere proximum propter Deum dilectione vera et pura, amicitia non concupiscentiæ, gratis non propter retributionem hominis, contentum retributione Dei, quæ omnem mensuram superat.

Caput V

Qualis gratia fuerit angelis data et qualis hominibus

Veniamus nunc ad dignitatem angelorum secundum gratiam. Vere in hoc etiam minoratus est homo plusquam paulo minus ab angelis. Siquidem initio Deus angelos singulos ita creavit, ut simul in eis conderet naturam at infunderet gratiam, ut S. Augustinus testatur in libris de civitate Dei²⁸. Deinde mox, ut prima conversione mentis in Deum illi per charitatem adhæserunt, cadentibus reprobis, beatitudine et gloria coronati sunt. Itaque peregrinatio ipsorum brevissima et mansio in patria sempiterna fuit; si tamen peregrinatio dici debet brevissima illa mora, quæ inter creationem et beatitudinem intercessit. Nos autem homines gratiam quidem cum natura in creatione accepimus, sed in parente primo, non in nobis, et ideo illo cadente omnes cecidimus: *in quo*, ut Apostolus loquitur, *omnes peccaverunt*; quamvis autem per mediatorem Dei et hominum Christum Iesum reconciliati simus Deo²⁹, tamen exilio diuturno damnati sumus et, dum sumus in corpore, peregrinamur a Domino, per fidem enim ambulamus, et non per speciem; et quod pios homines et patriam desiderantes multum contristat, illud est,

¹⁶ Hebr. II,7

¹⁷ Psalm. CXIII,24

¹⁸ Matth. XXIV,36

¹⁹ Luc. XV,7,10

²⁰ Philipp. III,21

²¹ 1 Cor. XV,44

²² Ioann. XIV,2,3

²³ Ioann. XVII,24

²⁴ Symb. apost.

²⁵ Ioann. XX,19

²⁶ Luc. XXIV,31

²⁷ 1 Petr. II,21-23

²⁸ Aug. de civ. Dei XII, c.9 No.2

²⁹ 1 Tim. II,5

quod inter hostes sævissimos interim versamur et periculum est, ne ab illis circumventi et capti a dulcissimæ patriæ possessione tandem excidamus. Hinc sunt illæ voces: *Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est: habitavi cum habitantibus Cedar; multum incola fuit anima mea*³⁰.

Sed quamvis in hac re minores angelis simus; Dei tamen benignitas mirifice nos homines consolatur, tum quod ex genere nostro unum et unam, Christum et Mariam, in regno cœlorum omnibus angelis anteposuit, tum quod non paucos ex hominibus, quamvis angelis omnibus naturæ muneribus inferiores, dono gratiæ superiores multis angelis esse voluerit et aliquos etiam summis æquaverit. Certe S. Ioannes Chrysostomus exponens epistolam ad Romanos, apostolorum principes Petrum et Paulum in eo loco collocare non dubitavit, ubi Seraphim volant ac Deum glorificant³¹; quod idem de S. Ioanne Baptista et aliis nonnullis pium est credere. Adde quod angelis boni post primum meritum ad gloriam pervenerunt, quoniam etiam angeli mali post primum peccatum fuerunt æterno supplicio mancipati; proinde homines queri non debent de longiori via, cum in ea possint sæpe ac sæpius lapsus suos corrigere et per pœnitentiam ad veniam pervenire.

Caput VI

Quæ sint officia angelorum consideratur

Restat nunc, ut de officiis angelorum pauca dicamus. Quinque sunt angelorum officia.

Primum est laudes et hymnos perpetuo canere conditori. Ac ut intelligamus quanti faciat Deus hoc ministerium, considerandum est, supremos angelos ad hoc officium esse destinatos, quos quasi præminentes omnes angelorum chori consonis vocibus cum incredibili iubilo prosequuntur. Audi Isaiam: *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum et ea, quæ sub ipso erant, replebant templum. Seraphim stabant super illud: sex alæ uni et sex alæ alteri; duabus velabant faciem eius, et duabus velabant pedes eius, et duabus volabant, et clamabant alter ad alterum et dicebant: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus exercituum, plena omnis terra gloria eius*³². Hic audis nomen Seraphim, qui sunt principes supremi ordinis; vides illos velare faciem et pedes, quod est signum reverentiæ, quasi non auderent intueri faciem vel tangere nudos pedes; vides eosdem assidue volare dum canunt, quod significat affectum et desiderium semper magis ac magis propinquandi Deo: quæ duo sunt necessaria iis, qui placere Deo volunt, dum laudes eius decantant,

ut videlicet amorem cum reverentia et reverentiam cum amore coniungant, quod etiam David propheta expressit, cum ait: *Servite Domino in timore et exultate ei cum tremore*³³.

Hinc discas, anima mea, quanta veneratione dignus sit Deus, cum supremi illi principes cœli, qui semper assistunt ei et semper faciem eius vident, neque ex tam excelso gradu suo, neque ex tam longa familiaritate timorem ac reverentiam negligere unquam audeant, dum laudes eius dicunt. Et quid respondebis, tu pulvis et cinis, cum in iudicio argueris de somnolentia vel evagationibus in tam divino opere, ad quod digna non eras, ut assumereris? Disce saltem deinceps, tam magno exemplo edocta, cum timore et tremore, cum attentione et vigilantia, cum amore et desiderio Deo tuo debitas laudes hymnosque persolvere.

Alterum officium angelorum est orationes mortalium offerre Deo, easque suo etiam suffragio commendare: sic enim loquitur angelus Raphael in libro Tobix: *Quando orabas cum lacrymis, et sepelebas mortuos, et derelinquebas prandium tuum, ego obtuli orationem tuam Domino*³⁴, et in Apocalypsi vidit Ioannes angelum stantem ante altare cum aureo thuribulo: *Et data sunt, inquit, ei incensæ multa, ut daret de orationibus sanctorum omnium super altare aureum ante thronum Dei*³⁵.

Hic vero incredibilis prorsus cernitur clementia et misericordia Dei nostri; non enim contentus fuit per prophetas suos primum, deinde per Filium suum et eius apostolos hortari nos ad orandum et petendum, sed etiam addidit promissionem dandi, quidquid petierimus: *Petite, inquit, et accipietis*³⁶, et alibi: *Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis*³⁷. Neque hac promissione contentus, adiecit etiam præmium se daturum petentibus: *Tu autem, inquit, cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio ora Patrem tuum in abscondito, et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi*³⁸, mercedem videlicet præter ea, quæ petivisti; sic enim de elemosyna et ieiunio eodem in loco Dominus dicit: *Pater, qui videt in abscondito, reddet tibi*³⁹. Sed neque hoc argumento pietatis paternæ contentus Deus constituit angelos quasi cubicularios suos intimos, qui orationum, quasi memorialium pauperum, curam haberent eaque in conspectu suo offerrent ac legerent, ne ulla omnino pauperum petitio oblivioni mandetur. Quis unquam principum terrenorum præmium promisit venientibus ad se, gratiam vel iustitiam petituris? Et tamen, qui veniunt ad principes terræ, homines sunt, ut ipsi etiam

³⁰ Psalm. CXIX,5,6

³¹ Chrys. hom. XXXII in ep. ad Rom.

³² Isa. VI,1-3

³³ Psalm. II,11

³⁴ Tob. XII,12

³⁵ Apoc. VIII,3

³⁶ Luc. XI,9

³⁷ Ioann. XVI,23

³⁸ Matth. VI,6

³⁹ Matth. VI,4,18

principes homines sunt ex eodem luto formati et eidem summo Principi Deo subiecti. Sed si grave est præmium dare petentibus, certe tamen grave esse non deberet libenter eosmittere et fidelem cubicularium deputare, qui supplices libellos subditorum diligenter custodiret et offerret et pro celeri expeditione sollicitus esset.

Tertium officium angelorum in eo positum est, ut legati mittantur ad ea significanda, quæ Deus significari voluerit, ac præsertim ad negotia redemptionis et salutis æternæ: sic enim loquitur Apostolus ad Hebræos: *Nonne omnes (angeli) sunt administratorii spiritus, in ministerium missi propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis?*⁴⁰ Sic videmus in vetere testamento passim angelos apparuisse patriarchis et prophetis eisque patefacisse, quæ Deus patefacienda mandaverat⁴¹; sic etiam in testamento novo legimus, archangelum Gabrielem missum fuisse nuntium ad Zachariam et ad Virginem Deiparam⁴², deinde angelos quoque missos ad pastores⁴³, ad S. Ioseph⁴⁴, et post resurrectionem Domini ad mulieres sepulchro inhærentes⁴⁵, et post ascensionem ad discipulos omnes⁴⁶.

Cur autem Deus, qui ubique est et facile potest per se in cordibus hominum loqui, velit tamen angelos mittere, illa ratio esse videtur, ut homines intelligant, Deo curæ esse res humanas et ab illo regi et dirigi universa; possent enim homines facile sibi persuadere inspirationes divinas esse ratiocinationes suas vel consilia sua. Sed cum videant, vel audiant angelos a Deo mitti, et quæ ab angelis prædicuntur ita fieri, ut illi præmonuerunt: dubitare non possunt, quin Deus providentiam gerat rerum humanarum, atque ea præsertim ab illo dirigi et disponi, quæ ad salutem æternam electorum pertinent.

Quartum officium angelorum est protectio hominum, sive singulorum, sive multitudinis; placuit enim pietati Patris nostri Dei commendare potentissimis servis suis infirmitates mortalium, eosque præficere vel quasi pædagogos pueris, vel quasi tutores parvulis, vel quasi patronos clientibus, vel quasi pastores ovibus, vel quasi medicos ægrotis, vel quasi defensores pupillis, vel quasi protectores iis, qui se defendere nequeunt, nisi sub alas confugiant potentiorum. De protectione et custodia singulorum hominum testis est David: *Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis*⁴⁷; testis etiam, et quidem fi-

delissimus, Christus ipse: *Videte, ne contemnatis unum ex his pusillis; dico enim vobis, quia angeli eorum in cælis semper vident faciem Patris mei, qui in cælis est*⁴⁸. De protectoribus vero provinciarum et regnorum testis est Daniel, qui angelum protectorem regni Persarum vocat regem Persarum, et protectorem regni Græcorum nominat regem Græcorum, et protectorem filiorum Israel suo nomine Michælem vocat⁴⁹. Denique de protectoribus ecclesiarum scribit Ioannes in Apocalypsi, ubi mentionem facit angeli ecclesiæ Ephesi et angeli ecclesiæ Smyrnæ, et sic de aliis⁵⁰. Itaque in regnis singulis duo sunt reges, unus visibilis, homo, et unus invisibilis, angelus; et in ecclesia catholica universa duo sunt pontifices maximi, sub Christo Domino constituti, unus visibilis, homo, et unus invisibilis, angelus, quem Michælem archangelum esse credimus; eum enim ut olim synagoga Iudærum, ita nunc patronum veneratur ecclesia Christianorum.

Videsne, anima, quam sit sollicita illa Maestas, quæ bonorum nostrorum non eget, de nobis servulis suis? Quid potuit facere, ut charitatem suam magnam ostenderet, et non fecit? Obruit nos beneficiis, ut apud eum libenter maneremus; circumdedit protectoribus, ne abriperemur: quid faceret, si thesaurus illius essemus, ut re vera ille magnus et solus thesaurus noster est? Ergo, anima mea, tandem aliquando cede charitati; et charitate tanti amatoris superata, totam te, nulla tui parte relicta, eius obsequio et voluntati mancipa, trade, dona irrevocabili iuramento et voto; nihil te moveat eorum, quæ videntur, sed invisibilia cogita et ad illa suspira: *Quæ enim videntur, temporalia sunt, quæ non videntur, æterna*⁵¹.

Postremum officium angelorum est, ut sint etiam milites vel duces armati, *ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis*⁵². Angeli sunt, qui civitates infames igne et sulphure concremarunt⁵³; qui primogenita totius Ægypti occiderunt⁵⁴; qui multa millia Assyriorum uno impetu prostraverunt⁵⁵; angeli erunt, qui in die novissimo *segregabunt malos de medio iustorum, et mittent illos in caminum ignis*⁵⁶.

Ergo diligant viri pii cives suos, angelos sanctos; horreant impii potentiam angelorum, ministrorum iræ Dei omnipotentis, a quorum manibus nullus eos eripere poterit.

⁴⁰ Hebr. I,14

⁴¹ Gen. XVIII, 2 sqq.; XIX, 1 sqq; XXII,1; Dan. IX,21 sqq;XIV,32 sqq

⁴² Luc. I,11 sqq; 26 sqq

⁴³ Luc. II,9 sqq

⁴⁴ Matth. I,20 sqq; II,13,19

⁴⁵ Matth. XXVIII,2 sqq; Ioann. XX,12 sqq

⁴⁶ Act. I,10,11

⁴⁷ Psalm. XC,11

⁴⁸ Matth. XVIII,10

⁴⁹ Dan. X,5 sqq

⁵⁰ Apoc. II,III

⁵¹ 2 Cor. IV,18

⁵² Psalm. CXLIX,7

⁵³ Gen. XIX,13 sqq

⁵⁴ Exod. XII,12 sqq

⁵⁵ 4 Reg. XIX,35

⁵⁶ Matth. XIII,49,50

GRADUS DECIMUS

Ex consideratione essentiae Dei, per similitudinem magnitudinis corporalis

Caput I

Magnitudo Dei generatim consideratur ex quatuor rerum corporalium dimensionibus

Ascendimus per substantias creatas, quantum possumus; nec tamen ad eam notitiam Dei pervenimus, ad quam speculando in hac etiam lacrymarum valle perveniri potest. Superest igitur, ut videamus, an per dimensiones quantitatis corporalis, quas novimus, ascendere possimus ad latitudinem et longitudinem, altitudinem et profundum invisibilis essentiae Dei; illa enim in creaturis dicuntur magna, quae magnas habent quatuor dimensiones. Deus autem in psalmis et alibi passim dicitur magnus¹, et quod eius magnitudinis nullus sit finis². Certe sanctus Bernardus, eximius contemplator, ex his dimensionibus gradus sibi fecit ad cognoscendum Deum, in libris quos scripsit de consideratione ad Eugenium Papam. Neque ille primus inventor fuit scalarum huius generis, sed ab Apostolo, qui in tertium coelum ac Paradisum penetravit³, hunc modum ascensionis didicit; sic enim loquitur Apostolus in epistola ad Ephesios: *Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quae sit latitudo et longitudo, et sublimitas et profundum*⁴.

Si quis enim attente consideret, inveniet profecto, nihil esse plenum et solidum extra Deum, sed omnia angusta, brevia, humilia et inania vel superficialia: in Deo autem esse veram latitudinem, immensitatem; veram longitudinem, aeternitatem; veram altitudinem, naturae sublimitatem; verum profundum, sine fundo, incomprehensibilitatem; et rursus veram altitudinem, omnipotentiam; verum profundum, infinitam sapientiam; veram latitudinem, plenissima viscera misericordiae; veram longitudinem, distractionem iudicii, id est, plenam perfectamque iustitiam.

Sed non satis est, has considerationes leviter attingere, si quis ascendere velit et invenire quod quaerit; sed plane comprehendere oportet, *ut possitis*, inquit Apostolus, *comprehendere cum omnibus sanctis, quae sit latitudo, longitudo, sublimitas et profundum*. Is vero comprehendit, qui attentissime cogitans omnino persuadetur, rem ita se habere, et ita persuadetur, ut thesaurum inventum venditis omnibus comparare festinet⁵;

ideo enim adiunxit Apostolus, *cum omnibus sanctis*. Soli siquidem sancti ista plane comprehendunt, vel nemo ista comprehendit, ut oportet, quin efficiatur sanctus. Neque repugnat iis, quae diximus, S. Augustinus in epistola ad Honoratum, qui scribit, ab Apostolo depingi crucem Christi, cum describitur latitudo, longitudo, sublimitas et profundum⁶: pertinet enim (ut ipse docet) ad latitudinem lignum transversum, in quo figebantur manus crucifixi; ad longitudinem lignum oblongum, cui adhærebat corpus crucifixi; ad sublimitatem lignum supra crucem positum, in quo erat titulus; ad profundum ea pars ligni, quae humi fixa latebat. Non, inquam, repugnat intentioni nostrae S. Augustinus, quin potius eam mirifice adiuvat, nam et crux Christi via est ad veram latitudinem, longitudinem, sublimitatem et profundum obtinendum; quamvis enim oculis hominum angusta et brevis et dimissa et parum profunda crux videatur: re vera tamen extendit brachia sua ab ortu usque ad occasum et ab aquilone usque ad austrum, id est, longe lateque gloriam suam diffudit per apostolicam praedicationem, et erexit verticem suum usque ad summum caelum, quod instar clavis aperuit electis, et penetravit usque ad profundum inferni, quod eisdem electis in sempiternum clausit.

Caput II

Latitudo essentiae Dei est immensitas bonorum eius

Incipiamus ab essentia, deinde ad attributa progrediemur.

Essentia Dei latissima merito dici potest multis modis. Primo, latissima est in se et prorsus immensa, quoniam complectitur omnes perfectiones rerum creaturarum et etiam earum, quae creari possent, et adhuc sine ullo numero plures; quidquid enim factum est et fiet, vel fieri posset, sine ulla dubitatione eminentiore ratione et modo continetur in Deo. Itaque res caeterae sunt bonae cum additamento, id est, bonus homo, bonus equus, bona domus, bona vestis et sic de caeteris omnibus: Deus autem est omne bonum; nam dicenti Moysi: *Ostende mihi gloriam tuam*, respondit Deus: *Ego ostendam omne bonum tibi*⁷.

Si quis haberet rem unam apud se, quae complecteretur omnia obiecta sensuum in summa perfectione, ita ut non liberet unquam egredi domum ad aliquid videndum, vel audiendum, vel olfaciendum, vel gustandum, vel tangendum, cum haberet domi tantas delicias in una illa re, quantas optare potest homo maxime voluptarius: nonne esset res illa valde pretiosa? Quod si res illa

¹ Deut. X,17; Tob. XIII,1; Psalm. XCIV,3; XCV,4; CXLVI,5 etc.

² Psalm. CXLIV,3

³ 2 Cor. XII,2-4

⁴ Ephes. III,18

⁵ Matth. XIII,44-46

⁶ Aug. ep. CXL c. 26 No. 64

⁷ Exod. XXXIII,18,19

præterea contineret in se tantam divitiarum omnis generis copiam, quantam desiderare potest homo supra modum avarus, ita ut non vellet egredi domum ad aliquid amplius acquirendum: nonne esset res illa pretiosior et charior? Et si rursus illa res præbere posset possidentibus se honores et dignitates, quantas animo concipere posset homo ambitiosissimus: nonne iam omne pretium superare videretur? Et si res illa non solum hominis, sed etiam angeli desiderium explere posset, quod tanto est maius et capacius, quanto angeli plura et meliora norunt, quam homines, quid dicturus esses? Et tamen bonitas eius rei adhuc longe esset inferior bonitate Dei, quæ tanta est, ut infinitum desiderium, sive potius capacitatem infinitam Dei satiare et explere queat.

O admirabilis latitudo perfectionis essentiæ Dei, quæ talem immensitatem bonorum complectitur, ut infinitæ capacitati, quæ in Deo est, omnino sufficiat! Ipse enim Deus nunquam egreditur extra se, quoniam omnia bona habet in se; et antequam mundus fieret, ita dives et beatus erat, ac postea fuerit, quia nihil factum est a Deo, quod non semper altiore modo esset in Deo.

Intelligisne, anima, quali bono frueris in patria, si dilexeris Deum in via? et quali bono privaberis, si id non feceris? Deus enim seipsum, id est, omne bonum fruendum exhibebit diligentibus se, cum dicet servo bono et fideli: *Intra in gaudium Domini tui*⁸.

Caput III

Latitudo essentiæ divinæ est immensitas Dei, qua omnia replet

Deinde alio modo est immensus Deus, quia replet omnia omnino, quæ sunt in rebus creatis: *Cælum et terram ego impleo, dicit Dominus*⁹. Et si essent plures mundi, omnes impleret: *Si ascendero in cælum, inquit David, tu illic es; si descendero in infernum, ades*¹⁰. Addo etiam, si supra cælum, vel infra cælum, vel extra cælum iero, solus non ero, quoniam et tu illic eris, neque enim esse possum, nisi in te sim et tu portes me, qui portas omnia verbo virtutis tuæ¹¹. Nec solum corpora omnia Deus immensitate sua replet, sed etiam spiritus, corda, mentes; quomodo enim scrutaretur corda¹², nisi esset in cordibus? Et quomodo audiret preces cordium¹³, nisi ad corda nostra aures suas haberet? Et quomodo diceret Propheta: *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus*¹⁴,

si ad aures cordis nostri os suum Deus non ad-moveret? Felix anima, quæ Deum diligit, quoniam dilectum suum semper apud se habet et in sinu suo fovet et in sinu eius fovetur: *Qui enim manet in charitate, in Deo manet et Deus in eo*¹⁵.

Nec solum Deus replet omnia præsentia sua, sed etiam gloria. Nam et Seraphim clamant: *Plena est omnis terra gloria ejus*¹⁶; et David addit: *Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra! quoniam elevata est magnificentia tua super cælos*¹⁷, ac si diceret: non solum nomen tuum, fama et gloria tua terram universam admiratione replevit, sed etiam ad cælum ascendit et super cælos elevata est. Denique Ecclesiasticus adiungit: *Gloria Domini plenum est opus ejus*¹⁸; nulla enim creatura est in cælo, vel in terra, quæ non assidue laudet Deum. Atque hæc est causa, cur et David in psalmis¹⁹, et tres pueri apud Daniele²⁰ omnes creaturas hortentur ad benedicendum et laudibus celebrandum creatorem. Non enim ignorabant, creaturas plurimas non eius esse naturæ, ut vocem exhortantis exaudire possent; sed quia intelligebant, omnia opera Dei bona esse, ac per hoc ipsa sua specie laudare opificem, congratulabantur eis et hortabantur, ut agerent, quod agebant.

Et certe, si quis oculos interiores haberet, videret, omnia opera Domini esse quasi thuribula sursum emittentia odorem suavitatis gloriæ Dei; et si aures interiores haberet, audiret quasi concentum varium omnis generis musicorum instrumentorum laudantium Deum et dicentium: *Ipse fecit nos, et non ipsi nos*²¹. Quamvis enim non desint impii, qui Deo maledicant, et nomen ejus blasphemant: tamen ipsi quoque vel inviti coguntur eo modo, quo opus laudat opificem, laudare Dominum; nam in ipsis etiam mirabiliter lucet potentia Dei, qua eos fecit, et sapientia, qua eos gubernat, et bonitas, qua ipsis licet ingratis et malis vitam conservat, et misericordia ac iustitia, qua eos vel ordinat iuste ad poenam, vel expectat misericorditer ad pœnitentiam. Multi quidem in terris surdi sunt ad has voces creaturarum exaudiendas, sed tamen ipsæ clamare non cessant; non desunt innumerabiles angelorum et sanctorum hominum aures, qui eas laudes attendunt iisque delectantur, et ipsi quoque Deum conditorem hymnis et canticis assidue celebrant.

⁸ Matth. XXV,23

⁹ Ier. XXIII,24

¹⁰ Psalm. CXXXVIII,8

¹¹ Hebr. I,3

¹² Psalm. VII,10

¹³ Psalm. XXVI,8; CXVIII,145

¹⁴ Psalm. LXXXIV,9

¹⁵ 1 Ioann. IV,16

¹⁶ Isa. VI,3

¹⁷ Psalm. VIII,2

¹⁸ Eccli. XLII,6

¹⁹ Psalm. CXLVIII,1 sqq

²⁰ Dan. III,51 sqq.

²¹ Psalm. XCIX,3

Caput IV

Longitudo essentiae divinae est aeternitas eius

Iam vero longitudo essentiae divinae est aeternitas eius, quae non habet initium durationis, nec finem unquam habebit, et semper eadem sine ulla mutatione consistet: *Tu autem idem ipse es, et annitui non deficient*²², inquit David, et Tobias²³ et post eum Apostolus²⁴. Deum regem saeculorum appellant, quia solus ipse non subiacet saeculis, sed praest saeculis et regit saecula, quippe quia omnia saecula solus praecessit. Res caeterae vel habent initium et finem et nunquam in eodem statu permanent; vel habent initium sine fine et sine mutatione substantiae, sed possent, si creatori placeret, etiam esse desinere. Itaque soli Deo aeternitas ita est propria, ut nulli rei creatae conveniat, neque ullus princeps unquam tam fuit arrogans, ut inter titulos, quos plurimos usurparunt, aeternitas titulum sibi arrogare praesumpserit, nisi forte in alio sensu, quomodo Constantinus dictus est imperator aeternus, quoniam non erat imperator ad tempus certum, sed ad vitam.

Tu vero, anima mea, in utroque genere creaturarum numerari potes: nam corpus habes, quod incepit esse, cum conciperetur et nasceretur, et paulatim crevit usque ad mensuram sibi a Deo praefixam; inde vero minui coepit, et paulo post per mortem esse desinet, ac per hoc nunquam in eodem statu permanet, ab omni parte et omni hora mutatione subiectum; de corpore tuo sententiam protulit Propheta per similitudinem foeni: *Mane sicut herba transeat, mane floreat et transeat; vespere decidat, induret et arescat*²⁵. Siquidem *mane*, id est, in pueritia sicut herba viret corpus humanum, sed mox transit ad iuventutem; in meridie iuventutis floret, et statim transit ad senectutem; in *vespere* senectutis decidit, in morte duratur, in sepulchro arescit, et in pulverem suum revertitur. Ecce igitur, anima, quam longe distat ab aeternitate corpus tuum! Tu autem creata es in tempore, cum antea nihil esses; et in hoc multum es dissimilis aeterno creatori. Sed creata finem durationis non videbis, quod tibi cum creatore commune est. Sed quia mutabilis es, dum in corpore vivis, de vitio ad virtutem et de virtute ad vitium transis; et in quo statu invenieris in exitu de corpore, in eo iudicaberis, vel ad regnandum semper cum Deo, vel ad tormenta patienda semper cum diabolo. Ideo nihil magis tibi providendum est, quam ut vitium fugias, et virtutem secteris. Cave igitur, ne a carnis illecebris seducaris in detrimentum perpetuum illius et tuum; sed crucifige carnem tuam cum vitiis et concupiscentiis²⁶, ut paulo post non solum tu

vivas in aeternum beata, sed et caro tua resurgat in gloria et ipsa quoque sine fine aeternitati Dei tui tecum sociata pemaneat.

Caeterum quamvis animae beatorum, ut etiam angeli sancti, aeternitatis Dei participes erunt in sublimissima et felicissima illa unione cum Deo per beatificam visionem et amorem, quae unio non solum finem non habebit, sed etiam eadem semper erit stabilis et immota: tamen multis aliis modis mutare et variare poterunt cogitationes et affectiones et loca; ideo semper admirabuntur et suspicient supra se aeternitatem Dei, in qua nulla mutatio mentis aut voluntatis aut loci esse poterit, et tamen nihil ei deerit, quin etiam omnia semper habebit, quae variis mutationibus aeterno tempore sibi comparare potuisset. Quare longitudo aeternitatis res est infinita et propria Deo non minus, quam latitudo immensitatis.

Caput V

Altitudo Dei significat nobilitatem naturae divinae, quae est causa prima et altissima omnium rerum efficiens, exemplaris et finalis

Sequitur consideranda sublimitas Dei, secundum quam dicitur Deo: *Tu solus altissimus*²⁷. Est autem solus Deus altissimus nobilitate naturae; res enim tanto sunt nobiliores et altiores, quanto sunt puriores et a materia magis abstractae. Id cernimus primum in rebus corporalibus: aqua enim est altior, quam terra, quia purior; et eadem ratione aer altior est, quam aqua; et ignis, quam aer; et caelum, quam ignis. Deinde idem videmus in rebus spiritualibus: altior enim est intellectus, quam sensus, quia sensus habet organum corporale, quo non indiget intellectus; et intellectus angelicus altior est, quam humanus, quoniam iste eget ministerio imaginationis et phantasmatum, quo ille non indiget; et inter angelos illi sunt altiores, qui per species pauciores intelligunt plura. Deus igitur, qui solus est purus actus et nulla re indiget extra se, neque organo, neque imaginatione, neque specie, ac ne praesentia quidem objecti alicuius extra se, sed ipsa sua essentia illi est omnia, et nihil potest habere quod non semper habeat actu, et ipsum habere actu est esse semper actum purum et simplicem: ideo natura eius altissima et sublimissima est, neque potest ullo modo habere parem; propterea ille qui dixit: *Similis ero altissimo*, repente deturbatus e caelo descendit in profundissimam gehennam, ut Isaias describit²⁸, et Christus Dominus de eodem: *Videbam*, inquit, *Satanam sicut fulgur de caelo cadentem*²⁹.

²² Psalm. CI,28

²³ Tob. XIII,6

²⁴ 1 Tim. I,17

²⁵ Psalm. LXXXIX,6

²⁶ Gal. V,24

²⁷ Psalm. LXXXII,19

²⁸ Isa. XIV,14 sqq

²⁹ Luc. X,18

Est etiam alio modo Deus altissimus, quia est prima et altissima causa omnium rerum efficiens, exemplaris et finalis. Est altissima causa efficiens, quia nulla res est creata quoquomodo vim habens efficiendi, quæ vim illam non habeat a Deo, Deus autem a nullo habet; rursus nulla causa est, quæ vim suam exercere possit, nisi moveatur a Deo, Deus autem a nullo movetur; denique causæ cæteræ alteriores in rebus creatis dicuntur illæ, quæ sunt universales, a quibus particulares dependent, ut cœli et angeli, qui cœlos movent, Deus autem et cœlos et angelos fecit. Ipse igitur solus est prima et altissima causa efficiens. Est item prima causa exemplaris, quoniam res omnes Deus fecit secundum formas, sive ideas, quas in se habet. Est denique prima causa finalis, quia propter se, id est, ad patefaciendam gloriam suam omnia creavit, ut dicit sapiens in Proverbiis³⁰. Sed valde proprie dicitur et est altissimus Deus, quia sedet in altissimo throno: *Vidi Deum*, inquit Isaias, *super solium excelsum et elevatum*³¹. Et quoniam sedes duos habet usus, unum ad iudicandum, alterum ad quiescendum: utrumque seorsum consideremus.

Caput VI

Deus habet sedem altissimam; est enim supremus rex et iudex, tribuens gratiam humilibus

Primum igitur Deus habet altissimam sedem, quia est summus iudex; dicit enim Abraham Deo: *Tu iudicas omnem terram*³², et David: *Inter deos diiudicat*³³, id est, *Deus iudicat ipsos iudices, qui dii in Scripturis dicuntur*³⁴. Sed apertissime S. Iacobus ait: *Unus est legislator et iudex*³⁵, id est, Deus solus est proprie legislator et iudex, quia ipse solus dat leges omnibus et a nullo accipit, iudicat omnes et a nemine iudicatur. Deinde Deus non solum est iudex, sed est etiam et rex, ac per hoc non iudicat ut iudex constitutus a rege, sed ut rex et princeps supremus, unde dicitur *rex regum*³⁶, et *rex magnus super omnes deos*³⁷, et *terribilis apud omnes reges terræ*³⁸, quia videlicet, quando vult, transfert regna et imperia de gente in gentem, et quando vult, aufert spiritum principum. Denique non solum Deus supremus est iudex et rex, sed etiam Dominus absolutus, qui est titulus omnium maximus. Reges enim non ita sunt domini subditorum, ut possint pro arbitrio eos bonis vel vita spoliare; cuius rei testis esse potest

rex Achab, qui vineam Naboth habere voluit, nec potuit, nisi per dolum et calumniam uxoris³⁹, unde uterque miserrime periit. Deus autem vere et proprie Dominus est, et omnia serviunt illi et ipse nemini servit, et posset, si vellet, omnia ad nihilum redigere, cum ex nihilo omnia fecerit.

Cogita igitur, anima, quantus timor et tremor debeatur a nobis vermiculis terræ illi, qui sedet super tam altam sedem, ut nihil omnino supra se habeat. *Si ego Dominus*, ait per Malachiam, *ubi est timor meus*⁴⁰, et si supremi illi principes cœli cum timore et tremore illi assistunt, quid nos facere par est, qui mortales et fragiles cum bestiis terram incolimus?

Sed illud mirabile videtur, quod altissimus Deus non amet sibi similes creaturas, id est, altas et sublimes, sed humiles et pauperulas; sic enim loquitur Deus per Isaiam: *Ad quem respiciam nisi ad pauperulum et contritum spiritu, et trementem sermones meos?*⁴¹ et David: *Excelsus Dominus, et humilia respicit*⁴². Imo vero diligit Deus res altas et sublimes ac per hoc sibi similes; sed vere sublimes, non quæ videntur et non sunt. Itaque non amat Deus superbos, qui elati et inflati, non alti et sublimes dici debent; amat vero humiles et trementes sermones suos, quoniam illi, quo magis se deiiciunt, eo magis ab ipso Domino exaltantur, et qui a Domino exaltantur, illi vere sunt alti. Itaque iidem sunt humiles et sublimes, humiles in oculis suis, sublimes in oculis Dei. Si quis vidisset non solum oculis corporis, sed etiam oculis cordis, iisque a Deo illuminatis, divitem epulonem ornatum bysso et purpura, accumbentem mensæ omnibus generibus ciborum pretiosorum instructæ, circumstantibus ministris multis et sollicite officio suo fungentibus, et simul vidisset pauperem Lazarum seminudum et ulceribus plenum, ad ianuam divitis sedentem et cupientem satiari de micis, quæ de mensa divitis cadebant: is profecto vidisset divitem, quem mundus beatissimum esse credebatur, in oculis Dei et angelorum omnino abominabilem et vilissimum, plane ut lutum vel stercus terræ: *Quod enim altum est apud homines, abominatio est apud Deum*⁴³, ait Dominus in eodem loco, ubi epulonem describit; contra vero vidisset pauperem et humilem Lazarum in oculis Dei et angelorum nobilem et honoratum, ut pretiosam margaritam, quod exitus demonstravit, Lazarum enim, ut Deo charum, angelicæ manus in sinum Abrahamæ portaverunt, divitem, ut exosum Deo, ad gehennam ignis dæmones rapuerunt⁴⁴. Sed quid ego de Lazaro loquor? Nemo altior apud Deum Domino Jesu Christo etiam secundum hu-

³⁰ Prov. XVI,4

³¹ Isa. VI,1

³² Gen. XVIII,25

³³ Psalm. LXXXI,1

³⁴ Exod. XXII,28; Psalm. XLVI,10; Ioann. X,34

³⁵ Iac. IV,12

³⁶ Apoc. XIX,16

³⁷ Psalm. XCIV,3

³⁸ Psalm. LXXXV,13

³⁹ 3 Reg. XXI,2

⁴⁰ Malach. I,6

⁴¹ Isa. LXVI,2

⁴² Psalm. CXII,4-6

⁴³ Luc. XVI,15

⁴⁴ Luc. XVI,19-31

manitatem est, et ipso tamen nemo humilior in coelo vel in terra reperitur, ut verissime dixerit: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde*⁴⁵; quanto enim anima illa sanctissima clarius præ cæteris omnibus cognoscit infinitam altitudinem divinitatis, tanto magis cognoscit vilitatem creaturæ, quæ ex nihilo facta est, et ideo, cum et ipsa creatura sit, præ cæteris omnibus subiicit se Deo seque humiliat et Deum exaltat, et vicissim a Deo super omnes creaturas etiam angelicas exaltatur. Quod idem de angelis beatis et sanctis hominibus dicere possumus; nulli sunt enim humiliores, quam qui in cœlo altius sedent, quoniam ii, qui sunt Deo propinquiores, eo clarius intuentur, quanto intervallo distet magnitudo Creatoris a parvitate creaturæ.

Quare, anima mea, dilige humilitatem, si veram cupis exaltationem; imitare Agnum sine macula, imitare Virginem matrem, imitare Cherubim et Seraphim, qui omnes, quo sunt altiores, eo sunt etiam humiliores.

Caput VII

Thronus altissimi beatam et beatificantem Dei quietem significat

Nec solum Deus sedem altissimam habet, quia iudicat omnes; sed etiam, quia præ omnibus quiescit et quiescere facit eos, in quibus sedet. Altissima sedes Dei est altissima eius requies; quamvis enim mundum universum regat, in quo assidua bella et conflictationes elementorum, bestiarum, hominum: ipse tamen *cum tranquillitate iudicat*⁴⁶, ut dicitur in libro sapientiæ, et altissima pace semper gaudet, neque est aliquid, quod eius otium et contemplationem sui ipsius, in qua sunt eius deliciæ sempiternæ, perturbare possit. Ideo enim et rex Jerusalem⁴⁷, quæ est visio pacis, appellatur. Sedes autem eius propria sunt spiritus beati, unde dicitur: *Qui sedet super Cherubim*⁴⁸. Dicitur autem Deus super Cherubim potius quam super Seraphim sedere, quoniam Cherubim scientiæ multitudinem significat, Seraphim vero ardorem charitatis; quies vero sapientiam sequitur, sollicitudo et anxietas charitatem, nisi cum sapientia coniuncta sit. Ideo et anima iusti sedes dicitur sapientiæ⁴⁹. Denique cum Isaias dicit: *Cælum sedes mea*⁵⁰, et cum David dicit: *Cælum cæli Domino*⁵¹; per cælum cæli intelliguntur cæli spirituales, qui habitant super cælos corporales, id est, spiritus beati, ut explicavit sanctus Au-

gustinus in expositione Psalmi centesimi decimi tertii⁵². Hos autem cælos Deus quiescere facit quiete tam admirabili, ut hæc sit *pax illa, quæ exsuperat omnem sensum*⁵³. Scribit S. Bernardus in sermonibus super Cantica similitudinem aptissimam ad hanc explicandam quietem, his verbis: *Tranquillus Deus tranquillat omnia, et quietum aspiciere quiescere est. Cernere est regem post diurnas forensium quasi lites causarum dimissis a se turbis, curarum molestias declinantem, petentem de nocte diversorium, cubiculum introeuntem cum paucis, quos hoc secreto et hac familiaritate dignatur, eo certe securius, quo secretius quiescentem, eo serenius se habentem, quo placidius solos intuentem, quos diligit*⁵⁴. Hæc ille, qui satis aperte demonstrat, Deum spiritibus beatorum non se iudicem aut Dominum præbere, sed amicum et familiarem. Et sane incredibilis est familiaritas, quam etiam in hac vita puris mentibus exhibet Deus, ut illud omnino impleri videatur: *Deliciæ meæ esse cum filiis hominum*⁵⁵, et illud: *Et cum simplicibus sermocinatio eius*⁵⁶.

Hinc videlicet omnes sancti, quamvis pressuras paterentur in mundo, tamen in corde ubi Deus erat pacem habebant, et ideo semper laeti, semper sereni videbantur et erant; illis enim Veritas dixit: *Gaudebit cor vestrum et gaudium vestrum nemo tollet a vobis*⁵⁷.

Caput VIII

De multiplici profunditate in essentia Dei

Restat pars quarta magnitudinis, quæ dicitur profunditas. Porro profunditas in essentia Dei multiplex invenitur: primum ipsa in se divinitas profundissima est, quia non superficialis et tenuis, sed plenissima et solidissima est. Non est Deitas quasi massa deaurata, quæ solum in exteriori superficie aurum habet, intus vero ærea, vel lignea est, sed quasi massa aurea tota et massa ingens et immensa, vel potius quasi fodina auri usque adeo profunda, ut nunquam fodiendo exhauriri possit: sic omnino incomprehensibilis Deus est, quoniam sicut fodina auri, cuius fundum non invenitur, nunquam fodiendo exhauritur, sic etiam Deus, *cuius magnitudinis non est finis*⁵⁸, nunquam sic perfecte a creata mente cognoscitur, quin semper magis ac magis cognosci queat, et solus Deus profundum illud infinitum comprehendit, qui solus vim intelligendi infinitam habet.

⁴⁵ Matth. XI,29

⁴⁶ Sap. XII,9

⁴⁷ Tob. XIII,11; Psalm. CXV,19; Eccli. XXIV,15

⁴⁸ Psalm. LXXIX,2; XCVIII,1

⁴⁹ Prov. VIII,12; Isa. XI,2

⁵⁰ Isa. LXVI,1

⁵¹ Psalm. CXIII,24

⁵² Aug. Enarrat. in Psalm. sermo II, No. 11

⁵³ Philipp. IV,7

⁵⁴ Bernard. in Cant. sermo XXIII

⁵⁵ Prov. VIII,31

⁵⁶ Prov. III,32

⁵⁷ Ioann. XVI,22

⁵⁸ Psalm. CXLIV,3

Deinde profundus est Deus ratione loci; sicut enim altissimus est, quia rebus omnibus præsidet et est super omnia, sic idem Deus profundissimus est, quia rebus omnibus subiicitur, ut eas sustentet, et est infra omnia, ut omnia portet: ipse enim, ut Apostolus ait, *portat omnia verbo virtutis suæ*⁵⁹. Itaque Deus est quasi fundamentum et tectum ædificii, *in quo nos omnes vivimus, movemur et sumus*⁶⁰; proinde rectissime dixit Salomon: *Cælum et cæli cælorum non te capiunt*⁶¹, quia Deus potius capit cælos, et quæ sub cælo sunt, quippe qui supra cælos et infra terram est.

Denique profunditas Dei est invisibilitas eius. Deus enim *lux* est, sed *inaccessibilis*⁶², veritas est, sed intima valde et omni interiore interior: *Posuit tenebras latibulum suum*⁶³, inquit David, *Et vere est Deus absconditus*⁶⁴, ut loquitur Isaias. S. Augustinus, quærens aliquando Deum, misit nuntios oculos suos a terra usque ad cælos, et responderunt omnia: non sumus, quod quæris, sed ipse fecit nos. Itaque non inveniens Deum ascendendo per exteriora, cœpit iter facere per interiora, et intellexit vere per illa facilius propinquari ad Deum; cognovit enim animam esse corpore meliorem, et sensum internum esse meliorem sensu externo, et intellectum, qui adhuc est interior, esse meliorem sensu interno. Inde effecit Deum, qui interior est, quam intellectus, esse meliorem intellectu; ac per hoc quidquid intelligimus, vel cogitamus, non esse Deum, sed aliquid minus Deo, cum Deus sit melior, quam nos intelligere vel cogitare possimus⁶⁵.

Age ergo, anima mea, si tu es melior corpore tuo, cui das vitam, quia illud corpus est, tu spiritus es, et oculus corporis tui non videt te, quia ille foris est, tu intus: sic omnino cogita, Deum tuum meliorem esse, quam tu sis, quia dat tibi intellectum et est quasi anima tua; et ideo tu eum videre non potes, quia epiritus altior et interior est, quam tu sis, et tu quodammodo foris manes, ille intus in suo secretissimo profundissimoque recessu. Sed nunquamne ad secretum illud admitteris? Absit; non mentitur Dominus tuus, qui dixit: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*⁶⁶, neque Apostolus eius, qui ait: *Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem*⁶⁷, neque sanctus evangelista Ioannes, qui scripsit: *Scimus, quia cum apparuerit, similes ei erimus, quia videbimus eum sicuti est*⁶⁸. Et quod erit gaudium illud, cum admissa ad secretum sacrari-

um illud videbis et possidebis ipsam lucem, ipsam speciem, ipsam bonitatem! Tunc plane apparebit, quam inania et fugacia et quasi nulla fuerint huius terræ temporalia bona, quibus inebriati homines obliviscuntur vera et sempiterna. Sed si vere sitis ad Deum vivum, et si *lacrymæ tuæ sunt panes tibi die ac nocte, dum dicitur, ubi est Deus tuus*⁶⁹: non sis pigra ad mundandum cor, quo Deus videndus est, neque fatigeris ascensiones disponere in corde, donec videatur Deus Deorum in Sion⁷⁰, neque frigescas in dilectione Dei et proximi, *nec diligas verbo et lingua, sed opere et veritate*⁷¹; ista est enim via, quæ ducit ad vitam.

GRADUS UNDECIMUS

*Ex consideratione magnitudinis potentiaæ Dei,
per similitudinem magnitudinis corporalis*

Caput I

De latitudine potentiaæ Dei

Magnus est Dominus et magnitudinis eius non est mensura nec finis; nec solum est magnus, quoniam altitudo eius omnipotentia est, profundum sapientia investigabilis, latitudo misericordia ubique diffusa, longitudo iustitia instar virgæ ferreæ; sed etiam quoniam singula hæc attributa magna sunt magnitudine infinitæ latitudinis, longitudinis, altitudinis et profundi.

Ac ut a potentia, sive potius omnipotentia ordiamur: potentia Dei suam habet latitudinem, quæ in eo posita est, ut se extendat ad res plane infinitas. Primum enim extendit se ad omnia, quæ facta sunt; nihil enim est in tota hac rerum universitate a primo angelo usque ad ultimum vermiculum et a summo cælo usque ad profundissimam abyssum, quod non sit factum a potentia Dei: *Omnia, inquit S. Joannes, per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*; et infra: *et mundus per ipsum factus est*¹.

Deinde extendit se ad omnia, quæ fiunt usque in æternum. Sicut enim nisi per ipsum fieri nihil potuit, sic etiam nisi per ipsum fieri nihil poterit;

⁵⁹ Hebr. I,3

⁶⁰ Act. XVII,28

⁶¹ Reg. VIII,28

⁶² 1 Tim. VI,11

⁶³ Psalm. XVII,12

⁶⁴ Isa. XLV,15

⁶⁵ Aug. Conf. IX, c. 10 No. 24; X c. 6 No. 8,9; In Ps. XXVI enarr. II No. 12

⁶⁶ Matth. V,8

⁶⁷ 1 Cor. XIII,12

⁶⁸ 1 Ioann. III,2

⁶⁹ Psalm. XLI,4

⁷⁰ Psalm. LIII,8

⁷¹ 1 Ioann. III,18

¹ Ioann. I,3,19

nam sic loquitur Apostolus: *Ex ipso, per ipsum et in ipso sunt omnia*².

Tertio extendit se ad omnia, quæ fieri possunt, quamvis nunquam futura sint; sic enim loquitur Angelus: *Non erit impossibile apud Deum omne verbum*³, et ipse Dominus: *Apud Deum omnia possible sunt*⁴.

Quarto extendit se ad omnem destructionem rerum factarum. Sicut enim potuit Deus per aquas diluvii simul interficere omnes homines et omnia animantia, quæ erant in terra, exceptis paucis, quæ ipse in arca Noe servari voluit⁵; sic poterit per diluvium ignis uno tempore destruere non solum homines omnes et animantia omnia, quæ viva inveniuntur in novissimo die, sed etiam omnes arbores et omnes urbes et cætera, quæ sunt in terra: *Adveniet, inquit apostolus Petrus in epistola posteriore, dies Domini ut fur, in quo cæli magno impetu transient, elementa vero calore solventur, terra autem et quæ in ipsa sunt opera exurentur*⁶.

Magna profecto est hæc latitudo potentiæ Dei, quam nemo satis admirari poterit, nisi multitudinem rerum, quas Deus partim fecit, partim faciet, partim facere potest, in numerato habeat. Quis autem tantam multitudinem numeret, nisi ille, cuius scientia infinita est? Et rursus eiusdem potentiæ magnitudo valde crescit, si quis cogitet, quam magnum sit res effectas tam ingenti potentia et tot sæculis uno pene momento summa facilitate dissolvere, vel ut loquitur Iudas Machabæus: *Uno nutu delere*⁷. Dicamus ergo cum Mose: *Qui similis tui in fortibus, Domine?*⁸

Caput II

De longitudine potentiæ Dei

Iam vero longitudo potentiæ divinæ cernitur in eo, quod cum omnibus, quæ Deus fecit, ipse assidue cooperatur, nec fatigatur cooperando, nec fatigabitur in æternum; siquidem potentia ista Dei nec minui, nec debilitari, nec frangi ullo modo potest, cum sit cum vera æternitate coniuncta, vel potius ipsa sit veræ divinitatis æternitas.

Mirantur multi, quomodo possint sol et luna et stellæ tanto tempore et tanta celeritate moveri ab ortu ad occasum et in circulos suos sine ulla intermissione reverti; et sane res esset omni admiratione dignissima, nisi sciremus, ea deferri ab

omnipotente Deo, qui *portat omnia verbo virtutis suæ*⁹.

Mirantur alii, quomodo fieri possit, ut in gehenna vel ignis non consumatur æterno tempore comburendo, vel corpora infelicitum illorum æterno tempore ardentia non dissolvantur; sed et hoc non mirabile solum, sed etiam impossibile iudicari posset, nisi qui ignem illum sic ardere semper facit, ut nunquam extinguatur, et qui corpora miserorum in igne illo ita conservat, ut semper percrucientur et nunquam consumantur, Deus esset omnipotens et æternus.

Mirantur alii denique, quod Deus omnia portet ac sustentet, nec fatigetur portando et sustentando tam ingentem molem ponderis propemodum infiniti: potest enim robustus homo, aut equus, aut bos, aut elephantus magnum pondus ad modicum tempus gerere, vel ad tempus breve onus gravissimum ferre; sed pondus maximum æterno tempore sine fatigatione portare superat vires omnium rerum creaturarum. Sed ii iure mirarentur, si Deus vires haberet in pondere et mensura, ut omnes creatæ res habent; sed cum vires Dei plane mensuram omnem excedant et sit ipse omni ex parte infinitus, mirum non est, si robur infinitum molem quantumvis gravem infinito tempore sine fatigatione perferat. Dicamus ergo cum S. propheta Mose: *Quis similis tui in fortibus, Domine?*¹⁰

Caput III

De altitudine potentiæ Dei

Sequitur altitudo potentiæ Dei, quæ in duabus rebus præcipue locum habet.

Primum enim altissima dici potest omnipotentia, quia solus ipse res altissimas fecit. Ea quæ sub luna sunt, solus Deus in prima rerum creatione fecit, sed possunt per actionem creaturarum generari, transmutari, corrumpi; nam et elementa invicem transmutantur secundum partes: et ex terra gignuntur herbæ et arbores; et ex animantibus animantia propagantur; in aqua nascuntur pisces; in aere nubes et pluvia; in igne cometæ. At cælum et sidera, quæ sunt altissima corpora, solus Deus creavit, solus conservat; neque ad ea vel efficienda, vel transmutanda, vel dissolvenda, vel etiam conservanda ullam actionem creatura potest habere. *Videbo, inquit Propheta, cælos tuos, opera digitorum tuorum, lunam et stellas, quæ tu fundasti*¹¹; opera enim altissima sibi soli servavit altissimus, ipse a fundamentis fabricare cœpit, ipse ad fastigium usque perduxit. Res quoque spirituales, angelos et animas hominum, quæ sunt

² Rom. XI,36

³ Luc. I,37

⁴ Matth. XIX,26

⁵ Gen. VII,1 sqq

⁶ 1 Petr. III,10

⁷ 2 Mach. VIII,18

⁸ Exod. XV,11

⁹ Hebr. I,3

¹⁰ Exod. XV,11

¹¹ Psalm. VIII,4

opera omnium nobilissima et sublimissima, solus Altissimus virtute sua infinita condidit et conservat et in æternum usque sine interitu conservabit, neque in his rebus faciendis ullam partem habent creaturæ; et quamvis omnes in unum convenirent, nunquam possent angelum unum vel animam unam producere vel destruere.

Deinde altitudo potentiæ divinæ clarissime perspicitur in miraculis, quæ, ut S. Augustinus docet, sunt opera præter usitatum cursum ordinemque naturæ, quæ toti naturæ, ipsis etiam angelis admiranda et stupenda contingunt¹². Quis angelorum non obstupuit, cum ad imperium Josue sol et luna, quæ cursu incitatissimo ferebantur, steterunt immobiles?¹³ Ac ne putaremus id casu aliquo accidisse (neque enim ullus suspicari poterat, rem tam inusitatam ab homine mortali et in terris posito fieri potuisse), loquitur Spiritus Sanctus et dicit: *Obædiente Deo voci hominis*¹⁴. Neque enim Iosue ipsi soli et lunæ proprie loquutus est, quos sciebat audire non posse mandatum, sed precatus est Dominum, quasi diceret ex mandato Domini: *Sol contra Gabaon ne movearis, et luna contra vallem Aialon. Obædivit autem Dominus voci hominis*, id est, fecit, ut obædient luminaria illa voci hominis. Sæpe enim in sacro eloquio dicitur Dominus facere ea, quorum causa est ut fiant; quomodo cum in Genesi Dominus dicit ad Abraham: *Nunc cognovi, quod timeas Dominum*¹⁵. Sententia eorum verborum est: nunc feci, ut cognosceretur a te et ab aliis, quod vere timeas Deum. Tale etiam fuit opus altitudinem potentiæ divinæ significans, cum in passione Domini luna, quæ erat a sole maxime distans, rapidissimo cursu accessit ad solem eique subiecta tribus horis tenebras fecit in terra, et post illas tres horas eiusdem cursus incredibili velocitate rediit ad locum, unde discesserat; quæ omnia se vidisse atque observasse testatur S. Dionysius Areopagita in epistola ad S. Polycarpum¹⁶. Atque hoc quidem contrarium signum est priori, sed non minus admirandum, cum æque novum et insolitum sit ac totius naturæ vires exsuperet lunam sistere, vel eam præter solitum incitare. Omitto illuminationes cæcorum, excitationes mortuorum et alia id genus plurima, quæ Deus per prophetas et apostolos et alios servos suos fideles miracula fecit et facit; quæ omnia clamant: *Quis similis tui in fortibus, Domine?* Sed omittere non possum supremum et maximum illud miraculum, quod Deus ostendet in die novissimo, quando omnes mortui simul resurgent, cum plurimorum corpora in cineres redacta et dispersa, vel

a bestiis absumpta et in alia atque alia corpora conversa fuerint, vel etiam, in hortis campisque sepulta, in herbas varias transformata transierint. Quis angelorum non obstupescet, cum viderit in ictu oculi ad omnipotentis imperium tot millia millium hominum corpora sua resumere, etiamsi per multa sæcula et modis diversissimis dispersa vel consumpta latuerint?

Hæc est igitur altitudo potentiæ Dei, ob quam pariter dici potest: *Quis similia tui in fortibus, Domine?*

Caput IV

De profunditate potentiæ Dei

Restat profunditas, quæ in modo, quo Deus utitur in rebus efficiendis, posita mihi esse videtur; quis enim penetret modum faciendi aliquid ex nihilo? Ad hoc profundum oculos intendere non potuerunt, qui tanquam principium exploratum et certum statuerunt, ex nihilo nihil fieri. Ac nos quoque in hac re credimus, quod non videmus¹⁷; sed credimus securi Deo, qui mentiri non potest¹⁸: credimus, inquam, cælum et terram et ea, quæ in eis sunt, ab ipso Deo creata fuisse, cum antea nihil omnino præcessisset unde fierent; neque vero Deus fecisset omnia, quæ facta sunt, si aliquid unde fierent præcessisset. Sed quo modo fieri potuerit, cuius nihil ante præcessit, abyssus profundissima est, quam scrutari et investigare non possumus.

Deinde non solum ex nihilo fecit Deus omnia; sed fecit in nihilo, id est, sine spatio præcedente sive loco, in quo locaretur quod fiebat, quod præsertim in rebus corporalibus intelligi vix potest. Proinde est etiam hæc abyssus impenetrabilis. Spatia locorum, inquit S. Augustinus in epistola ad Dardanum, tolle a corporibus, et nusquam erunt; et quia nusquam erunt, nec erunt¹⁹. Iam igitur si nihil erat, antequam Deus crearet cælum et terram, ubi posuit Deus cælum et terram? In nihilo certe poni non potuerunt, et tamen creata sunt, et ipsa sibi sunt locus, quia sic voluit et potuit, qui omnia potest, etiam si nos, quomodo ista fiant, intelligere nequeamus. Huc Deus ipse respexit, cum sancto Job omnipotentiam suam indicare volens ait: *Ubi eras, quando ponebam fundamenta terræ? Indica mihi, si habes intelligentiam, quis posuit mensuras eius, si nosti? vel quis tetendit super eam lineam? super quo bases illius solidatæ sunt? aut quis demisit lapidem angularem eius?*²⁰ Ac ut intelligamus, hæc opera omnipotentiae Dei omni laude esse dignissima, subiungit statim idem Dominus:

¹² Aug. in Ioann. Tract. XXIV No. 1

¹³ Ios. X,12 sqq. Quamvis terra circa solem moveatur, miraculum illud nihilo secius inconcussum permanet. Ed.

¹⁴ Ios. X,14

¹⁵ Gen. XXII,12

¹⁶ Pseudonyma quidem sunt Dionys. Areopag. opera, sed miraculi memorati ipsa S. Scriptura mentionem facit. Cf. Matth. XXVII,45; Marc. XV,33; Luc. XXIII,44. Ed.

¹⁷ Ioann. XX,29; Hebr. XI,1

¹⁸ Hebr. VI,16

¹⁹ Aug. ep. CLXXXVII c. 6 No. 18

²⁰ Iob XXXVIII,4-6

*Cum me laudarent astra matutina, et iubilarent omnes filii Dei*²¹. Nimirum angeli sancti, qui simul creati sunt cum cœlo et terra, et sunt quasi quædam astra spiritualia et lucidissima, ut etiam filii Dei nominari possint, ubi viderunt cœlum et terram ex nihilo prodiisse et in nihilo posita, et tamen firmissime fundata super stabilitate sua, cum ingente stupore et iubilo laudaverunt opificis omnipotentiam.

Nec minus profundum est ad intelligendum, quod Deus solo voluntatis imperio tam immensas moles erexerit; novimus enim in ædificiis sine comparatione minoribus, quot instrumentis, quot machinis, quot administris architecti indigeant. Quis igitur cogitando assequatur, quomodo fieri possit, ut sola interna voluntate, quæ extra volentem non egreditur, opera tam immensa et tam varia fiant? Dixit Deus, utique apud se ipsum, nam Verbum Dei est in Deo et est ipse Deus²², dixit, inquam, iubendo et exprimendo imperium voluntatis: fiat cœlum et factum est cœlum; fiat terra et facta est terra; fiat lux, fiat sol, fiant stellæ, fiant arbores, fiant animantia, fiant homines, fiant angeli: et facta sunt omnia. Adde, quod idem Deus posset, si vellet, ista omnia et mundum universum uno nuto delere, ut legimus in libris Machabæorum²³.

Sed et illud accedit profundum, quod ista omnia tam multa et tam magna, et ex tantis membris vel partibus composita Deus momento fecerit. Apud nos ars et natura longo temporis spatio egent, ut opera sua perficiant: videmus herbas multo ante seminari, quam nasci, arbores multis sæpe annis egere, ut radices figant, ut ramos extendant, ut fructus producant; animantia fœtus longo tempore in utero gerere ac postea longo etiam tempore alere, antequam adolescant; de arte nihil dico, quoniam notissimum est, opifices nostros nihil nisi in tempore eoque satis longo perficere. Quanta ergo in Deo potentia est, quæ dicto citius res maximas perficit? Nec disputo, an Deus uno momento cœlum et terram et omnia, quæ in eis sunt, absolverit, an integros sex dies in rerum prima creatione consumserit; non enim quæstiones explicandas, sed ascensiones in Deum ex rerum consideratione fabricandas suscepi. Illud igitur est, quod astruo et admiror, res singulas ab omnipotente creatore momento fuisse perfectas. Ac de terra et aqua ac aere et igne nemo ambigit, quin simul et in momento, ut etiam omnes angeli eodem momento condita sint. De firmamento et divisione aquarum notum est, omnia illa facta esse per solam verbi virtutem, dicentis: *Fiat firmamentum in medio aquarum*; et quidem in momento; sequitur enim: *Et factum est ita*²⁴. Quo loco S.

Ioannes Chrysostomus: Dixit, inquit, solum, et opus sequutum est; sic etiam idem auctor ad illa verba: *Germinet terra herbam virentem, et factum est ita*²⁵, quis, inquit, non obstupescat cogitans, quomodo verbum Domini: *Germinet terra*, quasi admirabili peplo terræ faciem variis floribus adornet? Vidisses subito terram, quæ antea deformis et inculta erat, decore suo et ornatu quasi cum cœlo contendere; et post ad illa verba: *Fiant luminaria*, sic loquitur: Dixit solum, et productum est hoc admirabile elementum, solem dico. Quid si addas, quod eodem momento et eodem verbo lunam et stellas omnes idem conditor fecit? Et ad illa verba: *Producant aquæ*, etc., sic ait: Quæ lingua ad opificis præconia sufficet? nam sicut de terra dixit solum: *germinet*, et varia mox ac multiplex florum herbarumque apparuit copia, sic et hic dixit: *educant aquæ*, et continuo tot reptilium volatiliūque genera condita sunt, quot neque sermone recenseri possunt²⁶.

Quis, igitur, similis tui in fortibus, Domine?

Caput V

Excitatur anima ad timendum Deum et observandum mandata eius

Tu vero, anima mea, quanta sit potentia conditoris tui iam plane intelligis, quæ per latitudinem ad omnia se extendit, per longitudinem semper durat et sine fatigatione omnia portat et regit, per altitudinem attingit etiam ad ea facienda, quæ impossibilia videntur et re vera sunt impossibilia omnibus aliis, ipso solo excepto, per profunditatem ita res facit, ut modus faciendi omnem intelligentiam creatam superet, cum ex nihilo et in nihilo, et sine instrumentis et sine tempore, solo verbo et imperio faciat: *Ipse dixit*, inquit Propheta, *et facta sunt, ipse mandavit, et creata sunt*²⁷.

Ex quibus, si quid sapis, colliges, quanti referat, utrum eum iratum vel placatum, hostem vel amicum habeas; nam si hostem et iratum habeas, potest te subito omnibus bonis spoliare et omnibus replere miseriis: neque ullus est, qui de manibus eius te liberare possit; quis enim cum omnipotente contendere audeat? Si solus et nudus occurreres inimico tuo implacabili, ferro acutissimo te petenti, quid ageres? quam sudares et palleres et tremeres et in genua provolutus misericordiam implorares! Et tamen ille homo est, et forte posses vel fugiendo vel repugnando et ferrum de manibus extorquendo te ipse ab interitu liberare. Sed cum irato Deo quid ages, a quo nec fugere potes, cum sit ubique, nec illi resistere, cum sit omnipotens,

²¹ Iob XXXVIII,7

²² Ioann. I,1-2

²³ 2 Mach. VIII,18

²⁴ Gen. I,6-7

²⁵ Gen. I,11 sqq

²⁶ Chrys. in Gen. hom. IV-VII

²⁷ Psalm. CXLVIII,5

nec moras nectere, cum momento et solo imperio agat? Non sine causa dixit Apostolus: *Horrendum est incidere in manus Dei viventis*²⁸. Contra vero si placatum et amicum habeas Deum, quis te felicior? Potest enim, si vult; et vult, si amicus est, bonis omnibus te replere et a malis omnibus liberare.

Utrum autem iratum et hostem, an placatum et amicum habeas Deum, in manu tua est, dum vitam hanc ducis. Deus enim et per prophetas et deinde per Filium suum ac per apostolos eius in Scripturis Sanctis perpetuo clamat, invitans peccatores ad pœnitentiam et iustos ad observantiam mandatorum, ut sic utrosque habeat amicos, vel potius filios carissimos et hæredes æterni regni sui. Audi Ezechielem: *Vivo ego dicit Dominus, nolo mortem impii, sed ut convertatur et vivat. Convertimini, convertimini a viis vestris pessimis, et quare moriemini domus Israël?* Et infra: *Impietas impii non nocebit ei, in quacunque die conversus fuerit ab impietate sua*²⁹. Atque hoc, quod Ezechiel clamat, Isaias quoque et Ieremias et prophetæ cæteri clamant; unus enim erat Spiritus in omnibus, et idem per omnes clamabat. Audi Filium Dei, exordientem prædicationem suam: *Cæpit Iesus, inquit Matthæus, prædicare et dicere: pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum*³⁰. Audi apostolum Paulum de se et de coapostolis suis loquentem in posteriore ad Corinthios: *Pro Christo, inquit, legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos; obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo*³¹. Quid clarius? dulcius? Apostolus nomine Christi nos obsecrat, ut velimus reconciliari cum Deo et placatum habere, non iratum; quis ambigere potest de misericordia Dei, si serio revertatur ad eum? Excipiet omnino revertentes, quomodo excepit filium prodigum amantissimus pater³². Ubi vero reversi fuerimus et indulgentiam perceperimus, quid a nobis postulat, ut amici et filii esse perseveremus, nisi ut mandata eius custodiamus? *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata, inquit Dominus*³³.

Ac ne forte dicas, sine auxilio Dei non possunt mandata servari, audi S. Augustinum in explicatione psalmi quinquagesimi sexti, qui loquens de præcepto omnium difficillimo, id est, de vita ponenda pro fratribus, sic loquitur: *Non imperaret hoc Deus, ut faceremus, si impossibile iudicaret, ut hoc ab homine fieret; et si considerans infirmitatem tuam deficiis sub præcepto, confortare in exemplo; sed etiam exemplum multum est ad te, adest ille, qui præbuit exemplum, ut præbeat et*

*auxilium*³⁴. Ac *ut in ore duorum stet omne verbum*³⁵, audi S. Leonem: *Iuste, inquit, Deus instat præcepto, quia præcurrit auxilio*³⁶. Quid ergo times, anima, viam mandatorum secure ingredi, cum ille præcurrat, qui potenti auxilio gratiæ suæ *facit prava in directa et aspera in vias planas*³⁷? Hoc videlicet auxilio præcurrente, *iugum Domini efficitur suave et onus leve*³⁸, et apostolus Ioannes clamat: *Mandata eius gravia non sunt*³⁹. Sed et si gravia tibi videantur, cogita, quanto graviora erunt tormenta gehennæ, nec audeas, nisi insanis, ista velle experiri. Sed illud cogita et recogita et nunquam obliviscaris: nunc tempus esse misericordiæ, postea iustitiæ; nunc liberum esse peccare, postea necessarium pœnas gravissimas luere; nunc posse hominem cum Deo facile transigere et exiguo labore pœnitentiæ magnam indulgentiam obtinere et brevi luctu sempiternum fletum redimere; et contra nunc quolibet opere bono ex charitatis virtute prodeunte posse regnum cœlorum comparari, postea non posse totius mundi opibus unam guttam aquæ frigidæ impetrari.

GRADUS DUODECIMUS

Ex consideratione magnitudinis sapientiæ Dei, per similitudinem magnitudinis corporalis

Caput I

Latitudo sapientiæ Dei in perfecta omnium rerum cognitione sita est

Quam vere scripserit Apostolus in extrema epistola ad Romanos, *solum Deum esse sapientem*¹, facile intelliget, qui attente considerare voluerit, latitudinem, longitudinem, altitudinem et profundum sapientiæ Dei.

Ac ut incipiamus a latitudine, latissima esse dignoscitur sapientia Dei, quoniam Deus omnia, quæ sunt in rerum natura a primo angelo usque ad ultimum vermiculum distincte perfecteque cognoscit; nec solum novit integras substantias, sed etiam partes, proprietates, virtutes,

²⁸ Hebr. X,31

²⁹ Ezech. XXXIII,11-12

³⁰ Matth. IV,17

³¹ 2 Cor. V,20

³² Luc. XV,20 sqq

³³ Matth. XIX,17

³⁴ Aug. enarrat. in Ps. LVI No. 1

³⁵ Matth. XVIII,16

³⁶ Leo M. de pass. Dom. serm. XVI

³⁷ Isa. XL,4

³⁸ Matth. XI,30

³⁹ 1 Ioann. V,3

¹ Rom. XVI,27

accidentia, actiones. Hinc sunt illa: *Tu quidem gressus meus dinumerasti*²; et: *Respicit Dominus vias hominis, et omnes gressus eius considerat*³. Quod si numerat et considerat gressus singulos, quanto magis actiones mentis, sive bonas sive malas? Et si Deus in numerato habet capillos nostros, iuxta verbum Domini: *Vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt*⁴, quanto magis novit omnia membra corporis et omnes virtutes animorum? Et si numerum novit arenarum maris et guttarum pluviae, ut colligitur ex Ecclesiastico⁵, quanto magis nosse credendus est numerum stellarum et angelorum? Et si omnia verba otiosa omnium hominum adducet in iudicium, ut Dominus ipse testatur⁶, certe aures eius omnes voces omnium hominum simul exaudiunt, nec solum voces corporum, sed etiam animorum, id est, cogitationes et desideria. Quanta igitur et quam immensa est hæc latitudo sapientiæ, quæ simul omnia, quæ sunt et quæ fuerunt et quæ erunt et quæ esse possunt, comprehendit!

Nec tamen divina mens ex tanta rerum singularum et inferiorum varietate vilescit, ut stulta sapientia quorundam philosophorum censuit. Id enim forte suspicari possemus, si Deus a rebus scientiam mendicaret, ut nos facimus; sed cum omnia in essentia sua videat, nullum est periculum vilitatis: quamquam longe nobilius est mendicando scientiam assequi, quod est hominum, quam scientia omnino carere, quod est brutorum, quemadmodum præstantius est, cæcum esse, quod est animantium, quam sine cæcitate aptum non esse ad videndum, quod est lapidum; nec cætera membra corporis nobiliora sunt oculis, quia cæca esse non possunt, sed nobiliores sunt oculi, cum videndi facultatem habeant, quamvis et cæci possint esse, ut recte disputat S. Augustinus in libris de civitate Dei⁷.

Hinc vero, anima mea, sollicita esse debes in omni loco et tempore, quid agas, quid loquaris, quid cogites, cum nihil unquam agas, loquaris, cogites, nisi vidente, audiente, attendente Deo; etenim si mala nulla facere vel loqui auderes, quavis etiam gravissima stimulante cupiditate, si te videri vel audiri ab homine crederes: quomodo audes ea cogitare, inspectante et indignante Deo? *Esto*, inquit S. Augustinus in regula sanctimonialium, *a nemine hominum videatur, quid faciet de illo superno inspectore, quem latere nihil potest?*⁸ Et S. Basilius in libro de virginitate, alloquens virginem in cubiculo clausam et solam, admonet eam, ut revereatur Sponsum ubique præsentem, et

huius Patrem, et Spiritum Sanctum, et angelorum innumerabilem multitudinem, et cum his patrum sanctos spiritus: *Nullus enim horum, inquit, est, qui non ubique omnia videat*⁹. O te beatam animam meam, si semper in hoc theatro esse te sentires, etiam in mediis noctium tenebris et silentio; quam perfectam vitam institueres, quam diligenter levitatem et evagationem omnem vitares! Hoc nimirum est, quod Abrahamo patriarchæ dixit aliquando Dominus: *Ambula coram me, et esto perfectus*¹⁰, id est, cogita te a me semper videri, et eris sine ulla dubitatione perfectus.

Caput II

Longitudo sapientiæ Dei in cognitione futurorum se prodit

Longitudo sapientiæ in cognitione futurorum se prodit; sic enim acute Deus videt, ut ab ipsa æternitate viderit, quæ futura sunt in tempore novissimo et ultra usque in æternum, qua certe longitudine nihil maius cogitari potest. *Intellexisti*, inquit David in psalmis, *cogitationes meas de longe*; et paulo post: *Tu cognovisti omnia novissima et antiqua*¹¹, id est, omnia futura et omnia præterita. Pleni sunt libri prophetarum prædictionibus clarissimis atque verissimis, quas non ipsi per se, sed, ut canit Zacharias, *Deus loquutus est per os sanctorum, qui a sæculo sunt, prophetarum eius*.

Atque adeo hæc prævisio et prædictio propria est Dei solius, ut ipse Deus per Isaiam dicat: *Annuntiate quæ ventura sunt in futurum, et sciemus, quia Dii estis vos*¹². Ac ut pauca de multis consideremus, Isaias sic loquitur: *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram, ut subiciam ante faciem ejus gentes et dorsa regum vertam*, etc.¹³, ubi prædicitur monarchia Persarum, et nominatur proprio nomine Cyrus, rex primus Persarum, et subiungitur ratio, cur Deus exaltare voluerit Cyrum, quia videlicet relaxaturus erat captivitatem Babylonicam; quæ omnia post annos circiter ducentos impleta sunt. Daniel quoque per similitudinem statuæ ingentis, cuius *caput erat aureum, pectus argenteum, venter et femora ærea, pedes partim ferrei, partim fictiles*¹⁴, apertissime prædicit quatuor monarchias, Babylonicorum, Persarum, Graecorum et Romanorum, et tempore ultimæ monarchiæ regnum Christi, id est, christianam ecclesiam, omnibus illis regnis majorem; ac deinde tam aperte describit bella successorum

² Iob XIV,16

³ Prov. V,21

⁴ Matth. X,30

⁵ Eccli. I,2

⁶ Matth. XII,36

⁷ Aug. de civ. Dei XII c. 1 No. 3

⁸ Aug. ep. CCXI No. 10

⁹ Basil. de virgin. c. 7

¹⁰ Gen. XVII,1

¹¹ Psalm. CXXXVIII,3-5

¹² Isa. XLI,23

¹³ Isa. XLV,1

¹⁴ Dan. II,31 sqq

Alexandri magni¹⁵, ut infideles aliqui suspicati sint ea scripta fuisse post bella illa finita. Ac ut omittam cætera, Christus ipse apud Lucam deplorans eversionem Hierosolymæ, quæ post annos multos futura erat, ita distincte et singillatim omnia describit, ac si non futuram sed præteritam narrare voluisset¹⁶. Omitto prædictiones alias innumerabiles, quarum, ut dixi, prophetarum libri plenissimi sunt.

Porro astrologi et quicumque alii divinatores, qui quasi simiæ Dei videri volunt, omnino deridendi sunt; nec enim fieri potest, ut de rebus futuris contingentibus ac præsertim liberis vera prædicant, nisi forte aliquando casu veritatem attingant.

Nam cum omnibus causis necessariis, contingentibus, liberis, voluntas Dei præsideat et præemineat, et possit causas inferiores quando libuerit impedire, nemo vera prædicere potest, nisi cui Deus voluntatem suam manifestare voluerit, ut sæpe prophetis suis manifestavit. Atque adeo hoc verum est, ut dæmones per hoc potissimum Dii haberi voluerint, quod oracula funderent et futura prædicarent, ut testatur S. Augustinus in libris de civitate Dei¹⁷. Sed idem eximius doctor Ecclesiæ in libro de divinatione dæmonum aperte demonstrat, tam falsam eorum divinationem esse, quam falsa ipsorum divinitas est: nihil enim aperte dicunt, nisi quod ipsi facturi sunt; vel quod alibi iam factum ipsi velocitate naturæ referunt quasi futurum iis, qui longe absunt; vel quod ex diuturna experientia futurum esse coniectant, quomodo etiam multa de ventis nautæ, de pluviis agricolæ, de morbis medici prædicere solent; quæ vero dæmones de futuris interrogati nesciunt, ea per ambages et æquivoca verba respondent; et cum falsa comperiuntur, interpretibus et coniectorebus culpam attribuunt¹⁸.

Solus ergo Dominus Deus noster, *cuius sapientiæ non est numerus*¹⁹, vera fundit oracula, ac de futuris quibusque etiam contingentibus et liberis vera prædicat.

Caput III

De multiplici sapientiæ Dei altitudine

Iam vero divinæ sapientiæ altitudo celsissima est, et omnem sublimitatem sapientiæ hominum vel angelorum longissime superat. Altitudo sapientiæ ex obiecti, potentiæ, speciei et actus nobilitate dignoscitur.

Obiectum sapientiæ Dei non solum naturale, sed etiam proportionatum est ipsa divina essentia, quæ usque adeo sublimis est, ut neque humano, neque angelico intellectui proportionatum obiectum sit. Itaque ne supremi quidem angeli ad Deum videndum conscendere possunt, nisi per lumen gloriæ evehantur; atque hæc est causa, cur Deus *invisibilis* in Scripturis Sanctis esse dicatur: *Regi sæculorum immortalis, invisibili, soli Deo*, inquit Apostolus in priore ad Timotheum²⁰, qui etiam postea addit: *Deum lucem inhabitare inaccessibilem*²¹.

Deinde potentia, quæ in nobis est accidens, in Deo divina substantia est, ac per hoc longe sublimior et altior quam in nobis.

Species autem tanto altior est, quanto plura repræsentat, ac per hoc angeli quo species habent universaliores et pauciores, eo altiorem scientiam habere dicuntur. Quanta igitur est altitudo sapientiæ Dei, qui non aliam speciem habet, quam essentiam suam, quæ una est et sola Deo sufficit ad ipsum Deum et res omnes creatas, aut creandas, aut etiam quæ possent creari, vel repræsentandas vel cognoscendas.

Denique illa scientia vel sapientia nobilior atque altior esse dicitur, quæ per pauciores actus plura cognoscit: Deus autem unico solum intuitu, qui semper in eo viget et immutabilis permanet, et se ipse et cætera omnia perfecte cognoscit. Sola igitur sapientia Dei nobilissima atque altissima dici debet.

Erige nunc, anima mea, oculos tuos, et vide quantum distet scientia tua a sapientia conditoris tui. Tu enim per multos actus, huc atque illuc discurrendo, vix rem unam perfecte cognoscis, conditor autem tuus contra per unum actum res omnes et se ipse clarissime ac distinctissime intuetur; et tamen tu ipsa, nunc in tenebris iacens, potes si velis pennis fidei et charitatis tam alte conscendere, ut post corporis mortalis depositionem *a claritate in claritatem transformata in lumine Dei lumen Deum videas*²², et similis effecta Deo, tu quoque uno intuitu eoque in æternum manente Deum in se et te ac res omnes creatas in Deo simul videre. *Quid enim non videt, inquit S. Gregorius in dialogis, qui videntem omnia videt? et quæ erit illa voluptas, illa gloria, illa rerum omnium copia, cum admissa ad inaccessibilem lucem omnium bonorum Domini tui particeps eris!*²³ Regina Saba cum Salomonis sapientiam audivisset et ordinem ministrorum domus eius sapienter dispositum vidisset, ita obstupuit, *ut non haberet ultra spiritum* (sic loquitur scriptura) *et exclamav-*

¹⁵ Dan. XI,5 sqq

¹⁶ Luc. XIX,41 sqq

¹⁷ Aug. de civ. Dei II c. 24 No. 1

¹⁸ Aug. de divin. dæmonum c. 3 No. 7; c. 5 No. 9; c. 6 No. 10

¹⁹ Psalm. CXLVI,5

²⁰ 1 Tim. I,17

²¹ 1 Tim. VI,10

²² Psalm. XXXV,10; 2 Cor. III,18

²³ Greg. M. dial. IV c. 33

it, beati viri tui, et beati servi tui, qui sunt coram te semper, et audiunt sapientiam tuam²⁴. Et quid simile habet sapientia Salomonis cum sapientia Dei, qui solus sapiens et ipsa sapientia est? Et quid est ordo ministrorum comparatus cum novem ordinibus angelorum Dei, quorum *millia millium ministrant ei, et decies centena millia assistunt ei*²⁵? Certe, si vel modicum ista gustares, nihil non moveres, nihil non faceres, nihil non libentissime patereris, ut Deum promereri posses. Humiliare ergo interim *sub potenti manu Dei, ut te exaltet in die visitationis*²⁶; humilia intellectum ad fidem, ut exalteris ad visionem; humilia et voluntatem ad obœdientiam mandatorum, ut exalteris ad *libertatem gloriæ filiorum Dei*²⁷; humilia et carnem ad patientiam et labores, ut glorificatam Deus exaltet ad requiem sempiternam.

Caput IV

Profunditas sapientiæ Dei in cognitione cogitationum nostrarum præsertim futurarum posita est

Restat, ut profunditatem sapientiæ Dei consideremus, quæ præcipue in scrutatione renum et cordium, id est, in cognitione cogitationum et cupiditatum humanarum, præsertim futurarum posita esse videtur. Hinc enim legimus: *Homo videt ea, quæ parent, Dominus autem intuetur cor*²⁸; et: *Tu solus nosti corda filiorum hominum*²⁹; et: *Intellexisti cogitationes meas de longe, semitas meas investigasti, et omnes vias meas prævidisti*³⁰; et: *Ipse novit abscondita cordis*³¹; et: *Pravum est cor hominis, et inscrutabile, et quis cognoscet illud? ego Dominus scrutans renes et corda*³², quo loco septuaginta interpretes verterunt, profundum est cor hominis, et inscrutabile. Atque hunc locum expendens S. Hieronymus admonet, recte probari Christum esse Deum, quia videbat cogitationes hominum, quas solus Deus videre potest³³: *Et cum vidisset Iesus cogitationes eorum*³⁴; *Ipse vero sciebat cogitationes eorum*³⁵; *Quid ista cogitatis in cordibus vestris?*³⁶

Igitur omnis cogitatio et cupiditas humana, etiam præsens et re ipsa existens, profunda est valde, ut neque angeli, neque dæmones, neque homines ad

eam investigandam penetrare valeant: sed longe profundior est cogitatio vel cupiditas futura; hanc enim non solum nequeunt homines vel angeli penetrare, sed nec penetrare certe possunt, qua via Deus, qui eas solus novit, ad eas investigandas progrediatur. Atque hoc videtur significare voluisse David in psalmo, cum ait: *Mirabilis facta est scientia tua ex me*³⁷: Illud enim "ex me" phrasi hebræa significat præ me vel super me, ut sensus sit: mirabilior est scientia tua, quam ut ego intelligere possim, quomodo illa se habeat. Ideo enim subiungit: *Confortata est, et non potero ad eam*, id est, elevata est super notitiam meam, et non potero ad eam capiendam ulla ratione conscendere. Loquitur autem de scientia cogitationum futurarum; dixerat enim: *Intellexisti cogitationes meas de longe, et omnes vias meas prævidisti*³⁸; de harum igitur cogitationum et viarum prænotione dicit: *Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, et non potero ad eam*.

Potest fortasse responderi: Deum videre cogitationes istas futuras in æternitate sua, cui omnia sunt præsentia, vel in prædeterminatione voluntatis suæ: sed si ita esset, non esset mirabilis scientia ista; nam et nos possumus facile scire, quæ facturi sumus, vel quæ nobis præsentia sunt. Scriptura vero dicit: Deum scrutari renes et corda atque ibi videre, quid homo cupiat vel cogitet, aut quid postea cupiet vel cogitabit. Hoc vero est prorsus admirabile, quomodo Deus scrutando renes et corda videat, quod ibi nondum est et quod ex libertate voluntatis pendet, an aliquando erit. Igitur, sicut ad altitudinem potentiæ Dei pertinet, ut ex nihilo faciat aliquid et vocet ea, quæ non sunt, ut ea quæ sunt³⁹: sic ad profunditatem sapientiæ Dei pertinet, ut scrutando renes et corda videat quod ibi nondum est, ac si iam esset, quod sine dubio erit.

Caput V

Elevatio animæ ad medicum divinum, qui scrutatur corda et sanat

Sed quia non quæstiones disputandas, sed animam excitandam et in Deum elevandam suscepi, excitare anima mea, et *leva te super te*⁴⁰, ut Ieremias admonet, et cogita profundam illam abyssum sapientiæ Dei, quæ scrutatur intima cordis et multa ibi videt, quæ cor ipsum non videt.

O beatissime Petre, cum dicebas Domino: *Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo*, certe non duplici corde loquebaris, sed sincero ac recto, nec in corde tuo videbas fragilitatem illam, quam

²⁴ 3 Reg. X,1 sqq

²⁵ Dan. VII,10

²⁶ 1 Petr. V,6

²⁷ Rom. VIII,21

²⁸ 1 Reg. XVI,7

²⁹ 2 Paralip. VI,30

³⁰ Psalm. CXXXVIII,3-4

³¹ Psalm. XLIII,22

³² Jer. XVII,9-10

³³ Hier. Comment. in Jer. L. III. No.960

³⁴ Matth. IX,4

³⁵ Luc. VI,8

³⁶ Marc. II,8

³⁷ Psalm. CXXXVIII,6

³⁸ Psalm. CXXXVIII,3-4

³⁹ Rom. IV,17

⁴⁰ Thren. III,41

in eo Dominus tuus videbat, cum diceret: *Antequam gallus cantet bis, ter me negabis*⁴¹; videbat enim medicus peritissimus in corde tuo infirmitatem, quam tu non videbas, et verum fuit, quod prædixit medicus, non quod iactavit ægrotus. Sed gratias age medico, qui ut prævidit et prædixit morbum futurum, sic potenti medicina pœnitentiam animæ tuæ divinitus inspiravit et morbum cito curavit.

O bone, o pie, o sapientissime et potentissime medice, *ab occultis malis meis munda me!*⁴² Quanta ego non deploro, nec lacrymis lavo, quia non video? Adsit mihi gratia tua, qua scrutaris renes et corda, et quas ego cupiditates malas et opera etiam mala non video, tu qui vides, ostende, et pie respiciens produc fontem lacrymarum, ut dum tempus est, laventur et deleantur per gratiam tuam! Amen.

GRADUS TERTIUS DECIMUS

Ex consideratione sapientiæ practicæ

Caput I

Latitudo sapientiæ practicæ elucet ex creatione rerum earumque dispositione in mensura et numero et pondere

Consideravimus sapientiam Dei theoreticam; nunc sapientia practica consideranda est, quam etiam effectricem dicere possumus. Habet hæc sapientia suam latitudinem, longitudinem, altitudinem et profunditatem: latitudo ex creatione cognoscitur, longitudo ex conservatione rerum creatarum, altitudo ex opere redemptionis, profunditas ex providentia et prædestinatione.

Ac ut a creatione incipiamus: *Deus omnia in sapientia fecit*¹, ut dicitur in psalmis, *et effudit illam super omnia opera sua*², ut scribit Ecclesiasticus. Itaque sicut ex creatione rerum omnium ex nihilo cognoscimus potentiam opificis: sic ex artificio admirabili, quod in singulis cernimus, admiramur sapientiam conditoris; *disposuit enim omnia et singula in mensura et numero et pondere*³, ut

dicit Sapiens. Atque hic est sapor, quo condivit omnia Deus, ut ex eo sapore cognoscamus, quam sapida sit ipsa sapientia, et quam amabilis ac desiderabilis.

Res igitur omnes creatæ certam habent mensuram, certum numerum et certum pondus, tum ut distinguantur a Deo, qui non habet mensuram, quia est immensus, nec numerum, quia est summe unus et simplex quoad essentiam, nec pondus, quoniam eius æstimatione et pretium superat omnem æstimationem et pretium; tum ut bonæ et pulchræ sint ac verissime dixerit Moses: *Vidit Deus cuncta, quæ fecerat, et erant valde bona*⁴.

Habent igitur cunctæ res eam mensuram, quæ necessaria est ad finem consequendum, cuius gratia factæ sunt; nec potest illi mensuræ aliquid addi vel detrahi, quin res deformis vel inutilis, ac per hoc minus bona reddatur: *Cuncta fecit Deus bona in tempore suo*, inquit Ecclesiastes, *nec possumus eis quidquam addere vel detrahere, quæ fecit Deus, ut timeatur*⁵. Igitur cœlo dedit Deus mensuram amplissimam, quoniam omnia inferiora ambitu suo complecti debet; aeri multo minorem quam cœlo, sed maiorem quam terræ et aquis, quæ unum globum efficiunt et ab aere undique continentur; elephanto mensuram corporis maximam attribuit, ut onera maxima et ipsas turres hominibus refertas portaret, equum paulo minorem, quod ad unum solum equitem gerendum factus esset; aviculas minutas fecit, ut in ramis arborum nidum suspendere possent, apes et formicas minutissimas, ut in foraminibus, vel alveariorum vel terræ, delitescerent.

Hoc idem de numero dicere possumus: unum creavit Deus solem, quoniam ad illustrandam omnem terram et diem suo splendore faciendum sol unus satis erat; lunam quoque fecit unam, quoniam ad noctem illuminandam una sufficiebat; stellas plurimas esse voluit, ut, cum sol et luna abessent, quod in coniunctione solis et lunæ contingit, tenebras noctis utcunque discernerent. Nec solum rebus omnibus in communi numerum necessarium assignavit, sed etiam rebus singulis numerum partium ita constituit, ut nihil addi vel minui possit. Attribuit Deus homini duos oculos, duas aures, duas manus, duos pedes, nasum unum, os unum, pectus unum, caput unum, et res pulcherrima et ornatissima apparuit; invertit ordinem, pone alicui homini unum oculum, duos nasos, unam auriculam, duo ora, unam manum, et unum pedem, duo pectora, et duo capita: nihil foedius, nihil inutilius fieri poterit.

Denique pondus, id est, æstimationem unicuique rei Deus attribuit, quam eius natura requirebat. Porro nomine ponderis sive pretii qualitates intel-

⁴¹ Matth. XXVI,34-35; Marc. XIV,30

⁴² Psalm. XVIII,13

¹ Psalm. CIII,24

² Eccli. I,10

³ Sap. XI,21

⁴ Gen. I,31

⁵ Eccle. III,11-14

ligimus, quæ bonas res et pretiosas reddunt; hæc enim tria res omnes perficiunt: numerus partium, qui necessarius est, ut nulla omnino desit; commensuratio, sive apta proportio partium; denique qualitates internæ, sive externæ, ut suavitas coloris in externa superficie corporis, et virtus interna, quæ ad actiones varias utilis vel necessaria est. Sed est omnino admirandum, quantam vim Deus rebus quibusdam exiguis ac parvissimis attribuerit, ut videatur potentiam suam in rebus magnis, sapientiam in parvis ostendere voluisse. Quis capiat, quanta virtus insit in grano sinapis? quod minimum est omnibus seminibus, ut vix oculis discerni possit, et tamen in eo latet arbor magna, ut etiam aves habitent in ramis ejus, ut Veritas in Evangelio loquitur⁶. Neque hoc est proprium sinapis, sed commune omnibus seminibus, in quorum virtute radices, trunci, rami, folia, flores et fructus maximarum arborum delitescunt. Certe si hoc ipsum experimento manifesto non didicissemus, non facile persuaderi posset hominibus, ex tantulo semine tantam molem rerum diversissimarum exoriri unquam potuisse. Quis item capiat in formica, in culice, in pulice, in aliis minutissimis animalculis esse pedes, qui velocissime moveantur, esse caput, esse cor, esse sensus externos et internos, esse suo quodammodo, quamvis admodum imperfecto, prudentiam atque iudicium? Quis denique capiat in iisdem et aliis id genus animalculis minutissimis et tenuissimis esse tantam vim terebrandi et perforandi carnes vivas, ut non solum hominibus molestissima sint, sed etiam elephanti et leones a culicibus terreantur?

Magnus igitur Dominus et magna sapientia eius, ut in maximis, sic etiam in minimis. Admiratus est aliquando princeps ille medicorum quamvis ethnicus artificium Dei, quod in manu humana cernitur, et exclamavit in laudem conditoris⁷. Quid te, christiane, facere oporteret, qui non solum hominum et cæterorum animantium corpora, sed etiam cælum et stellas et angelos et mentes hominum immortales incredibili sapientia ab eodem sapientissime conditore creata fuisse non dubitas?

Caput II

Longitudo sapientiæ practicæ in conservatione rerum elucet

Iam vero longitudo sapientiæ practicæ in conservatione rerum elucet, ut eius latitudinem in creatione lucere iam diximus. Igitur sapientia Dei magna et admirabilis in rerum creaturarum, ac potissimum corruptibilium, conservatione et duratione conspicitur.

Ac primum si quis cogitet, quomodo Deus nutriat et augeat herbas, plantas, animantia et ipsa hominum corpora, ut conserventur quanto diutius possunt, omnino stupore quodam attonitus non poterit satis mirari sapientiam Dei. Nam ex terra et aqua nutrit herbas et plantas, et facit, ut alimentum illud transeat a radicibus ad truncum et a trunco ad ramos et folia et fructus a vi quadam sursum trahatur et omnia penetret ratione et modo prorsus admirabili; sic etiam ex herbis et pomis et ex ipsa carne animantium nutrit animantia nonnulla et ipsos homines, et facit, ut alimentum intret et penetret ad omnes partes corporis internas et externas tanta facilitate et suavitate, ut incredibile videatur. Agit Deus instar medici doctissimi et humanissimi, qui pharmaca sic novit condire, ut non solum facile, sed etiam libenter ab ægrotis sumantur; cibi enim sine dubio medicamenta sunt, quæ nisi a mortalibus sæpius accipiantur, mortem vitare non possunt. Sed amantissimus et sapientissimus medicus noster Deus primo saporem indidit cibis, ut cum delectatione sumantur; deinde variavit infinitis modis ad tollendum fastidium; denique per varias alterationes in ore et stomacho, in hepate, in corde convertit cibum in succum adeo tenuem et subtilem, ut sine scissione vel dolore transeat per omnes venas et venulas et poros corporis atque ad omnes partes carnis, ossium, nervorum penetret, nobis non sentientibus vel etiam dormientibus. Admirantur philosophi naturæ solertiam et artem, cum ista speculantur: sed quæ esse potest in rebus inanimis, vel sensus et rationis expertibus solertia? Non igitur naturæ solertia, sed conditoris sapientia admiranda est, quæ et naturam fecit et modum adinvenit, quo ista mirabilia fierent. Audi Sapientiam Dei loquentem in Evangelio: *Considerate lilia agrî, quomodo crescunt, non laborant, neque nent, et Deus sic vestit*⁸. Non igitur naturæ solertia, sed Deus facit ut lilia crescant et tam decoris quasi vestibus induantur; quod idem de nutritione et incremento viventium omnium dici potest, Apostolo testante, qui ait: *Nemo qui plantat, est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus*⁹.

Et si tam admirabili modo sapientia Dei pascit et nutrit et in vita mortali conservat plantas et animalia, cogita, si potes, anima, quomodo in æterna vita pascit Deus mentes angelorum et hominum? In terris enim terrenis cibus, sed a divina sapientia conditis alimur; in cælo vero sapientia ipsa est cibus et potus in æternum viventibus. O te beatam, si intime penetrares, quid sit: *Erit Deus omnia in omnibus*¹⁰; quid, inquam, sit, Deum, summum et infinitum bonum, esse Sanctis omnibus victum et amictum et vitam et omnia: et certe præsentia fastidires omnia, et

⁶ Matth. XIII,31,32

⁷ Galen. in libr. de partibus

⁸ Matth. VI,28-30

⁹ 1 Cor. III,7

¹⁰ 1 Cor. XV,28

sola quæ sursum sunt saperes et quæres. Sed pergamus ad cætera.

Illud item simile miraculo est, quod in conservanda et propaganda vita mortalium Deus attribuit rebus tenuissimis motum continuum ac sine fatigatione longissimum. Multum omnino laboraverunt homines, ut horologium construerent, in quo rotæ vi ponderum ad viginti quatuor horas sine intermissione decurrerent. Quanta igitur sapientia Deus facit, ut vis nutritiva perpetuo et sine ulla intermissione operetur toto tempore, quo plantæ, vel animalia vivunt, atque etiam ut pulmones et arteriæ sine intermissione moveantur ad annos septuaginta vel plures. Necesse est enim vim nutritivam operari, et pulmones atque arterias moveri ab initio vitæ usque ad finem. Itaque in iis, qui ad annos octoginta vel nonaginta vivendo perveniunt, per idem tempus necesse est pulmones et arterias in iisdem semper moveri; et ante diluvium, cum homines ad annos nongentos pervenirent, oportuit pulmones et arterias, res videlicet fragiles et tenues, ad annos nongentos sine ulla intermissione vel requie perpetuo agitari. Certe, qui ista non mirantur, et ex istis sapientiam Dei non suspiciunt et adorant, eos lumine sapientiæ omnino carere necesse est.

Accedit tertio, quod sapientia Dei, quamvis posset sine ullo labore hominum et animantium cæterorum, atque etiam sine ministerio solis et aliarum secundarum causarum, herbas et arbores producere et conservare, ut paratum haberent omnia viventia cibum suum: voluit tamen uti ministerio secundarum causarum, et labore atque industria hominum et animantium cæterorum, ut non languerent otio, sed vires suas exercerent omnia. Ac voluit etiam, ut inter homines alii divites essent, alii pauperes, ut haberent omnes occasionem colendæ virtutis et vinculo charitatis colligarentur: hinc enim fit, ut divites liberalitatem et misericordiam, pauperes patientiam et humilitatem exercent; et divites egeant opera pauperum ad agros colendos et pecora nutrienda et variis artibus paranda, quæ necessaria sunt omnibus, et pauperes contra divitum opera indigeant, qui eis pecunias et instrumenta præbeant, quibus ipsi victum sibi et vestimenta atque alia necessaria comparent. Neque est, cur pauperes de divina sapientia conquerantur; Deus enim, qui omnia novit et omnes diligit, unicuique dedit, quod ei ad vitam sempiternam obtinendam, utilius esse prævidit, quomodo in terris medici ægrotis quibusdam in mediam imperant et venam secant, aliis vinum et carnes indulgent et, ut recreentur, iubent. Plurimi nunc certe pauperes salutem æternam consequuntur, qui si divites fuissent, in æternum periissent; et quamvis divites quoque salvi esse possint, si divites esse studeant in operibus bonis et facile ac libenter tribuant, quod ad communicandum, non ad recondendum a communi Domino acceperunt:

tamen negari non potest, quin via ad vitam æternam tutior et planior et expeditior sit paupertas, quam divitiæ. Non decipit nos divinus Magister, qui ait: *Amen dico vobis, quia dives difficile intrabit in regnum cælorum*¹¹, et iterum: *Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei, et væ vobis divitibus, qui habetis consolationem vestram*¹²; neque decipit nos Apostolus, cum ait in priore ad Timotheum: *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et in laqueum diaboli et desideria multa inutilia et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem*¹³. Et quod Dominus et apostoli verbo docuerunt, id ipsum confirmarunt exemplo; de se enim Dominus dicit: *Vulpes foveas habent et volucres cæli nidos, filius autem hominis non habet, ubi caput suum reclinet*¹⁴, et Apostolus de se et coapostolis suis ait: *Usque in hanc horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cædimur, et instabiles sumus*¹⁵, id est, propriam domum non habemus. Neque dubitari potest, quin Sapientia Dei et filii ac discipuli sapientiæ viam ad vitam planissimam et tutissimam elegerint. Sed quia *stultorum infinitus est numerus*¹⁶, pauci viam hanc sponte eligunt, plurimi autem ab ea toto affectu viribusque declinant.

Postremum illud est, in quo longitudo divinæ sapientiæ cernitur, quod quemadmodum ipsa æterna est, sic rebus omnibus instinctum vivacissimum indidit conservandi sui ac vitam vel esse suum, quo possint diutius, propagandi. Videmus homines, cum in periculo vitæ se constitutos cernunt, omnia movere, nec ullis opibus aut laboribus parcere; videmus animantia omnia supra vires cum robustioribus pugnare, ne vitam amittant; videmus lucernam ardentem, cum proxima extinctioni est, bis terve se ipsam excitare et magnam flammam emittere, ut viribus totis cum extinctione collectari videatur; videmus guttas aquæ aliquando pendere de ligno vel lapide, seque in orbem redigere et quamdiu possunt se ipsas sustinere, ne diffluant et pereant; videmus gravia contra naturam ascendere et levia item contra naturam descendere, ne detur vacuum et ipsa disiuncta a rebus aliis conservari non possint¹⁷. Sed mirabilius est, quod ad propagandam speciem tam vehementem affectum indiderit Deus parentibus erga proles, ut omnino incredibile videatur. Videmus gallinam infirmari pro pullis, et quamvis infirmam ac debilem acerrime pugnare contra milvos et canes et vulpes; quot vero dolores et labores tolerant libenter mulieres in pariendis

¹¹ Matth. XIX,23

¹² Luc. VI,20-24

¹³ 1 Tim. VI,9

¹⁴ Luc. IX,58

¹⁵ 1 Cor. IV,11

¹⁶ Eccle. I,15

¹⁷ Aliis quidem, sed aequè mirabilibus naturæ legibus plurima illorum a Dei sapientia disponuntur. Ed.

et educandis infantibus, omnes norunt. Huius rei causa est consilium sapientiæ Dei, qui, ut hanc propagationem veluti umbram æternitatis aleret, amorem vehementissimum animantibus omnibus, etiam brutis et feris, erga proles impressit. Nam cum multa sint animantia, quorum destructioni omnes homines dant operam, vel utilitatis propriæ causa, ut lepores, apri, cervi, turdi, coturnices, perdices, pisces fere omnes, vel ne noceant, ut lupi, vulpes, serpentes et alia id genus innumerabilia: facile species animalium multæ iamdudum periissent, nisi Dei sapientia per hunc affectum conservationi et propagationi eorum providisset.

Sed si tantus amor naturaliter inest in omnibus viventibus erga vitam istam brevem et ærumnis plenam: quantus esse deberet amor in nobis erga vitam beatam et sempiternam? O cæcitas et stultitia generis humani! Res omnes pro vita brevissima, pro umbra æternitatis, laborant supra vires; et homo, ratione præditus, pro vera æternitate vitæ felicissimæ non dignatur laborare, non dico supra vires, sed pro viribus. Res omnes ex naturali instinctu mortem temporariam horrent et fugiunt super omnia mala; et homo, ratione instructus et fide divina edoctus, mortem sempiternam neque horret, neque fugit, saltem ut temporaria mala fugere et horrere consuevit. Vere igitur dixit Ecclesiastes: *Stultorum infinitus est numerus*¹⁸; et vere dixit Veritas in Evangelio: *Quam angusta porta et arcta via est, quæ ducit ad vitam! et pauci sunt, qui inveniunt eam*¹⁹.

Caput III

Quæ sit altitudo sapientiæ Dei practicæ ex opere redemptionis conspicitur

Iam vero altitudo practicæ sapientiæ Dei perspicitur in opere redemptionis: *Non satiabar*, inquit S. Augustinus, *dulcedine mirabili considerare altitudinem consilii tui super salutem generis humani*²⁰.

Altissimum vere consilium fuit per ignominiam crucis resarcire omnia damna, quæ astutia diaboli per peccatum primi hominis fecerat, et ita resarcire, ut pulchrius fuerit opus instauratum, quam fuisset antequam restauratione indigere cœpisset. Quatuor mala nata sunt ex peccato primi hominis: iniuria Dei ex superbia et inobœdientia Adami; pœna primi hominis et totius humani generis, id est, privatio gratiæ Dei et sempiternæ beatitudinis; contristatio angelorum, quibus vehementer displicuit iniuria Dei et miseria hominum; gaudium diaboli et omnium spirituum malignorum, qui lætabantur hominem a se devictum atque prostra-

tum. Hæc omnia mala sustulit et in maiora bona convertit sapientia Dei per mysterium crucis, ut non sine causa canat Ecclesia: *O felix culpa, quæ talem ac tantum meruit [habere] redemptorem!*²¹ Certe enim si vestem novam et pretiosam, casu aliquo scissam et laceram, sartor industria sua et ornamento aliquo superaddito ita resarciret, ut elegantior et pretiosior fieret, iure dici posset: felix scissio, quæ tantæ venustati occasionem dedit.

Primus igitur homo, per astutiam et invidentiam diaboli in superbiam elatus, affectavit similitudinem Dei et inobœdiens Deo præceptum eius prævaricatus est. Ita Deo debitum honorem quodammodo rapuit. Sed secundus Adam Christus, qui Sapientia Dei est, humiliavit semetipsum, factus obœdiens usque ad mortem²², et honorem Deo restituit multo maiorem, quam fuerit ille, quem primus Adam superbiendo et inobœdiendo abstulit. Adam enim purus homo erat, et si Deo paruisset, in re facillima paruisset. Quid enim magni erat primis hominibus abstinere a fructibus unius arboris vetitæ, cum plurimis et optimis abundarent? Itaque peccatum quidem eorum gravissimum fuit, et tanto gravius, quanto facilius obœdientia fuisset, cum nihil laboris contineret. Christus vero Deus et homo erat, et humiliavit se ad obœdiendum Deo Patri in re omnium maxima et laboriosissima, id est, in morte crucis plena doloris et ignominiae. Proinde si consideretur eminentia personæ et profundum humilitatis et obœdientiae, nihil potest cogitari maius vel magis meritorium vel honorificentius Deo, quam humilis illa Christi obœdientia. Itaque verissime dicebat Dominus in Evangelio: *Ego te clarificavi super terram*²³; vere enim coram angelis Dei et coram omnibus sanctis mentibus prophetarum et aliorum, quibus ista innotuerunt, glorificavit Deum Patrem Iesus Christus gloria plane inenarrabili, et si angeli in Christi nativitate ob humilitatem præsepis cecinerunt: *Gloria in excelsis Deo*²⁴, multo magis hoc ipsum maiori iubilo cantaverunt ob humilitatem crucis.

Iam vero ipse homo, si non peccasset, obtinisset ad summum æqualitatem angelorum, nunc autem per redemptionem quæ est in Christo Iesu, obtinuit genus humanum, ut unus homo super omnes angelos exaltatus in dextera Dei sedeat, sitque caput et Dominus angelorum et hominum; sic enim de Christo scribit apostolus Petrus in priore epistola: *Profectus in cælum, subiectis sibi angelis et potestatibus et virtutibus*²⁵, et coapostolus eius Paulus ad Philippenses: *Propter quod et Deus exaltavit illum et dedit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur*

¹⁸ Eccle. I,5

¹⁹ Matth. VII,14

²⁰ Aug. Conf. IX, c.6 No.14

²¹ Benedictio cerei in sabbato s. Ed.

²² Philipp. II,8

²³ Ioann. XVII,4

²⁴ Luc. II,14

²⁵ 1 Petr. III,22

*cœlestium, terrestrium et infernorum*²⁶. Itaque Filius clarificavit Patrem humilitate passionis modo inenarrabili, et Pater clarificavit Filium exaltatione ad dexteram suam modo item inenarrabili, quæ clarificatio ita redundavit in totum humanum genus, ut plane sint ingratisissimi, qui hoc immensum beneficium non agnoscunt et pro eo gratias Deo non agunt. Quid? quod non solus Christus Deus et homo, sed ipsa mater eius exaltata est super omnes choros angelorum, quæ tamen homo solum est non Deus; quare homines tanta accessione gloriæ sibi facta ad eam, quam habuissent, si primus homo non peccasset, iure possunt exclamare: *O felix culpa, quæ talem ac tantum meruit habere redemptorem!*

Porro angeli sancti, sicut contristati sunt de casu primi hominis, tamquam de gravissima ærumna fratris sui minoris: sic etiam maximo gaudio affecti sunt ex copiosa redemptione per Christum facta. Si enim *gaudium est in cœlo coram angelis de uno peccatore pœnitentiam agente*²⁷, quanto magis gaudium maximum fuisse credendum est coram eisdem angelis, quando viderunt, per Christum hominem iustitiæ Dei plenissime satisfactum pro humano genere fuisse et clave crucis eius aperta credentibus regna cœlorum? Neque suspicandum est, angelos sanctos moleste tulisse, quod hominem Christum et beatissimam Virginem supra ipsorum angelorum eminentiam Deus extulerit: abest enim omnis livor et invidentia ab angelis, et iidem charitate verissima atque ardentissima pleni sunt; charitas autem non æmulatur, non inflatur, non tristatur de bono alieno, sed collætatur et congaudet bonis omnibus de bono ipsorum non minus quam si proprium esset. Itaque vere canit Ecclesia: *Assumpta est Maria in cœlum, gaudent angeli*²⁸; non, inquit, tristantur, sed *gaudent angeli*, quod virginem Deiparam exaltatam videant super choros angelorum ad cœlestia regna. Intelligunt enim id iustissime factum a Deo, qui nihil nisi sapientissime et iustissime facit; et simul voluntatem habent cum Dei voluntate ita coniunctam inseparabili et insolubili amoris nexu, ut quod placet Deo, ipsis etiam placeat, neque ullo modo displicere possit.

Diabolus autem, qui ad tempus exultavit ob devictum ac prostratum a se primum hominem, multo maiorem tristitiam habuit de victoria Christi hominis, quam fuerit prior exultatio. Ex victoria enim Christi factum est, ut iam non solum viri, qualis erat Adam, sed etiam parvuli et feminæ diabolo insultent ac de ipso triumphent. Non fuisset turpe diabolo vinci ab Adamo in paradiso, quando carebat ignorantia et infirmitate et armatus erat iustitia originali, quæ partem inferiorem rationi

ita subiiciebat, ut rebellare non posset, nisi prius mens ipsa Deo rebellis existeret. At nunc vinci diabolum ab homine mortali, peregrino, ignorantia et concupiscentiæ obnoxio, summum dedecus est; et vincitur tamen per Christi gratiam, et ita vincitur, ut multi trophæa castitatis, patientiæ, humilitatis, charitatis erigant, quamvis diabolus ignita iacula sua tentationum et persecutionum assidue iaciat. Atque in hac re admiranda est supra modum altitudo sapientiæ Dei. Vidit enim Deus necessarium esse generi humano contra insidias diaboli contemptum temporalium bonorum, voluptatum carnis, affluentia divitiarum, gloriæ mundanæ et similium, quæ sunt *laquei diaboli et captivos demergunt in interitum et perditionem*²⁹. Quid igitur excogitavit, ut ista hominibus amarescerent et contraria, id est, castitas, paupertas, humilitas, patientia, contemptus denique mundi dulcescerent? Descendit ipse de cœlo, et forma servi suscepta, medicamentum necessarium homini ægroto, sed amarissimum et horrendum ita exemplo suo dulce et suave reddidit, ut multi iam homines magis ament ieiunium quam crapulam, paupertatem quam divitias, virginitatem quam coniugium, martyrium quam delicias, obœdire quam imperare, contemni quam honorari, subesse quam præesse, humiliari quam exaltari. Quis enim, videns Deum in forma humana, plenum sapientia et gratia, et qui nec falli nec fallere potest, pauperem, humilem, patientem, continentem, et quod mirabilius est, pro redimendo humano genere cruci affixum et pretioso effuso sanguine voluntarie et ex ardentissima charitate morientem, non animetur et excitetur ad imitandum?

Hæc fuit adinventio sapientiæ Dei alta et mirabilis, de qualibus adinventionibus canit Isaias: *Notas facite in populis adinventiones eius*³⁰. Sed adhuc tamen hæc altissima sapientia Dei stultitia videtur non solum sapientibus huius mundi³¹, ut dicit Apostolus in priore ad Corinthios, sed etiam carnalibus et animalibus hominibus, qui in Christum credunt, sed Christi vestigia sequi recusant; quos idem apostolus inimicos crucis Christi vocavit³². Tu vero, anima mea, satage sugere mel de petra oleumque de saxo durissimo, id est, sapientiam de stultitia, sapientiam Dei de stultitia crucis. Scrutare attente et diligenter, quis ille sit, qui pendet in cruce et cur ita pendeat; et cum inveneris illum ipsum esse, *qui sedet super Cherubim*³³, imo *qui sedet ad dexteram maiestatis excelsis*³⁴, facile intelliges, eum non pendere in cruce ob sua delicta, neque ob suam infirmitatem, neque ob aliorum potentiam, sed vol-

²⁶ Philipp. II,9-10

²⁷ Luc. XV,7-10

²⁸ Offic. missæ in assumpt. B. M. V.

²⁹ 1 Tim. VI,9

³⁰ Isa. XII,4

³¹ 1 Cor. II,14

³² Philipp. III,18

³³ Psalm. XCVIII,1

³⁴ Hebr. I,3

untarie ob ardentissimum desiderium satisfaciendi iustitiæ divinæ pro peccatis totius mundi, ob honorem et gloriam Dei Patris, ob salutem æternam omnium electorum ac, ut loquitur Apostolus, *ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam non habentem maculam, neque rugam*³⁵, denique ob amorem tuum, quia videlicet *dilexit te, et tradidit semetipsum pro te hostiam et oblationem Deo in odorem suavitatis*³⁶: cum, inquam, ista inveneris, quæ verissima sunt, assurge per amorem intimum in tantum benefactorem, et ad eius imitationem incipe ardentem sitire gloriam Dei, salutem omnium gentium, sed præcipue totius Ecclesiæ pulchritudinem et gloriam et tuam ipsius æternam salutem; incipe sitire perfectum odium iniquitatis, puritatem cordis, perfectionem iustitiæ, ut aliquando etiam sitire incipias participationem crucis Domini tui et gloriari in tribulationibus et in angustiis, ut postea quoque particeps fias resurrectionis cum iustis ad gloriam, non ad pœnam cum impiis.

Caput IV

Profunditas sapientiæ Dei practicæ in providentia et prædestinatione consistit

Restat profunditas sapientiæ practicæ, quæ in providentia et prædestinatione et iudiciis Dei consistit; scriptum est enim: *Iudicia tua abyssus multa*³⁷.

Ac primum providentiam Dei admirabilem prorsus esse colligitur ex eo, quod Deus res omnes creatas immediate regit atque ad fines suos ducit: *Aequaliter*, inquit Sapiens, *est ei cura de omnibus*³⁸, id est, nulla re excepta Deus omnia curat, ita ut nec passerulus cadat in terram sine providentia Dei, ut Salvator dicit³⁹. Qui numerare poterit multitudinem rerum totius universitatis, is aliquo modo suspicari poterit magnitudinem sapientiæ Dei, omnia et singula regentis et dirigentis. Poterit quidem unus pontifex maximus totum orbem christianum generali providentia regere, sed non particulari, quæ se extendat ad singulos christianos, ideo enim multos episcopos vocat in partem sollicitudinis; et potest unus rex multas provincias generali providentia gubernare, sed non particulari, quæ cives singulos complectatur, et ea de causa multos adhibet proreges, vel prætores, vel præsides. Deus autem sic curat singulos ut omnes, et omnes ut singulos: *Passerulus non est in oblivione coram Deo*⁴⁰; *Capilli capitis nostri*

*omnes ab eo numerati sunt*⁴¹, ac ne unus quidem peribit, illius providentia super nos semper vigilante; pulli ipsi corvorum, a parentibus destituti, a Deo non destituuntur⁴².

Quam secure ergo quiescere potes, anima mea, in sinu tanti Patris, etiam in mediis tenebris, inter ora leonum et draconum, inter innumerabiles spirituum innumerabilium legiones: adhære tantum illi amore sincero, timore sancto, spe non fluctuante, fide non dubia.

Nec vero solum res singulas et præsentem Dei providentia curat, sed etiam attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter⁴³. Ideo enim *rex sæculorum* Deus appellatur, quia sæculorum ordinem ipse constituit, et regnorum successiones et temporum vicissitudines et varietates ab ipsa æternitate disposuit. Nihil novum, nihil non prævisum, nihil præter opinionem Deo accidere potest: *Mortalium quidem cogitationes timidæ sunt, et incertæ providentiæ nostræ*⁴⁴, ut inquit Sapiens, quoniam de rebus futuris nihil nisi fallaces coniecturas habemus; Deus autem non minus certo futura omnia novit, quam præterita vel præsentia, atque in mente sua ante mundi constitutionem rerum omnium successiones ordinesque disposuit, ac propterea mater Ecclesia publice ac secure decantat, providentiam Dei in sua dispositione non falli⁴⁵.

Quia tamen ratio providentiæ divinæ occultissima est et *iudicia eius abyssus multa*⁴⁶, inde fit, ut nonnulli videntes plurima mala inter homines fieri eaque impunita dimitti, in præcipitium illud ruunt, ut credant res humanas Dei providentia non gubernari, aut certe mala omnia Dei voluntate committi; quorum utrumque impium est, sed magis posterius, ut scribit S. Augustinus⁴⁷. Illi autem in hæc errorum præcipitia ruunt, qui vident partem providentiæ divinæ, partem non vident, et cum expectare deberent exitum rerum, qui in extremo iudicio manifestus omnibus erit, illi ante tempus temere iudicare audent et in errores gravissimos incidunt. Ideo clamat Apostolus in priore ad Corinthios: *Nolite ante tempus iudicare, quoad usque veniat Dominus, qui illuminabit abscondita tenebrarum et manifestabit consilia cordium*⁴⁸. Illustrat S. Augustinus rem hanc insigni similitudine: si quis, inquit, in vermiculato pavimento unius solius tessellæ modum intueri posset, vituperaret artificem veluti ordinationis et compositionis ignaram, quia videlicet

³⁵ Ephes. V,27

³⁶ Ephes. V,2

³⁷ Psalm. XXXV,7

³⁸ Sap. VI,8

³⁹ Luc. XII,6; Matth. X,29

⁴⁰ Luc. XII,6

⁴¹ Matth. X,29

⁴² Psalm. CXLVI,9

⁴³ Sap. VIII,1

⁴⁴ Sap. IX,14

⁴⁵ In hymno: Rector potens, et: Rerum Deus tenax vigor, Hominis superne conditor, etc. Ed.

⁴⁶ Psalm. XXXV,7

⁴⁷ Aug. de ordine I. c. 1 No. 1

⁴⁸ 1 Cor. IV,5

particulam operis illius videt, maximam partem non videt; qui si partes omnes et connexionem eorum cerneret, sine dubio mirifice opus et opificem laudaret. Sic igitur vident multi homines impios prospere agere, iustos contra premi et affligi, nec sciunt, quid in futurum servet Deus vel impiorum iniquitati vel iustorum patientiæ; et ideo prorumpunt in verba blasphemiam vel cum illis, qui dicebant apud Job: *Circa cardines cæli Deus ambulat, nec nostra considerat*⁴⁹, vel cum aliis, qui apud Malachiam dicunt: *Omnis, qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, et tales placent ei*⁵⁰. Aliam similitudinem adferre solet S. Augustinus variis in locis, a carminibus desumptam. Si quis enim cum incipit audire carmen heroicum, in principio vel in medio dicat, carmen non esse bonum, merito stultitiæ arguetur: expectet, ut omnes syllabæ sonent et transeant, et tunc reprehendat, si carmen non placet. Sic omnino stultissimi sunt, qui ordinatissimam providentiam Dei vituperare audent, antequam totus providentiæ ordo decurrat.

Ergo, anima mea, si sapis, satage quantum potes, ut mala non fiant, hoc enim tibi imperat Deus; sed cur ipse mala permittat, iudicio eius relinque; quod occultum esse potest, iniustum esse non potest.

Caput V

De profunditate mysterii prædestinationis et reprobationis

Quamvis autem abyssus magna sit ratio providentiæ Dei in rebus humanis gubernandis, tamen abyssus est sine ulla comparatione profundior ratio prædestinationis et reprobationis æternæ. Nam cur Deus multos impios temporalibus bonis repleat et peccata eorum impunita in hac vita relinquat, et contra, cur multos innocentes egestate premi et iniuste vexari et flagellari atque occidi permittat, non potest quidem a nobis investigari de singulis; possumus tamen in universum causam aliquam probabiliter assignare. Deus enim sæpe facit impios affluere temporalibus bonis, ut bona aliqua eorum opera moralia remuneret, cum vitam illis non sit daturus æternam; vel ut eos temporalibus beneficiis alliciat ad conversionem a peccatis atque ad beneficia æterna speranda et desideranda perducatur; eorum vero peccata aliquando in hac vita non punit, quoniam satis ea puniet in gehenna: iustos autem inopia, ignominia, vexationibus variis affligi sinit, tum ut peccata eorum levia in hoc tempore purget; tum ut gloriosius et splendidius patientiam et humilitatem atque alia eorum merita in æterna vita coronet.

⁴⁹ Job XXII,14

⁵⁰ Malach. II,17

At cur Deus Iacob dilexerit, et Esau odio habuerit, antequam quidquam boni, vel mali egissent, quis investigabit? Atque hoc est, quod admiratur Apostolus ad Romanos, erant enim gemelli fratres eiusdem patris et matris filii; et tamen unum Deus prædestinando dilexit, alterum reprobando odio habuit⁵¹. Et ne quis forte dicat, prævidisse Deum opera bona unius et alterius mala futura; prævenit Apostolus hanc responsionem, dicens, hoc factum esse, *ut secundum electionem propositum Dei maneret*, et allegat verba Dei apud Mosem: *Miserebor cuius misereor, et misericordiam præstabo cuius miserebor*⁵². Quis item non obstupescet, unum longo tempore perseverasse in bonis operibus, et in fine vitæ defecisse et periisse, ut Iudam proditorem; et alterum longo tempore perseverasse in operibus malis, et in fine vitæ mutatum continuo in paradysum evolasse, ut felicem latronem? Dices: at Iudas Christum prodidit, et latro Christum confessus est. Vera sunt hæc quidem: sed non poterat Christus Iudam respicere, ut respexit Petrum et gratiam illam efficacem Iudæ inspirare, quæ a nullo duro corde respuitur? Et numquid non poterat Christus utrique latroni secum pendenti fidem et pœnitentiam donare, sicut donavit uni, vel utrumque sinere in peccatis suis vitam finire, ut permisit unum? Et quis rationem reddere poterit, cur aliquos Deus rapiat, ne malitia mutet intellectum eorum, ut Sapiens loquitur de Henoch⁵³, et multos non rapiat, et sinat de bonis fieri malos et in malitia illa finire dies suos? Sed quid dicemus de integris regionibus, quarum aliquæ citissime, aliæ tardissime vocatæ sunt ad fidem, sine qua salvari nemo potest? *Qui enim non credit, iam iudicatus est*⁵⁴, et, ut Apostolus loquitur, *omnis quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit. Quomodo ergo invocabunt, in quem non crediderunt? aut quomodo credent ei, quem non audierunt? quomodo autem sine prædicante? quomodo vero prædicabunt, nisi mittantur?*⁵⁵

Ista sunt secreta altissima et profundissima, quæ Pater posuit in abyso sapientiæ suæ, quam Apostolus non aperit, sed miratur, cum dicit: *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, et investigabiles viæ eius! Quis enim cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius eius fuit?*⁵⁶ Hoc solum scire nobis licet, apud Deum nullam esse iniquitatem, et in novissimo die neminem futurum, qui non possit iure dicere: *Iustus est, Domine, et rectum iudicium tuum*⁵⁷, ac præterea hoc secretum utile nobis omnibus esse, cum hinc fiat, ut nullus

⁵¹ Malach. I,2-3; Rom. IX,10 sqq

⁵² Rom. IX,11-15; Cf. Exod. XXXIII,19

⁵³ Sap. IV,10 sqq; Cf. Gen. V,24

⁵⁴ Ioann. III,18

⁵⁵ Rom. X,13-15

⁵⁶ Rom. XI,33,34

⁵⁷ Psalm. CXVIII,137

improbis de salute desperet, nullus probus de certa salute præsumat; atque etiam, ut viri probi de nullius improbi conversione diffidant, pro omnibus orent, ac de omnium salute solliciti sint; et contra nemo quantumvis bonus et sanctus insolescat, cum nemo sciat, quid crastina sit allatura dies, sed omnes *cum metu et tremore salutem suam operentur*⁵⁸.

Tu vero, anima mea, his omnibus consideratis, *satage, ut certam facias per bona opera vocationem et electionem tuam*⁵⁹, ut apostolus Petrus te monet in epistola sua posteriore. Quæ autem sint opera bona, quæ certam faciunt vocationem et electionem, docet apostolus Ioannes, cum ait: *Filioli mei, non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate*⁶⁰. Charitas enim est, cum qua nemo damnatur et sine qua nemo salvatur; charitas autem per opera demonstratur, cum quis videlicet non spe retributionis temporalis vel ex affectu inordinato ad creaturam, sed ex intimo et puro amore Dei et proximi vel eleemosynas pauperibus elargitur, vel inimicis condonat iniurias. Et quoniam non satis est incipere, sed: *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*⁶¹; ideo dicit Apostolus, *satagite*, quod est anxie et sollicitè ac diligentissime incumbere in negotium salutis æternæ. Et vere, si quod est probabile argumentum electionis divinæ, illud est, cum homo, sollicitus de salute magis quam de ulla re alia, non cessat orare Deum pro dono veræ poenitentiae et veræ humilitatis et perfectæ charitatis et perseverantiæ usque in finem; neque sola oratione contentus *regnum Dei et iustitiam ejus*⁶², ut Salvator admonuit, totis viribus quærere et invenire contendit.

GRADUS DECIMUS QUARTUS

Ex consideratione misericordiæ Dei

Caput I

De latitudine misericordiæ Dei, qua miseras tollit

Spiritus Sanctus in Scripturis suis misericordiam Dei miris laudibus effert, ita ut illam super omnia

opera Dei prædicare non dubitet; sic enim canit propheta David: *Suavis Dominus universis, et miserationes eius super omnia opera eius*¹. Huius attributi divini magnitudinem facile perspiciemus, si eius latitudinem, longitudinem, altitudinem et profundum paulo attentius considerabimus.

Latitudo misericordiæ divinæ in eo posita est, quod Deus isque solus omnes miseras tollere possit, et ab omnibus rebus aliquas tollat, idque faciat ex amore, quo res creatas diligit, non ob aliquam utilitatem suam. Possunt quidem res creatæ aliquam miseriam tollere, ut panis famem, et potus sitim, et vestis nuditatem, et scientia ignorantiam, et sic de cæteris; at nulla creatura omnem miseriam tollere potest. Præterea sunt miseriæ quædam tanto graviore, quanto occultiores et interiores, quibus solus Deus remedium adhibere potest: tales sunt insidiæ dæmonum, qui plurimi, versutissimi, potentissimi et in nos pessime animati sunt; tales etiam sunt errores et cæcitates mentis et conscientiae erroneæ, quas nos ipsi in nobis non videmus, ut sæpe nobis videamur optime valere in homine interiore, cum gravissime et periculosissime laboremus. Quis nos ab eiusmodi miseriis eripere potest, nisi solus medicus omnipotens? Et quoniam nobis inscientibus sæpe Deus misericorditer nos ab eiusmodi miseriis liberat, omnes homines ingrati merito dici possunt erga Deum, ut ipse Dominus testatur cum dicit: *Patrem cælestem benignum esse super ingratos et malos*². Vix enim minimam partem beneficiorum Dei cognoscimus, ac ne pro illa quidem parte gratias agimus ea devotione et humilitate, qua deberemus.

Deinde res creatæ non solum non tollunt omnes miseras, sed paucas, at ne illas quidem tollet ab omnibus, sed a paucis: solus Deus omnes miseras et ab omnibus tollere potest, et quamvis non ab omnibus omnes tollat, tamen nemo est, qui alicuius misericordiæ Dei non sit particeps; recte igitur Propheta canit: *Misericordia Domini plena est terra*³. Ecclesia in oratione dicit: *Deus, cui proprium est misereri*; quoniam ad illum pertinet miseriam tollere, qui miseria caret, et ad illum solum pertinet omnes miseras ab omnibus rebus tollere, qui solus omni prorsus miseria caret. Quis autem omni prorsus miseria caret, nisi solus Deus, qui est actus purus et summum bonum et de cuius essentia est beatitudo? O anima, si cogitatione attingeres, qualis sit vita Domini tui et Patris tui, quæ super omnem miseriam elevata, pura et tota felicitas est, quam ex corde suspirares ad sinum eius, ut de te quoque dici posset: *Non accedet ad te malum, et flagellum*

⁵⁸ Philipp. II,12

⁵⁹ 2 Petr. I,10

⁶⁰ 1 Ioann. III,8

⁶¹ Matth. X,22; XXIV,13

⁶² Matth. VI,33

¹ Psalm. CXLIV,9

² Luc. VI

³ Psalm. XXXII

*non appropinquabit tabernaculo tuo*⁴. At inquires, si potest Deus omnes miserias ab omnibus rebus tollere, cur id non facit, cum sit *Pater misericordiarum*, id est, Pater misericordissimum? et cur dicitur *misericaordia Domini plena est terra* et non potius e contrario *omni miseria plena est terra*? Potest quidem Deus omnes miserias tollere, sed eas tantum tollit, quas sapientia ipsius iudicat esse tollendas: sapientia vero divina iudicat, non expedire ipsis hominibus, ut omnes tollantur et misericordiam aliquando esse miseriam aliquam non tollere, ut maiori misericordiæ præparetur locus. Apostolus ter rogavit Dominum, ut auferretur ab eo stimulus carnis: et non est auditus, quia virtus in infirmitate perficitur⁵. Non abstulit Deus a Lazaro miseriam paupertatis et plagarum, ut maiori misericordia portaretur ab angelis in sinum Abrahamæ. Et ubi essent opera misericordiæ tam necessaria ad meritum divinum, si non essent ulli pauperes esurientes, sitientes, nudi, ægroti, peregrini, carceribus mancipati? Et si deessent tentationes, et prælia cum dæmonibus, ubi essent triumphus et coronæ Virginum et Confessorum? Et si deessent labores et dolores, ubi esset corona patientiæ? Et si nulli essent persecutores, ubi esset palma martirii? Itaque in hoc exilio utrumque verum est, et terram plenam esse miseriis, quia vel ipsa sola peccata ingentes miseriæ sunt: et terram plenam esse misericordia Domini, quoniam conversio peccatorum et merita sanctorum et alia propemodum infinita tum spiritualia tum temporalia beneficia Dei, quid sunt aliud, nisi continuæ et maximæ miserationes conditoris nostri Dei? Gratias igitur agamus bono Domino nostro, quia sicut abundant in hac peregrinatione tribulationes nostræ, sic etiam abundat per misericordiam eius consolatio nostra: *Domine, in cælo misericordia tua*⁶, inquit David, quia ibi misericordia erit sine miseria, quoniam misericordia omnem omnino tollet miseriam.

Caput II

Longitudo misericordiæ Dei est longanimitas sive patientia eius

Iam vero longitudo misericordiæ est longanimitas, sive patientia, quam Scriptura cum misericordia coniungere solet, ut partem vel speciem eius. Sic enim loquitur David: *Miserator et misericors Dominus, longanimis et multum misericors*. Et rursus: *Miserator et misericors Dominus; patients, et multum misericors*⁷. Admirabilis omnino est longanimitas sive patientia misericordissimi Patris nostri Dei erga genus humanum, qualem non

inveniemus, neque in dominis erga servos, neque in parentibus erga filios, quamvis utrique sint homines. Ac primum longanimis est Deus erga peccatores, expectans illos incredibili patientia; aliquando ab initio pueritiæ usque ad extremam senectutem, tolerans violationem legis suæ, et lacerationem nominis sui, et interim *beneficiens eis de cælo, dans pluvias et tempora fructifera, replens cibo et lætitia corda*⁸ ipsorum, ut loquitur Apostolus. Et qui est inter homines dominus aut parens tam mitis et facilis, qui si videat se contemni et iniuriis affecti a servo vel a filio, et longo tempore in hac perversitate eos perseverare, qui tandem non eos expellat ex domo sua? At misericordia Dei non vincitur a malitia hominum: *Sed patienter agit, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reverti*⁹, ut sanctus Petrus affirmat in Epistola sua, et Sapiens inquit: *Misereris omnium Domine, dissimulans peccata hominum propter pœnitentiam*¹⁰.

Deinde patientia maior adhuc cernitur in eo quod peccatores multi per gratiam Dei de lacu miseriæ et luto fæcis educti, et ex filiis tenebrarum filii lucis effecti, et ex reatu mortis æternæ ad adoptionem filiorum Dei et spem regni cœlestis vocati, iterum atque iterum, et sæpe ac sæpius relabentes ad pristinam turpitudinem et ingratitude, tamen a longanimitate Dei non deferuntur, sed benignissime ad conversionem expectantur et invitantur, et si ex corde pœnitentiam agant, tamquam filii prodigi¹¹ a misericordissimo Patre recipiuntur ad osculum pacis, et ad pristinos honores et dignitates. Non sine causa Dominus quærenti sancto Petro, quoties peccanti in se fratri remittere iniuriam deberet, an usque septies? respondit: *Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies*¹²; nimirum quod ipse facit in indulgentia præstanda pœnitentibus idem nos facere voluit. Ipse autem nullum terminum reconciliationi posuit, nisi finem huius vitæ: quamdiu vivit peccator, etiam si ad annum centesimum vel ultra labendo et relabendo pervenerit, a benignissimo Patre ad veniam delictorum admittitur; nulla est apud misericordiam Patris pœnitentia sera, modo sit seria et ex corde vere contrito et humiliato¹³. Sed non ideo debet ullus abuti benignitate Dei et de die in diem conversionem differre, cum nemo sciat qua hora vel quo die de corpore sit exiturus et ad tribunal iustissimi iudicis compariturus. Imo vero deberent omnes hac tanta et tam incredibili bonitate Dei invitari et allici ad conversionem; si enim tam benignus est Dominus erga peccatores sæpius relabentes,

⁸ Act. XIV,16

⁹ 2 Petr. III

¹⁰ Sap. XI,24

¹¹ Luc. XV,11 sqq

¹² Matth. XVIII,21,22

¹³ Psalm. L,19

⁴ Psalm. XC

⁵ 2 Cor. XII

⁶ Psalm. XXXV

⁷ Psalm CII,8

quanta erit dulcedo Patris erga eos, qui post semel gustatam gratiam Dei nunquam amplius adduci possunt, ut ab ea, quibuscunque pulsantibus tentationibus, separentur ad divellantur!

Sed est etiam alia longanimitas Dei supra modum mirabilis et amabilis, qua utitur in tolerandis offensionibus iustorum. Fecit enim nos Deus per infinitam benignitatem suam amicos ex inimicis, filios ex servis, hæredes regni sui ex reis mortis æternæ: et tamen tanta est ingratitude nostra, ut quotidie reddamus ei mala pro bonis; nam si apostolus Iacobus dicit: *In multis offendimus omnes*¹⁴, quid nos dicere oportet, qui tam longo intervallo ab apostolorum perfectione distamus? Ecce loquimur in oratione cum Deo, et statim ab imaginatione ad alia cogitanda abrepti, quasi terga vertimus Deo. Quis in terris dominus pateretur servos suos, coram se astantes et secum loquentes, continuo neglecto domino converti ad fabulandum cum servis? Quid dicam de verbis otiosis, de cogitationibus vanis, de operibus infructuosis, de excessibus in cibo et potu, in somno et ludis, de negligentia in rebus sacris, de omissione fraternæ correptionis, de aliis innumerabilibus offensionibus, in quibus assidue offendimus omnes? Et tamen Deus noster, *suavis et mitis et multæ misericordiæ omnibus invocantibus eum*¹⁵, tolerat hanc rusticitatem et incivilitatem (ut sic loquar) et ineptias filiorum suorum, quas certe homines ab hominibus non tolerarent. Id S. Augustinus notat in tractatu super psalmum octogesimum quintum ad illa verba: *Tu, Domine, suavis et mitis es*; ubi deplorat infirmitatem humanam in vitandis evagationibus mentis in oratione, et magnificat mansuetudinem Dei in tolerandis tot iniuriis servorum suorum¹⁶. Nam *ipse novit figmentum nostrum*¹⁷, et sic nobiscum agit, ut mater cum infantulo suo, quem fovet et nutrit etiamsi ab illo forte percutiatur. Sed quanquam Deus toleret tam multas offensiones nostras, quia non ideo dirumpit amicitiam, nec privat iure hæreditatis, tamem non inultas dimittet in iudicio, in quo verbis otiosis rationem reddemus¹⁸, nisi ante lacrymis, vel oratione, vel alio genere satisfactionis purgata repererit.

Ac ne forte tu, anima mea, leves istas offensiones existimes et ideo, te ipsa seducens, negligas, audi S. Bonaventuram, quid de B. Francisco, viro utique divino lumine illustrato, scribat in eius vita: *Graviter, inquit, se putabat offendere, si quando orationi deditus vanis phantasmatis interius vagaretur. Cum aliquid tale accideret, non parcebat confessioni, quin illud protinus expiaret. Hoc studium sic in usum converterat, ut rarissime muscas huiusmodi pateretur. Fecerat in quadra-*

*gesima quadam vasculum, ut minutias temporis, ne omnino exciderent, occuparet; quod cum decenti Tertiam in memoriam veniens paululum ipsius animum distraxisset, motus fervore spiritus, vasculum igne consumpsit, dicens: sacrificabo illud Domino, cuius sacrificium impedivit*¹⁹. Non ergo tam levis est culpa evagatio mentis in oratione aut in laudibus Dei, quam multi putant; sed magna est misericordia et longanimitas Patris nostri Dei, quod non gravius irascatur, aut non continuo propter eas nos puniat.

Caput III

Altitudo misericordiæ Dei ex causa movente cognoscitur

Sequitur altitudo misericordiæ Dei, quæ sumitur a causa movente Deum ad miserendum. Quæ quidem altissima est et super omnes coelos exaltata, iuxta illud psalmi: *Domine, in cælo misericordia tua*²⁰, et: *In æternum misericordia ædificabitur in coelis*²¹.

Nam aliqui homines miserentur aliorum hominum, quia indigent opera illorum; atque hic quidem infimus gradus misericordiæ est, cum non transcendat utilitatem propriam, quomodo miseremur etiam equorum et canum et pecorum nostrorum. Alii miserentur ob consanguinitatem vel amicitiam, quia videlicet filii sunt vel fratres, vel familiares et amici; et hic est gradus paulo altior et incipit rationem habere virtutis. Alii denique miserentur, quia sunt proximi, id est, homines ut ipsi sunt, ab eodem Deo et ex eadem terra creati; proinde non discernunt, an sint amici vel inimici, boni vel mali, nostri an alieni, sed omnium miserentur, quos ad imaginem Dei creatos esse noverunt: atque hic est ultimus gradus, ad quem mortales ascendere possunt. Deus autem miseretur quidem rerum omnium, quia creaturæ eius sunt, et speciatim miseretur hominum, quia imagines eius sunt, et magis adhuc speciatim miseretur iustorum, quia filii eius sunt, hæredes regni et cohæredes Unigeniti sunt. Sed si quæras, cur Deus creavit mundum; cur hominem ad imaginem suam fecit; cur iustificavit impios; cur in filios adoptavit; cur regni sui hæredes constituit? nihil omnino responderi potest, nisi: quia voluit. Et quare voluit? Nisi quia bonus est; bonitas enim diffundit sese libenterque communicat. In cælo igitur ædificata est misericordia, et de altissimo habitaculo, ex corde videlicet summi Patris, descendit in terram eamque replevit, ut caneretur a Propheta: *Misericordia Domini plena est terra*²².

¹⁴ Iac. III,2

¹⁵ Psalm. LXXXV,5

¹⁶ Aug. enarr. in Ps. LXXXV No. 7

¹⁷ Psalm. CII,14

¹⁸ Matth. XII,36

¹⁹ Bonav. vita S. Franc. c. 10 No. 7,8

²⁰ Psalm. XXXV,6

²¹ Psalm. LXXXVIII,3

²² Psalm. XXXII,5

Itaque in se invenit Deus, unde misereatur nostri; in nobis invenit, unde nos puniat.

Erige nunc, anima mea, oculos mentis ad fontem illum altissimum misericordiae; respice summam illam puritatem nulla proprii commodi intentione permixtam. Et cum audis Magistrum omnium exhortantem ac dicentem: *Estote misericordes, sicut et Pater vester misericors est*²³; enitere quantum potes, ut non solum miserearis conseruorum tuorum, sed illo puro affectu miserearis, quo Pater caelestis miseretur nostri. Si dimittis iniuriam detrahenti vel calumnianti, dimitte ex vero corde, oblivioni perpetuae mandans omnem offensam, nam et Pater noster obliviscitur peccata nostra, ut scribit Ezechiel propheta²⁴, et *quantum distat ortus ab occidente, longe facit a nobis iniquitates nostras*²⁵, ut loquitur David, ne videlicet nobis amplius nocere queant; si donas eleemosynam pauperi, intellige te magis accipere, quam dare, quoniam *qui miseretur pauperis, fœneratur Domino*²⁶, et ideo humiliter et reverenter dona, non tanquam eleemosynam pauperi, sed quasi munusculum principi; si quid incommodi pateris, ut proximo egenti prosis, cogita quantum distes a Domino tuo, qui ut tibi prodesset, vitam et sanguinem dedit. Ita fiet, ut sine spe mercedis terrenae et sine ullo inanis gloriae stimulo, sed ex solo et puro amore Dei et proximi in misericordiae virtute proficias.

Caput IV

Profunditas misericordiae Dei in eiusdem effectis conspicitur

Restat profunditas consideranda misericordiae Dei. Ac quemadmodum altitudo misericordiae in causa maxime splendet, sic profunditas eiusdem in effectis quaerenda esse videtur.

Illa igitur misericordia parum omnino profunda et superficialis potius dicenda est, quae ad sola verba descendit; illa profundior, quae non verbis tantum consolatoriis, sed etiam beneficiis miseros sublevat et reficit; illa profundissima, quae non solum loquendo et donando, sed etiam patiando et labores ac dolores subeundo miserabiles iuvat. Iam Deus noster, cuius misericordiae non est numerus, omnibus modis misertus est nobis. Ac primum literas consolatorias ad nos misit, quae sunt, Scripturae Divinae, de quibus dicunt Machabaei: *Habemus solatio sanctos libros, qui sunt in manibus nostris*²⁷. Nec solis literis, sed etiam sermonibus praedicatorum, qui funguntur legatione

pro Christo ad nostram reconciliationem²⁸, et inspirationibus internis ad nos loquitur Deus, auxilium protectionemque promittens: *Audiam, inquit David, quid loquatur in me Dominus Deus, quoniam loquetur pacem in plebem suam, et in sanctos suos et in eos, qui convertuntur ad cor*²⁹.

Deinde beneficia misericordiae Dei contra multiples miseras nostras, tum spirituales, tum temporales, tam multa sunt, ut numerari non possint; ubique enim *coronat nos in misericordia et miserationibus*³⁰, id est, undique circumdat nos beneficiis misericordiae suae. Tertio descendit misericordia Dei per mysterium incarnationis ad labores et dolores, ad famem et sitim, ad ignominiam et opprobria, ad livores et vulnera, ad crucem et mortem, ut nos redimeret ab omni iniquitate et a sempiterna morte, quae iniquitati debebatur. Estne abyssus aliqua profundior, ad quam descendere potuerit misericordia Dei? Est omnino. Id enim fecit non ex debito, sed ex gratia: *Oblatus enim est, quia ipse voluit*³¹. Quis enim coegit Filium Dei, qui non rapinam arbitratus est, esse se aequalem Patri, exinanire semetipsum, formam servi accipiendo?³², propter nos egenum fieri, ut nos sua inopia locupletaret³³?, humiliari usque ad mortem, mor autem crucis, ut nos vivificaret et exaltaret? Certe solus amor coegit, sola misericordia impulit.

Sed est adhuc aliquid profundius; nam voluit in opere nostrae salutis nobiscum communicare gloriam et honorem. Satis apta videbatur divisio illa angelica: *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax*³⁴, honor Deo, utilitas hominibus; sed misericordia Dei voluit totam utilitatem esse nostram, et partem gloriae esse suam, partem nostram. Voluit enim nobis conferre gratiam, per quam ipsi cooperaremur nostrae saluti et vere mereremur vitam aeternam, quam nobis Christus meruit, non quod non sufficeret meritum Christi, sed ut communicaret nobis laudem et gloriam propriae salutis; unde dicitur in Evangelio: *Redde illis mercedem*³⁵, et Apostolus gloriatur dicens: *Reposita est mihi corona iustitiae*³⁶.

Denique profundissima est misericordia Dei erga homines, praesertim pios et timentes Deum, quia superat affectum patris et matris, quo maiorem nos in terris nullum novimus. Audi prophetam Isaiam: *Nunquid oblivisci potest mulier infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui? Et si*

²³ Luc. VI,36

²⁴ Ezech. XVIII,22-24

²⁵ Psalm. CII,12

²⁶ Prov. XIX,17

²⁷ 1 Mach. XII,9

²⁸ 2 Cor. V,19-20

²⁹ Psalm. LXXXIV,9

³⁰ Psalm. CII,4

³¹ Isa. LIII,7

³² Philipp. II,7

³³ 2 Cor. VIII,9

³⁴ Luc. II,14

³⁵ Matth. XX,8

³⁶ 2 Tim. IV,8

*illa oblita fuerit, ego tamen non obliviscar tui*³⁷; audi Davidem: *Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se*³⁸. Ac ne diceret, inveniri etiam parentes, quorum amor in filios aliquando mutatur in odium, addit David de misericordia Dei in filios: *Ab æterno et usque in æternum misericordia eius super timentes se*³⁹; cuius etiam durationis nos securos reddit Apostolus, cum in posteriore ad Corinthios vocat Deum *Patrem misericordiarum et Deum totius consolationis*⁴⁰. Itaque non solum Pater est Deus timentium se, sed Pater misericordissimus et ad consolandum paratissimus: tollit enim miserias afflictionum et tribulationum a filiis suis, quas iudicat ipsis expedire, ut tollantur, et in hac re Patrem misericordiarum se ostendit; et ad facile tolerandas miserias, quas iudicat ipsis expedire, ut non tollantur, præbet ineffabilem consolationem, in qua re Deum se totius consolationis esse demonstrat. Dicit autem Apostolus *totius consolationis*, propter duas causas: primum, quoniam Deus novit suos consolari in omni genere tribulationis, quod certe mundus facere non potest, quia sæpe non intelligit causam tribulationum, quomodo amici Iob erant *onerosi consolatores*, ut ipse dicit, quia non noverant causam morbi et applicabant medicinam, ubi non oportebat⁴¹, vel tam gravis est interdum tribulatio, ut nulla consolatio humana illam æquare possit; Deus autem, medicus sapientissimus et omnipotentissimus, omnem omnino morbum curare potest, et ideo dicit Apostolus, *qui consolatur nos in omni tribulatione nostra*⁴². Deinde dicitur Deus totius consolationis, quoniam tam plene et tam affluenter consolari novit, ut magis libeat pati tribulationem cum tali consolatione coniunctam, quam simul utroque carere, quod reipsa accidit Theodoro adolescenti et confessori in persecutione Iuliani apostatæ, qui per integras decem horas tanta crudelitate et tot mutatis carnificibus tortus est, ut nulla ætas simile factum meminerit, et ipse tamen toto illo tempore lætus cecinit psalmos David; et tunc primum moestus fieri cœpit, cum deponi iussus est, ob maximam consolationem, quam dum torqueretur ex angeli præsentia percipiebat, ut scribit Rufinus⁴³. Quare non mirum est, si Apostolus dicat: *Repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra*⁴⁴, et initio epistolæ: *Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, ut possimus et ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt*⁴⁵.

Quid tibi videtur, anima mea, de ista tam ampla, tam diuturna, tam pura et tam immensa misericordia Domini, qui bonorum nostrorum non eget et tamen ex affluentia charitatis suæ tam est sollicitus de servulis suis, ac si ab illis penderet omne bonum suum? Quas igitur illi gratias ages? Quid unquam præstare poteris, ut tantæ misericordiæ non sis ingrata? Stude saltem quantum potes, ut illi placeas et quod illi placet adimpleas. Et quoniam scriptum est: *Estote misericordes, sicut et Pater vester misericors est*⁴⁶, et: *Miserere animæ tuæ placens Deo*⁴⁷: incipe sollicite primum investigare miserias animæ tuæ; nam corporis quidem miseriam patent, neque opus est admonere hominem, ut corporis sui misereatur, si enim vel unum diem corpus cibo et potu careat, vel unam noctem insomnem ducat, aut ex casu vel vulnere doleat, continuo lamentatur et rugit et magna sollicitudine illi succurritur; anima vero integras hebdomadas a cibo suo ieiunat, vel plagis impositis languet, aut etiam mortua iacet, et nemo illius curam gerit, nemo miseretur. Ergo sæpe ac sæpius visita animam tuam: examina singulas potentias, an recte valeant, an proficiant in cognitione et amore veri boni, an contra laborent ignorantia et langueant cupiditatibus variis vel etiam excæcata sit malitia mens et corrupta voluntas invidentiæ aut superbiæ morbo; et si quid tale inveneris, clama ad Dominum: *Misereri mei, quoniam infirmus sum*⁴⁸; quære medicos spirituales, et adhibe remedia opportuna. Deinde miserere animarum cæterarum, quarum infinitus numerus perit, et pro iis tamen Christus mortuus est. O anima, si vere cognosceres pretium animarum, sanguinem videlicet pretiosum Filii Dei, et simul stragem maximam, quam patiuntur a lupis infernalibus et quasi leonibus rugientibus dæmoniis: certe non posses non toto animo earum misereri, et tum oratione ad Deum, tum aliis quibuscunque modis posses pro earum liberatione laborare. Denique miserere etiam corporalibus necessitatibus proximorum, *non verbo et lingua, sed opere et veritate*⁴⁹, memor verbi Domini: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur*⁵⁰.

³⁷ Isa. XLIX,15

³⁸ Psalm. CII,13

³⁹ Psalm. CII,17

⁴⁰ 2 Cor. I,3

⁴¹ Iob XVI,2

⁴² 2 Cor. I,4

⁴³ Rufin. hist. eccles. X c. 36

⁴⁴ 2 Cor. VII,4

⁴⁵ 2 Cor. I,4

⁴⁶ Luc. VI,36

⁴⁷ Eccli. XXX,24

⁴⁸ Psalm. VI,3

⁴⁹ 1 Ioann. III,18

⁵⁰ Matth. V,7

GRADUS DECIMUS QUINTUS

Ex consideratione magnitudinis iustitiæ Dei, per similitudinem magnitudinis corporalis

Caput I

Latitudo iustitiæ Dei est iustitia universalis

Iustitia Dei in Scripturis Sanctis quatuor modis accipitur: primum pro iustitia universali, quæ continet omnes virtutes et idem est quod sanctitas sive probitas, sic in Psalmis: *Iustus Dominus in omnibus viis suis, et sanctus in omnibus operibus suis*¹; deinde accipitur pro veritate sive fidelitate, sic in alio Psalmo: *Ut iustificeris in sermonibus tuis*²; tertio pro iustitia distributiva præriorum, sic in posteriore ad Timotheum: *Reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex*³; denique pro iustitia ulciscere peccata, sic in alio Psalmo: *Pluet super peccatores laqueos: ignis et sulphur et spiritus procellarum, pars calicis eorum, quoniam iustus Dominus et iustitiam dilexit*⁴. Magnitudo igitur iustitiæ divinæ nobis utcumque innotescet, si consideremus latitudinem iustitiæ eius universalis; longitudinem iustitiæ, id est veritatis et fidelitatis ipsius; altitudinem iustitiæ eius præmia distribuentis in cælo; et profunditatem iustitiæ eiusdem flagellantis æternis suppliciis impios in inferno.

Ac ut a latitudine incipiamus, iustitia universalis dicitur illa in hominibus, quæ disponit hominem, ut bene se habeat in omnibus actionibus iuxta omnes leges. Ac per hoc omnes virtutes comprehendit, tum theologicas, tum morales; sed est quædam virtus, quæ virtutes omnes in sinu suo complectitur, et omnium virtutum actus imperat et dirigit ad ultimum finem, quæ dicitur charitas. Quæ virtus, quamvis in se particularis et una ex theologis sit, tamen recte etiam iustitia universalis dici potest; ipsa enim disponit hominem, ut bene se habeat erga Deum et proximum, ac per hoc omnem legem adimplet. Sic loquitur Apostolus: *Dilectio malum non operatur*; et: *Qui diligit, legem implevit*; et: *Plenitudo legis est dilectio*⁵. Et sanctus Augustinus in libro de natura et gratia inquit: *Charitas inchoata iustitia inchoata, charitas provecta provecta iustitia, charitas magna magna iustitia, charitas perfecta perfecta iustitia est*⁶. Porro in Deo sunt omnes virtutes, quæ imperfectionem nullam præsupponunt, et loco earum, quæ præsupponunt imperfectionem, est aliquid longe melius et præstantius; ac per hoc nulla bonitas illi deest, quin potius tanta et tam in-

finita est in eo bonitas et sanctitas, ut optimo iure *solus bonus* et *solus sanctus* dici mereatur⁷. Igitur non est in Deo fides, virtus theologica, quia fides est *earum rerum, quæ non videntur*⁸. Deus autem omnia videt; nec est in Deo spes, quia spes est exspectatio futurorum, Deus autem nihil exspectat, cum omnia ab æternitate possideat; non est in Deo poenitentia peccati, quia Deus peccare non potest; non est humilitas, quoniam humilitas retinet hominem, ne ascendat inaniter super se, sed in loco suo maneat, Deus autem nihil habet supra se, quo ascendere quærat, cum sit altissimus. Est autem in Deo regina virtutum omnium, charitas amplissima ac plane infinita et immensa; diligit enim se dilectione infinita, quia solus ipse perfecte novit infinitum bonum, quod essentia sua est. Diligit item res omnes, quas fecit: sic enim loquitur Sapiens: *Diligis omnia, quæ sunt, et nihil odisti eorum, quæ fecisti*⁹: novit enim Deus per sapientiam suam separare malum a bono, id est defectum a natura, etiam in dæmonibus et hominibus deterrimis, et naturam diligit, quam fecit, defectum, quem non fecit, odio habet. Denique adeo vera est in Deo charitas, ut ipse Deus charitas dici voluerit, sicut loquitur sanctus Ioannes, cum ait: *Deus charitas est*¹⁰. Nostra autem dilectio, cum divina comparata, angustissima est: plurima enim sunt, quæ non diligimus, quoniam ea non novimus; multa quoque eorum, quæ novimus, non diligimus, quia non facile discernimus in eis bonum a malo; multa quoque bona non bene diligimus, ac per hoc non vera charitate diligimus, quia mali sumus et magis cupiditati, quam charitati servimus; Deum vero imperfecta charitate diligimus, non solum quia non tantum diligimus, quantum bonitas eius meretur, ad quam mensuram ne angeli quidem pertingunt, sed etiam quoniam minus diligimus, quam debemus, et minus etiam quam possemus, si vigilantius et diligentius orationi et meditationi operam daremus.

Hanc reginam virtutum comitantur in Domino virtutum magnificentia singularis, liberalitas effusissima, benignitas et humanitas incredibilis, patientia et longanimitas inaudita, pietas et suavitas plusquam paterna, veritas et fidelitas nunquam deficiens, misericordia cælum et terram implens, iustitia rectissima et inflexibilis, denique sanctitas purissima et lucidissima, ut in conspectu eius stellæ non sint mundæ¹¹, et Seraphim stupore attoniti clament: *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth*¹².

¹ Psalm. CXLIV,17

² Psalm. L,6

³ 2 Tim. IV,8

⁴ Psalm. X,7,8

⁵ Rom. XIII,8-10

⁶ Aug. de nat. et grat. c. 70 No. 84

⁷ Matth. XIX,17

⁸ Hebr. XI,1

⁹ Sap. XI,25

¹⁰ 1 Ioann. IV,16

¹¹ Iob XXV,5

¹² Isa. VI,3

O si ista cogitares attente, anima mea, cum quanto timore et tremore assisteres Deo in laudibus et oratione; ac potissimum ad sanctum altare, qua reverentia et humilitate in conspectu angelorum offerres æterno Patri Filium eius unigenitum pro salute vivorum et mortuorum!

Caput II

Longitudo iustitiæ Dei veritate et fidelitate se prodit

Sed pergamus ad reliqua. Longitudo iustitiæ Dei in veritate et fidelitate se prodit. *Fidelis Deus in omnibus verbis suis*¹³, inquit Propheta, id est: promissiones Domini, etiam ante multa sæcula pronuntiatae per ora prophetarum, nunquam erunt vel fuerunt irritæ, stabiles et firmæ sunt, magis quam cœlum et terra; sic enim ait Dominus: *Facilius est cœlum et terram præterire, quam de lege unum apicem cadere*¹⁴. Intelligit autem Dominus per legem non solum mandatorum, sed etiam promissorum omnium veritatem; quæ enim mandavit Dominus, omnino implenda sunt, aut pœna subeunda, et quæ promisit, æterna firmitate stabilita sunt. Unde etiam idem Dominus dicit: *Cœlum et terra transibunt, verba autem mea non præteribunt*¹⁵; et Isaias: *Verbum Domini nostri manet in æternum*¹⁶; et David: *Fidelia omnia mandata eius, confirmata in sæculum sæculi*¹⁷; et Apostolus: *Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax*¹⁸, et: *Impossibile est mentiri Deum*¹⁹. Cuius dicti ea ratio est, quia nec falli potest, cum sit sapientia, nec fallere, cum sit bonitas, nec deficere, cum sit omnipotentia; homines autem quamvis sapientes, quamvis boni, quamvis potentes, et falli et fallere possunt, quia nec omnia norunt, nec omnia possunt implere quæ volunt, et possunt etiam qui boni sunt, quando promittunt, paulo post fieri mali et non velle implere promissa.

Quare si sapis, anima mea, in solo Deo confides, illi soli adhærebis, et in eum solum iactabis omnem sollicitudinem tuam²⁰. Sollicite ambules tu cum Domino Deo tuo, et ille sollicitus erit tui; cave totis viribus, ne iustitiam illius offendas, et misericordia eius proteget te semper, nec timebis, quid faciat tibi homo vel diabolus.

Caput III

Altitudo iustitiæ Dei cernitur in retributione cœlestis præmii

Iam vero altitudo iustitiæ Dei cernitur in retributione cœlestis præmii, quod ipse Deus ut supremus et iustissimus iudex præparavit iis, qui pie iusteque vixerunt.

Ac primum quanta sit huius iustitiæ magnitudo, cognoscemus, si conferamus iudicem Deum cum hominibus item iudicibus; et deinde si conferamus præmium cum præmio, id est præmium, quod dabit Deus, cum eo, quod homines dare solent.

Iudices homines, sive etiam principes aut prælati, qui subditos vel famulos habent, multis de causis, ut plurimum, non reddunt iustum præmium iis, quibus debent: nam vel non possunt, cum non habeant tantam rerum copiam, ut ad remuneranda merita omnium sufficiant; vel non cognoscunt omnia merita subditorum, aut certe non cognoscunt iustum pretium meritorum, cum ab animi sinceritate et devotione dependeant; vel ex improbitate sua et avaritia aut alia perversa affectione nolunt iustis subditorum laboribus iustam mercedem reddere; vel denique aut ipsi præveniuntur morte, antequam debita præmia reddant, vel ii, quibus debentur præmia, ante de hac vita decedunt, quam laborum suorum mercedem gustare incipiant. Deus autem omnibus iustis pro bonis operibus omnibus præmia non solum iusta, sed etiam supra meritum reddit; quid enim vilis et obscurius meritum fingi potest, quam sitienti præbere calicem aquæ frigidæ? Et tamen pro hoc etiam opere promisit Dominus præmium²¹, et de larga retributione a Domino promissa scribit Lucas: *Mensuram bonam, et confertam, et coagitatam, et supereffluentem dabunt in sinum vestrum*²². Neque periculum est, ut Deo desit copia rerum, quibus omnibus iustis præmia reddi possint, cum sit ipse Dominus omnium rerum, et possit solo verbo omnia multiplicare et augere in immensum. Neque timendum est, ne forte fallatur in numero vel in pretio meritorum investigando, cum sit sapientissimus et omnia pateant oculis eius et ipse scrutetur renes et corda bene operantium servorum suorum, ut intelligat, qua mente, qua intentione, quo fervore, qua diligentia omnia fecerint. Neque suspicari ullus poterit, inesse Deo malam voluntatem fraudandi servulos suos et filios suos iusta mercede, cum sit ipse fidelis in omnibus verbis suis. Denique neque ipse mori potest, cum sit præ omnibus immortalis, et omnia illi vivant, ut periculum nullum sit, ne morte præveniente debita præmia ulla ratione impediuntur. Maneat igitur fixum et ratum, a Deo iusto iudice bona opera omnia iustorum hominum omnium digna mercede renumerari; ac per hoc tutissimum

¹³ Psalm. CXLIV,13

¹⁴ Luc. XVI,17

¹⁵ Matth. XXIV,35

¹⁶ Isa. XL,8

¹⁷ Psalm. CX,8

¹⁸ Rom. III,4

¹⁹ Hebr. VI,18

²⁰ 1 Petr. V,7

²¹ Matth. X,42

²² Luc. VI,38

esse cum Deo negotiari in ratione laboris et mercedis, et periculosum ac stultum esse fiduciam in hominibus ponere atque ab eis iusta præmia pro laboribus expectare.

Conferamus nunc præmia cum præmiis, divina cum humanis, cœlestia cum terrenis: quid, quæso, reddere possunt homines iis, qui totos dies pro eis laborant, vel totas noctes insomnes ducunt, vel vitam ipsam in præliis ponunt? O cæcitas humana! Quid reddere possunt, nisi res exiguas, viles et abiectas et brevissimo tempore duraturas? Deus autem reddit res magnas, sublimes, æternas; et tamen illæ quæruntur, istæ spernuntur. S. Ioannes Chrysostomus comparat palatia, urbes et regna huius mundi, quæ homines admirantur, cum illis luteis fabricis, quæ pueruli ex creta fingunt²³. Quæ quidem casulæ et ædificiola magno labore a puerulis fiunt, sed a maioribus plane ridentur; et sæpe etiam cum pater aut magister videt puerulos, omisso literarum studio, in nugis illis occupari, pede omnia destruit, et quæ magno studio et tempore facta erant, multo facilius momento subvertit. Sic omnino magna palatia, turres, arces, oppida, regna mortalium casulæ sunt luteæ, si comparentur ad cœlestia et sempiterna bona, et ab ipsis beatis angelis de cœlo spectantibus ridentur; et sæpe a Patre cœlesti nullo negotio subvertuntur, ut intelligamus, quam sint omnia plane inania. Quod quamvis nunc pauci advertunt, tamen omnes in die iudicii, quando intelligere parum proderit, intelligent. S. Hilarius in commentario in Mathæum: *dies, inquit, iudicii nulla atque inania hæc omnia fuisse revelabit*²⁴. Sed explicemus paulo accuratius qualia sint præmia cœlestia, quæ pro terrenis istis præmiolis nunc a plurimis contentuntur.

Primum erunt in cœlesti regno bona plurima vel potius omnia, quæ appeti possunt; erunt enim omnes, qui in eo regno degent, beati, est autem beatitudo cumulus omnium bonorum aggregationi perfectus. Itaque ibi erunt bona animi, sapientia et virtutes; bona corporis, pulchritudo, sanitas, robur; bona externa, divitiæ, voluptas, gloria.

Deinde erunt hæc omnia summa, perfecta, eminentissima. Deus enim, qui ostendit potentiam suam in creatione mundi ex nihilo, et sapientiam in gubernatione et providentia, et charitatem ac bonitatem in redemptione generis humani per mysterium incarnationis et passionis Filii sui: demonstrabit tunc magnificentiam gloriæ suæ et munificentiam liberalitatis suæ in distributione præmiorum, palmarum et coronarum iis, qui de hoste diabolo triumphabunt. Et sapientia quidem erit non speculatio divinitatis in rebus creatis, sed ipsa visio aperta essentiæ Dei, causæ causarum omnium et ipsius primæ ac summæ veritatis, ex

qua fulgentissima visione fulgebunt animæ sanctorum luce tam splendida, ut S. Ioannes de futura illa gloria dicat: *Similes ei erimus, quia videbimus eum sicuti est*²⁵. Ex hac summa sapientia procedet charitas regina virtutum, tam ardens, ut summo bono semper inhærens nec velit, nec possit ab eo separari. Sic tota anima et omnes eius potentia in optimo statu constitutæ permanebunt. Corpus lucebit instar solis, ut Dominus ipse testatur, cum ait: *Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum*²⁶; atque hæc erit eius pulchritudo, sanitas erit immortalitas, robur impassibilitas, denique corpus, quod nunc animale est, tunc erit spirituale²⁷, id est spiritui ad nutum obœdiens, ut ventos agilitate superet et muros subtilitate penetret. Porro divitiæ erunt tum nulla re indigere, tum cum Deo et in Deo omnia possidere; nam *super omnia bona sua constituet eos*²⁸. De voluptate quid dicam, cum scriptum sit: *Inebriabuntur ab uberiæ domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos*²⁹? Quæ mens cogitare poterit, qualis delectatio sit frui summo bono, videre ipsam pulchritudinem, gustare ipsam suavitatem, intrare in gaudium Domini, id est, participem fieri eius voluptatis, quæ facit beatum Deum? Honor et gloria sanctorum omnem eloquentiam superat; nam in theatro mundi totius, omnium hominum et angelorum, ab ipso Deo laudabuntur sancti omnes et tanquam victores coronabuntur, et, quod omnem dignitatem vincit, in ipso Christi throno tanquam regni participes collocabuntur; sic enim legimus in Apocalypsi: *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut ego vici et sedi in throno Patri mei*³⁰. Hanc sublimitatem honoris mirabatur Propheta, cum diceret: *Mihi autem nimis honorati sunt amici tui, Deus, nimis confortatus est principatus eorum*³¹.

Quod si ad hanc multitudinem et excellentiam bonorum addamus tanquam ineffabile condimentum æternitatem, quis capere poterit magnitudinem supernæ felicitatis? Et tamen quod vix capimus cogitando, experiemur possidendo, si *pie, iuste, sobrieque vivendo*³² ad beatam illam patriam aliquando veniemus; vere enim sine fine bona illa durabunt, quæ momentaneis laboribus nunc per Dei gratiam a Christi famulis acquiruntur.

Quid hic dices, anima mea? Placebitne tibi ludos puerorum in ædificiis ex luto construendis consecrari, et regni vere sempiterni possessione privari? Placibitne, quod horret animus cogitare, voluptatibus pecorum delectari, qui ad ineffabilia

²³ Chrys. hom. XXIV in Matth.

²⁴ Hilar. Comment. in Matth. X No. 16

²⁵ 1 Ioann. III,2

²⁶ Matth. XIII,43

²⁷ 1 Cor. XV,44

²⁸ Matth. XXIV,47

²⁹ Psalm. XXXV,9

³⁰ Apoc. III,21

³¹ Psalm. CXXXVIII,17

³² Tit. II,12

gaudia cum angelis invitatis? Avertat hoc ab anima servi tui misericordia tua Domine; quin potius *confige timore tuo carnes meas*³³, et dulcescat semper mihi *super mel et favum*³⁴ obœdientia legis tuæ, ut, *carnem cum vitiiis et concupiscentiis crucifigens*³⁵, aspirare audeam ad spirituales perennes delicias paradisi tui. Da, Domine, servo tuo sequi vestigia Christi tui³⁶, *qui, mitis et humilis corde*³⁷, *cum malediceretur, non maledicebat, et cum pateretur, non comminabatur*³⁸; da *sobrie, iuste et pie vivere* in hoc sæculum, ut cum fiducia aliqua expectem *beatam spem et adventum gloriæ magni Dei et salvatoris nostri Iesu Christi*³⁹.

Caput IV

De profunditate iustitiæ, qua Deus peccatoribus pœnas æternas præparavit

Reliquum est, ut iustitiam consideremus, quam Deus in profundissima gehennæ abisso in peccatoribus puniendis exercet. Quod si attente et serio faciemus, intelligemus profecto verissimum esse, quod Apostolus docet in epistola ad Hebræos: *Horrendum esse incidere in manus Dei viventis*⁴⁰.

Nam (ut ordinem sequamur, quem in iustitia remunerante sanctorum merita tenuimus) animadvertet Deus iustus iudex in omnia omnino peccata etiam levissima, quale est verbum otiosum; sic enim legimus in Evangelio: *De omni verbo otioso, quod locuti fuerint homines, reddent rationem in die iudicii*⁴¹. Et homines quidem multa peccata non puniunt, vel quia non possunt, resistentibus aut fugientibus reis; vel quia nesciunt esse commissa, aut per legitimos testes probata non sunt; vel quia nolunt ea punire, aut corrupti muneribus, aut oppressi favoribus, aut propria malitia depravati. Deus autem omnipotens est, ac per hoc eius potestati nullus resistit⁴²; idem ubique est, ideo nullus ab eo se abscondere potest: *Quo ibo, inquit David, a spiritu tuo, aut quo a facie tua fugiam? Si ascendero in cælum, tu illic es, si descendero in infernum, ades*⁴³; idem sapientissimus est et novit omnia, etiam abscondita et occulta in intimis latebris cordium, nec indiget testibus, ut crimina probentur, cum conscientia hominum pro mille testibus Domino sint;

denique nulla munera, nulli favores iustitiam Dei corrumpere poterunt, cum ipse bonorum nostrorum non egeat⁴⁴. Maneat igitur, nullum esse peccatum, neque maximum neque minimum, neque gravissimum neque levissimum, quod iustitiam Dei ultricem et vindicem peccatorum effugere possit, nisi antea per poenitentiam purgatum fuerit; quanto enim nunc est misericordia copiosior in ignoscendo, tanto erit post hanc vitam iustitia rigidior et severior in ulciscendo. De hoc tempore dicit Isaias: *In tempore placito exaudivi te, et in die salutis auxiliatus sum tui*⁴⁵, quod exponens Apostolus in posteriore ad Corinthios: *Ecce, inquit, nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis*⁴⁶; de tempore futuro post hanc vitam Sophonias clamat: *Dies iræ dies illa, dies tribulationis et angustia, dies calamitatis et miseriæ, dies tenebrarum et caliginis, dies nebulæ et turbinis, dies tubæ et clangoris*⁴⁷.

Neque vero solum peccata omnia punientur, sed punientur horrendis suppliciis, quæ tam ingentia erunt, ut vix ulli homines nunc ea suspicari valeant; quemadmodum enim *oculus non vidit, auris non audivit et in cor hominis non ascenderunt, quæ præparavit Dominus diligentibus se*⁴⁸; sic omnino non vidit oculus, nec audivit auris, nec ascenderunt in cor hominis, quæ præparavit Dominus odio habentibus se. Erunt enim ærumnæ peccatorum in gehenna plurimæ, maximæ et puræ, id est nullis consolationibus admixtæ, et, quod in infinitum auget miseriam, sempiternæ. Erunt, inquam, plurimæ, quoniam singulæ potentia animæ et singuli sensus corporis suos habebunt tortores. Perpende verba sententia iudicis supremi, quæ habentur in Evangelio: *Discedite a me maledicti in ignem æternum*⁴⁹. *Discedite*, inquit, id est: recedite a consortio beatorum, privati in æternum visione Dei, quæ summa est et essentialis beatitudo ac finis ultimus, ad quem facti eratis; *maledicti*, id est: nolite sperare deinceps ullum genus benedictionis, privabimini enim omni virore gratiæ, omni spe salutis, non pluet supra vos amplius aqua sapientiæ, nec ros bonæ inspirationis, non lucebit amplius radius cœlestis luminis, non germinabit in vobis gratia poenitentia, non flos charitatis, non fructus operum bonorum, non visitabit vos ex hoc usque in ætenuum *oriens ex alto*⁵⁰, nec solum bonis spiritualibus, sed etiam corporalibus, nec solum æternis, sed etiam temporalibus carebitis, nullæ pro vobis erunt divitiæ, nullæ deliciae, nulla solatia, sed eritis similes ficulneæ, quæ maledic-

³³ Psalm. CXVIII,120

³⁴ Psalm. XVIII,18

³⁵ Gal. V,24

³⁶ 1 Petr. II,21

³⁷ Matth. XI,29

³⁸ 1 Petr. II,23

³⁹ Tit. II,12-13

⁴⁰ Hebr. X,31

⁴¹ Matth. XII,36

⁴² Psalm. LXXV,8

⁴³ Psalm. CXXXVIII,7-8

⁴⁴ Psalm. XV,2

⁴⁵ Isa. XLIX,8

⁴⁶ 1 Cor. VI,2

⁴⁷ Sophon. I,15-16

⁴⁸ 1 Cor. II,9

⁴⁹ Matth. XXV,41

⁵⁰ Luc. I,78

ta a me, continuo tota a radicibus aruit⁵¹; *in ignem*, id est: in caminum ignis ardentis et inextinguibilis⁵², qui non membrum unum, sed omnia membra simul comprehendet et acutissima pœna vexabit; *æternum*, id est: in ignem, qui non eget fomento lignorum, ut semper ardeat, sed flatu Dei omnipotentis succenditur, ut sicut culpa in vobis nunquam delebitur sic et pœna nunquam finiatur. Itaque rectissime propheta Isaias exclamat: *Quis poterit stare de vobis cum igne devorante? Quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?*⁵³ ac si dicat, nemo omnino patienter ferre poterit, sed impatientes et indignantes et desperantes ferre cogentur, etiam si nolint; et addit: *Vermis eorum non moritur, et ignis non extinguitur*⁵⁴, quæ verba non semel repetit Dominus apud Marcum⁵⁵. Adiungetur enim vermis conscientiae et recordationis huius temporis, quo potuissent impii, si voluissent, parvo negotio pœnas evadere et gaudiis perfrui sempiternis. Ac ne quis existimet, posse damnatos aliquid refrigerii ex deambulatione et loci mutatione capere, audi quid ipse Dominus dicat: *Ligatis manibus et pedibus eius, mittite eum in tenebras exteriores; ibi erit fletus et stridor dentium*⁵⁶. Itaque miseri illi alligati manus et pedes vinculis æternis in loco eodem semper iacebunt lumine solis et lunæ, et stellarum orbatu, et ignis ardoribus æstuantes, fientes et dolentes, et dentibus præ rabie et desperatione stridentes. Nec solum dolores gravissimos patientur in gehenna, qui in eum locum horroris plenissimum detrudentur, sed præterea etiam extremam rerum omnium inopiam et dedecus atque ignominiam summa erubescencia et confusione plenissimam; facient enim in puncto temporis iacturam palatiorum, agrorum, vinearum, pecorum, iumentorum, vestium, auri denique et argenti et lapidum pretiosorum atque ad eam egestatem redigentur, ut guttam aquæ frigidæ cum divite epulone desiderent et expetant, et non audiantur. Porro superbi et gloriosi illi viri, qui in præsentis tempore, iniuriæ omnis impatientes, dignitatem rebus omnibus anteposunt, in theatro illo totius humani generis et omnium angelorum, quo nullum unquam maius nec fuit nec erit, revelari videbunt et publice demonstrari omnia ipsorum crimina, etiam in tenebris patrata vel in cordis latebris recondita, quamvis turpissima, proditones, latrocinia, incestus, sacrilegia; nam, ut ait Apostolus in priore ad Corinthios, quando veniet Dominus ad iudicandum orbem terrarum, *illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium et tunc laus erit unicuique a Deo*⁵⁷, et sine dubio vituperatio

quoque erit unicuique impio et iniquo a Deo. Tantum vero erit opprobrium et confusio sceleratorum hominum in theatro illo, ut sanctus Basilius in explicatione psalmi trigesimi tertii non timeat dicere, hoc fore omnium suppliciorum gravissimum, præsertim hypocritis et superbis et omnibus gloriæ cupidis, quibus honor pro Deo vel idolo potius in hoc mundo fuerat⁵⁸.

Sed si hæc, quæ diximus, de iactura bonorum omnium, tam cœlestium quam terrestrium, et de doloribus acerbissimis et ignominia atque opprobrio, finem aliquem essent habitura, vel saltem aliquod genus consolationis aut refrigerii admixtum haberent, ut in hac vita miseriam omnes habent, possent aliquo modo mala tolerabilia existimari; at cum certum omnino et extra omnem dubitationem sit, quemadmodum felicitas beatorum sine ullius admixtione miseriam perpetuo duratura est, sic etiam infelicitatem damnatorum sine ulla admixtione solatii perpetuo, id est in omnia sæculorum sæcula duraturam: oportet omnino ut cæci et stulti sint, qui non totis viribus laborant, per quascunque tribulationes et pericula et infamiam et mortem, quæ momentanea et levia vocat Apostolus⁵⁹, ad regnum cœlorum et cœlestem beatitudinem pervenire.

Caput V

Cur pœnæ damnatorum æternæ sint

Ac si forte miratur aliquis, cur clementissimus Deus tam atroces et tam diuturnas pœnas peccatis hominum, quæ velocissime transeunt et non usque adeo gravia videntur, constituerit: is audiat sanctum Augustinum in libro de Civitate Dei. *Quisquis, inquit, huiusmodi damnationem vel nimiam vel iniustam putat, metiri profecto nescit, quanta fuerit iniquitas in peccando, ubi tanta erat non peccandi facilitas; et infra: quisnam satis explicet, quantum malum sit, non obœdire in re facili, et tantæ potestatis imperio et tanto terrenti supplicio*⁶⁰. Loquitur quidem sanctus Augustinus de peccato primi hominis; sed eadem ratio est de omnibus peccatis. Nam si stateras non dolosas, sed veras adferamus, inveniemus omne peccatum lethale ex triplici capite esse gravissimum: nam et horrendum est creaturam creatori suo non obœdire, cum infinito intervallo a vilitate creaturæ distet dignitas creatoris, et creatura naturaliter serva et naturaliter Dominus sit creator et creatura quidquid est et quidquid habet, debeat creatori, creator nihil debeat creaturæ; deinde si mandata creatoris gravia essent, adhuc creatura parere deberet, sed *mandata eius gravia non*

⁵¹ Matth. XXI,19

⁵² Matth. XIII,42

⁵³ Isa. XXX,3

⁵⁴ Isa. LXVI,24

⁵⁵ Marc. XI,43-45

⁵⁶ Matth. XXII,13

⁵⁷ 1 Cor. IV,5

⁵⁸ Basil. in Psalm. XXXIII

⁵⁹ 2 Cor. IV,17

⁶⁰ Aug. de civ. Dei XIV c. 15 No. 1

sunt⁶¹, et iugum suave et onus leve⁶² ab ipso Salvatore dicuntur: quanta igitur et quam inexplicabilis culpa est, vermiculos terræ creatori suo in re tam facili non obœdire; præterea si Deus supplicium mortis æternæ peccantibus comminatus non esset, potuisset homo fortasse excusationem peccato suo præterire, sed cum tam sæpe et tam perspicue per prophetas et apostolos supplicium sempiternum fuerit comminatus, quis peccatorum contumaciam excusabit?

Denique si culpa hominum damnatorum non esset æterna, mirari possemus, cur pœna peccati futura esset æterna; sed cum obstinatio damnatorum sit æterna, quid miramur, si etiam supplicium sit æternum? Atque hæc obstinata voluntas in malo, quæ communis erit damnatis hominibus cum dæmonibus, hæc, inquam, perversa atque a Deo summo bono aversa voluntas, quæ semper immobilis et stabilis permanebit, facit, ut sancti homines magis horreant lethale peccatum, quam ignem gehennæ. Audi enim quid de Anselmo scribat Edinerus Anglus in secundo libro vitæ eius: *Conscientia, inquit, mea teste, non mentior; quia sæpe illum (Anselmum) sub veritatis testimonio profiteri audivimus, quoniam si hinc peccati horrorem, hinc inferni dolorem corporaliter cerneret et necessario uni eorum immergi deberet, infernum potius quam peccatum appeteret. Aliud quoque, non minus forsitan aliquibus mirum, dicere solebat, videlicet malle se purum a peccato et innocentem gehennam habere, quam peccati sorde pollutum, cælorum regna tenere.* Si hæc homo ille sanctus dicebat et sentiebat, quia illuminatus a Deo cognovit gravitatem peccati esse maiorem, quam sit pœna gehennæ: quanto magis Deus, qui penetrat usque ad fundum malitiam et fœditatem et perversitatem peccati, iustissime iudicabit, condignam esse pœnam peccati, quam ipse usque ab æternitate constituit.

Ergo, anima mea, noli errare, noli seduci, noli similis illorum fieri, *qui dicunt se nosse Deum, factis autem negant*⁶³. Multi enim fidem habent, sed in habitu, non in actu, quasi gladium in vagina reconditum; si enim actu crederent et credendo serio cogitarent Deum esse fidelem et iustum, et re vera pœnas gravissimas et numquam finiendas et sine admixtione consolationis iniquis præparasse: fieri non posset, ut opera facerent, quæ faciunt, et biberent, ut dicitur in libro Job, quasi aquam iniquitatem⁶⁴, id est, tam facile, tam sine timore, tam læto animo peccata tam multa et tam magna patrarent, ac si præmium, non pœna peccantibus deberetur. Tu, inquam, crede firmissime et credendo recogita, Deum in præsentem Patrem esse miseri-

cordiarum⁶⁵, et paratum esse omnibus vere pœnitentibus misericorditer indulgere peccata; sed eundem Deum post hanc vitam fore omnino Deum ultionum⁶⁶ et eas pœnas de peccatoribus sumpturum, quas præparavit et per prophetas et apostolos suos prædicari et ad memoriam posteriorum literis mandari præcepit. Sic enim flet, ut timore intolerabilium pœnarum et spe præmiorum maximorum, quasi duabus alis sublevata, præsentis vitæ pericula secunda transeas et ad vitam ac requiem pervenias sempiternam. Amen.

---

⁶¹ Ioann. V,3

⁶² Matth. XI,30

⁶³ Tit. I,16

⁶⁴ Iob XV,16

---

⁶⁵ 2 Cor. I,3

⁶⁶ Psalm. XCIII,1